

9 771318 141006
ISSN 1318-1416

Številka **3-4**

Letnik XVIII
2009

Poštšina plačana pri
pošti 1102 Ljubljana

ZGODOVINA V ŠOLI

70. obletnica
začetka druge
svetovne vojne

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

ISSN 1318-1416

Izdajatelj in založnik: Zavod RS za šolstvo

Predstavniki: mag. Gregor Mohorčič

Uredniški odbor:

dr. Marjan Drnovšek (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU),

dr. Aleš Gabrič (Inštitut za novejšo zgodovino),

Janez Globočnik (Zavod RS za šolstvo)

Goranka Kreačič (Osnovna šola Preserje),

Katja Mahorčič (Gimnazija Nova Gorica),

Damjan Snoj (Osnovna šola Preserje),

dr. Mojca Šorn (Inštitut za novejšo zgodovino),

dr. Danijela Trškan (Filozofska fakulteta v Ljubljani),

Srečko Zgaga (Gimnazija Poljane v Ljubljani),

Odgovorna urednica: mag. Vilma Brodnik

Jezikovni pregled: Tatjana Ličen, Tine Logar

Naslov uredništva: mag. Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo OE Ljubljana, Parmova ul. 33, 1000 Ljubljana, tel.: 01/236 31 19, faks: 01/236 31 50, e-naslov: vilma.brodnik@zrss.si

Urednica založbe: Simona Vozelj

Oblikovanje: Barbara Bogataj Kokalj, Studio Aleja d.o.o.

Računalniški prelom: Studio Design Demšar

Tisk: Present d.o.o.

Naklada: 680 izvodov

Tematska številka revije **70. obletnica začetka druge svetovne vojne** vključuje priložno: plakat Okupirano slovensko ozemlje leta 1941

Naročila: ZRSS – Založba, Nataša Bokan, Poljanska c. 28, 1000 Ljubljana, e-naslov: zalozba@zrss.si, faks: 01/300 51 99

Naročnina:

40, 26 EUR – cena dveh dvojnih števil za šole in ustanove

31,73 EUR – cena dveh dvojnih števil za posameznike

29,36 EUR – cena dveh dvojnih števil za dijake, študente in upokoјence

21,80 EUR – cena dvojne številke v prosti prodaji

48,31 EUR – cena dveh dvojnih števil za tujino

Revijo sofinancira Ministrstvo za šolstvo in šport RS.

© Zavod RS za šolstvo, 2009

Vse pravice pridržane. Brez založnikovega pisnega dovoljenja ni dovoljeno nobenega dela te revije na kakršenkoli način reproducirati, kopirati ali kako drugače razširjati. Ta prepoved se nanaša tako na mehanske oblike reprodukcije (fotokopiranje) kot na elektronske (snemanje ali prepisovanje na kakršenkoli pomnilniški medij).

Mag. Vilma Brodnik

REVIJI NA POT

Leta 1939 se je z napadom na Poljsko začela največja morija v zgodovini človeštva, druga svetovna vojna. Zato 70-oblētnici začetka druge svetovne vojne namenimo pričujočo tematsko številko revije Zgodovina v šoli.

S strokovnimi članki želimo vnesti več vsebinske svežine v obravnavo druge svetovne vojne na Slovenskem. Dva članka tako nazorno prikazujeta tegobe vsakdanjega življenja s poudarkom na Ljubljani glede preskrbe z življenjskimi potrebščinami in zdravstveno oskrbo žensk, mater in otrok. Vključevanje pričevanj v pouk zgodovine prinaša številne prednosti, zlasti pa lažje vživljanje v zgodovinsko dogajanje. Tako predstavljamo upornico proti vsem diktaturam in totalitarizmu Angelo Vode s številnimi citati iz njenih del, s katerimi je možno pri pouku osvetliti dogajanje pred, med in po drugi svetovni vojni. Uvajanje enega od totalitarnih sistemov, v katerem so živeli Slovenci, pa prinaša članek o boljševizaciji Slovenije.

Didaktični članki prinašajo zamisli in možnosti vključevanja pisnih zgodovinskih virov in pričevanj v pouk zgodovine v osnovni in srednji šoli. Članek o prenovljenem Mestnem muzeju Radovljica piše o zamislih za vključevanje muzejskih zbirk v pouk zgodovine. Poročila z mednarodnih konferenc, simpozijev in seminarjev prinašajo informacije o mednarodnih projektih povezanih s poukom zgodovine.

Tokratna priloga je zemljevid okupirane Slovenije leta 1941, s katerim v Zgodovini v šoli prvič opozarjamo na zamaolčano temo iz slovenske zgodovine, in sicer o četrtem okupatorju Neodvisni državi Hrvaški, ki je poleg Tretjega rajha, fašistične Italije ter Madžarske okupiral slovensko ozemlje.

Mag. Vilma Brodnik, odgovorna urednica

Mag. Vilma Brodnik:
Reviji na pot

70. OBLETNICA ZAČETKA DRUGE SVETOVNE VOJNE

- Dr. Mojca Šorn:
2 **Vsakdanje življenje na Slovenskem med drugo svetovno vojno**
Dr. Mateja Jeraj:
7 **Angela Vode – v precepu vojne in revolucije**
Dunja Dobaja:
16 **Skrb za matere in otroke v Ljubljani med drugo svetovno vojno**
Dr. Aleš Gabrič:
24 **Boljševizacija Slovenije**

PRIMERI DOBRE PRAKSE ZA OSNOVNO ŠOLO

- Suzana Cvirn Guček:
32 **Življenje v Ljubljani med drugo svetovno vojno. Vojni vsakdan ob začetku druge svetovne vojne v Ljubljani**
Lorieta Pečoler:
44 **Kako se lotiti obravnave socialnega vprašanja Ljubljančanov med drugo svetovno vojno**
Sonja Bregar Mazzini:
50 **Delo z zgodovinskimi viri v osnovni šoli na primeru obravnave učnega sklopa Preskrba Ljubljanec v času 2. svetovne vojne**
Andreja Gros Novak:
55 **Medpredmetno povezovanje pri pouku zgodovine**
Stanislava Ferjanc:
60 **Medpredmetno povezovanje med zgodovino in likovno vzgojo na temo Razsvetljenske reforme v slovenskih deželah**
Jasmina Likar:
64 **Didaktični pripomočki pri pouku zgodovine v osnovni šoli**
Bernarda Roudi:
69 **Atila med resničnostjo in legendo. Atilova pot v Radgonsko-Kapelskih gorah**

PRIMERI DOBRE PRAKSE ZA SREDNJE ŠOLE

- Katja Mahorčič:
76 **Domov, domov, domov**
Bojana Modrijačič Reščič:
80 **Bevkova povest v bralnem klubu na strokovni šoli**
Maja Vičič Krabonja:
84 **Poskus didaktične obravnave uporabe spletne učilnice pri učenju zgodovine**

MUZEJI – ARHIVI – ŠOLE

- Mag. Tita Porenta:
90 **Nova stalna razstava Mestnega muzeja Radovljica o dediščini razsvetljenstva na Slovenskem**

TEKMOVANJA

- Bernarda Gaber:
94 **Poročilo o tekmovanju učencev iz znanja zgodovine**
Dr. Bojan Balkovec:
95 **Kako, kdaj in zakaj Eustory?**
97 **Izvillečki - Abstracts**

PRILOGA

Plakat Okupirano slovensko ozemlje leta 1941

Dr. Mojca Šorn, Inštitut za novejšo zgodovino

VSAKDANJE ŽIVLJENJE NA SLOVENSKEM MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Sedemdeset let od začetka druge svetovne vojne

Letos mineva sedemdeset let od začetka druge svetovne vojne, ki je bila najboljšežnejši in najdražji oboroženi spopad vseh časov, hkrati pa tudi največja morija v zgodovini človeštva. Ta vojna v svojo viхро ni potegnila samo vojakov in s tem zaznamovala njih in hkrati njihove družine, temveč je na več ravneh prodrла v širšo civilno sfero in tako odločala o življenju oziroma smrti prav vsakega posameznika. Kako je vojna krojila vsakdanjik prebivalcev mest in podeželja širom po Sloveniji, pa oriše pričujoči članek.

Za Slovenijo, ki je bila aprila 1941 razkosana med štiri okupatorje, je značilno predvsem njihovo nasilje nad prebivalstvom, ki se je jasno izrisalo na vseh področjih javnega življenja, vrhunec pa je doseglo v fizičnem terorju. Represivne ukrepe so izvajali vsi okupatorji, saj so računali, da bodo po taki poti čim hitreje in kar se da uspešno izpeljali načrtovano raznarodovanje Slovencev, še prej pa priključitev okupiranega slovenskega ozemlja k svojim državam. Vsakdanji ritem slovenskega prebivalstva pa sta poleg okupatorja narekovala tudi »nevarnost iz zraka« in pomanjkanje osnovnih življenjskih potrebščin.

*

Okupacija in razkosanje Slovenije med okupatorje¹ sta z vidika narodnega življenja pomenila neizbrisno prelomnico, hkrati pa sta posegla v vsakdanje življenje preprostega človeka.² Vsi okupatorji so si z različnimi nasilnimi metodami prizadevali zasedena ozemlja priključiti k svojim državam in jih, skupaj s čim bolj potujčenim prebivalstvom, vključiti v svoj obstoječi družbeni sistem.

Nemški okupator je svojo neizprosno izkazal že kmalu po okupaciji.³ V želji, da bi med ljudmi, ki niso bili deportirani, izničil vse, kar je slovenskega, je uveljavil nemščino kot edini dovoljeni jezik javne in tudi družbene komunikacije. Potujčeval je osebna in rodbinska imena ter imena krajev. Slovenske besede ni dovolil niti v cerkvi⁴ niti v šoli. Pouk je pod taktirko novih – nemških učiteljev tako potekal v jeziku, ki ga večina otrok ni obvladala, zato so imeli v začetku na dnevnem redu samo telovadbo in glasbo.⁵ V posebni nemilosti so bili dijaki, saj je nemški okupator do skrajnosti omejil vpis v srednje šole.⁶ Pri tem ga je vodilo prepričanje, da slovenski živelj (kot potencialna delovna sila) potrebuje zgolj osnovno izobrazbo. Razpustil je vse slovenske stranke, organizacije in društva (celo gasilska), uničeval je slovenski tisk in preprečeval njegovo izhajanje, slovenske knjige je celo sežigal, moške pa mobiliziral v svoje vojaške formacije. Za pomoč pri čim bolj temeljitom ponemčevanju so bile ustanovljene množične organizacije (Kärntner Volksbund, Steirische Heimatbund, Hitlerjugend idr.), ki so delovale med ljudstvom po terenu. Nemški okupator je na Spodnjem Štajerskem in na Koroškem svoji trdi raznarodovalni politiki ostal zvest do konca vojne, v tem času pa je nekoliko omilil svoj odnos do Gorenjcev, ki jim je dopustil vsaj slovenske osnovne šole in nekatere dvojezične liste.⁷

S slovenskim prebivalstvom v Prekmurju se je podobno obnašal tudi madžarski okupator, saj je bil prepričan, da ti ljudje spadajo v madžarsko državo. Tako kot nemški okupator je izganjal zavedne ljudi in slovenske izobražence,⁸ razpustil je slovenske stranke, organizacije in društva, zatiral je slovensko pisano besedo, tudi v šoli, kjer je pouk potekal v madžarščini. Dovoljeval je zgolj verski tisk, sicer pisan v prekmurskem narečju, vendar v

1 Sodelavka Nemčije, Italije in Madžarske pri razkosanju slovenskega ozemlja je bila Neodvisna država Hrvaška, ki ji je pripadlo (le) pet naselij, ki v tem prispevku niso obravnavani.

2 Bojan Godeša, Zasedba razkosane Slovenije. V: Slovenska kronika XX. stoletja 1941–1995. Ljubljana 1996, str. 9 in 10, tu 10.

3 O nacistični raznarodovalni politiki na slovenskih tleh: Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945. Maribor 1968.

4 Slovenec, 18. 5. 1941, št. 117, str. 4, Iz Spodnje Štajerske.

5 Slovenec, 4. 6. 1941, št. 129, str. 4, Iz Spodnje Štajerske.

6 Za vpis v mariborske srednje šole so za jesen 1942 predvideli le 100 dijakov, pred začetkom druge svetovne vojne je bilo v Mariboru okoli 1900 dijakov. V: Slovenec, 12. 6. 1941, št. 137, str. 7, Iz Spodnje Štajerske.

7 Tone Ferenc, Okupacija Slovenije 1941. V: Dokumenti slovenstva. Ljubljana 1994, str. 343–347.

8 O madžarskem okupatorju v Prekmurju: Bojan Godeša, Kdor ni z nami, je proti nam. Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom. Ljubljana 1995 (dalje Godeša, Kdor ni z nami, je proti nam), str. 108–117.

madžarskem črkopisu. Kot opora madžarizaciji sta bila ustanovljena Madžarsko izobraževalno društvo⁹ in mladinska organizacija, ki sta delovala po prekmurskih mestih in podeželju. Prav tako kot nemški okupator je tudi madžarski v svoje vojaške formacije mobiliziral slovenske fante in može.

V t. i. Ljubljanski pokrajini so bile smernice, ki si jih je za svoje delo določil italijanski okupator, v začetku bolj mile. Na tem okupacijskem področju so bili moški oproščeni mobilizacije, uvedena je bila dvojezičnost, dovoljeno je bilo sodelovanje Slovencev v upravi. Predvidena je bila tudi kulturna avtonomija, pri čemer je okupator računal na širše sodelovanje slovenskega naroda s fašističnim režimom. Razpuščene so bile sicer vse politične stranke, kulturne, športne, dobrodelne in druge nepolitične organizacije ter društva pa je italijanski okupator po večini vključil v sklop italijanskega sistema. Strpnejši je bil do slovenskega tiska (ki je bil sicer pod strogo cenzuro) in šolstva. Na področje tega je bilo vpeljanih več novosti, ki bi postopoma omogočile lažjo vključitev slovenskega šolstva v italijanski okvir, pri čemer je pouk ves čas vojne potekal v materinščini. Med italijansko okupacijo je delovala tudi univerza v Ljubljani, od jeseni 1943 pa so bila njena vrata odprta le za študente, ki so opravljali izpite. Ljubljansko pokrajino, ki je obsegala večino Dolenjske, Notranjske in glavno mesto Ljubljano, je po kapitulaciji Italije septembra 1943 zasedel nemški okupator in jo vključil v novo oblikovano operacijsko cono »Jadransko primorje«.¹⁰ V vsakodnevno življenje prebivalcev Ljubljanske pokrajine se je nemški okupator vpletal manj, kot pred njim italijanski. Novi pokrajinski upravi, ki je po »odredbi o izvajanju javne uprave v Ljubljanski pokrajini« delovala pod taktirko prezidenta Leona Rupnika, je celo dovolil, da je do neke mere odstranila sledove italijanske okupacije.¹¹

Politika okupatorjev je bolj ali manj krojila tudi kulturno in celo družabno življenje. V mestih nemškega okupacijskega področja so razstave, koncerti, kinematografi in knjižnice¹² predstavljali le dela nacističnih in fašističnih ustvarjalcev oziroma dela tistih, ki so bili očitno naklonjeni novim oblastnikom. Slovenska beseda je bila izbrisana tudi z ustnic gledaliških delavcev (že maja 1941 je na primer mariborski gledališki ansambel nadomestilo avstrijsko deželno gledališče iz Gradca, ki je ves čas med vojno stalno nastopalo v Mariboru in v drugih mestih na Spodnjem Štajerskem,¹³ pozneje pa je pridobilo dodatne »moči iz vseh važnejših nemških umetniških središč«¹⁴). Tudi na podeželju, kjer so stalnice postali t. i. vaški večeri,¹⁵ so nacistične organizacije s pomočjo gostujočih glasbenih ansamblov in gledaliških skupin, lutkovnih predstav za otroke, filmskih predstav (kraje brez ustreznih prostorov je obiskal »voz z zvočnim filmom«¹⁶) in številnih predavanj širile idejo o »večni Nemčiji«.¹⁷

Tudi madžarski okupator je budno spremljal delovanje prekmurskega prebivalstva in ga poskušal navdušiti za vse, kar je bilo madžarskega. Organi oblasti so šli v svojih prizadevanjih tako daleč, da so oblikovali posebne ekipe, ki so z avtomobili z »velikanskimi zvočniki« krožile po mestih in vaseh ter predvajale gramofonske plošče ter na ta način poskušale popularizirati celo madžarsko pesem.¹⁸

Na območju, ki ga je leta 1941 zasedel italijanski okupator, je ves čas vojne ostala dovoljena tako pisana kot tudi govornjena slovenska beseda. Tudi osrednje slovenske kulturne in razvedrilne ustanove so delovale dalje, vendar v njihovih programih ni bilo mogoče prezreti teženj novih oblasti¹⁹ – v večini so bili usmerjeni k spoznavanju italijanske in od konca leta 1943 nemške kulture. Odri omenjenih ustanov so imeli kljub temu ves čas vojne dober obisk, tudi zato, ker »slovenska beseda ni bila zatrta in, kar je več vredno, v njem je bil slovenski duh, medtem ko so bila tedanja javna glasila le po besedi [zaradi že omenjene cenzure, op. avt.]«.²⁰

Strah pred letalskimi napadi in grozo ob njihovih posledicah so v zadnjih letih vojne spoznali prebivalci vseh slovenskih dežel, čeprav je bilo na področju zaščite prebivalstva in stavb za primer te vrste nevarnosti veliko storjeno že v prvi polovici 30. letih 20. stoletja. V mnogih občinah so bili namreč ustanovljeni t. i. krajevni obrambni odbori, ki so s civilnimi oblastmi sodelovali pri usposabljanju prebivalstva za protiletalsko zaščito. Po

⁹ Več o tem: Ferdo Godina, *Prekmurje 1941–1945. Prispevek k zgodovini NOB*. Murska Sobota 1969, str. 28.

¹⁰ O tem mdr.: Karl Stuhlpfarrer, *Die Operationszonen »Alpenvorland« und »Adriatisches Küstenland« 1943–1945*, zvezek 7. Dunaj 1969.

¹¹ O tem: Mojca Šorn, *Življenje Ljubljancev med drugo svetovno vojno*. Ljubljana 2007 (dalje Šorn, *Življenje Ljubljancev med drugo svetovno vojno*).

¹² *Marburger Zeitung*, 8. 7. 1942, št. 189, str. 6, *Das gute Buch in jedem Haus des Unterlandes*.

¹³ *Slovenec*, 20. 5. 1941, št. 118, str. 4, Iz Spodnje Štajerske.

¹⁴ *Slovenec*, 10. 9. 1941, št. 212, str. 4, Iz Spodnje Štajerske.

¹⁵ *Karawanken Bote*, 23. 1. 1943, št. 7, str. 7, Aus dem Kreise Radmannsdorf.

¹⁶ *Karawanken Bote*, 3. 7. 1943, št. 52, str. 5, Kreis Stein.

¹⁷ *Karawanken Bote*, 20. 3. 1943, št. 23, str. 5, Aus dem Kreise Krainburg.

¹⁸ *Slovenec*, 20. 8. 1941, št. 194, str. 3, *Življenje v Prekmurju*.

¹⁹ O dvorezni italijanski okupacijski politiki gl.: Aleš Gabrič, *Odziv slovenskih kulturnikov na okupacijo leta 1941*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*. Slovenci in leto 1941. Ljubljana 2001, št. 2, str. 211–223 in Godeša, Kdor ni z nami, je proti nam, mdr. str. 84.

²⁰ Ivan Jerman, *Slovenski dramski igralci med 2. svetovno vojno*. Ljubljana 1968, str. 50. Velik obisk so imele tudi knjižnice. Ker nimam podatka o izposoji knjig vseh ljubljanskih knjižnic, naj navedem le podatke za Šentjakobsko knjižnico. Leta 1940 je bilo v njej izposojenih 190.421 knjig, leta 1941 245.184, leta 1942 362.456 in leta 1943 394.837. Med domačimi pisatelji so šli v bralsko »slast« predvsem Fran Saleški Finžgar, France Bevk, Josip Jurčič, Ivan Tavčar in Janko Kersnik, med tujimi pa William Shakespeare in Karl May.

posameznih mestih so bile zato organizirane in izpeljane tudi protiletalske vaje. Poleg t. i. zrežiranih napadov so vsebovale tudi temelje protiletalske obrambe in so izkazovale stopnjo pripravljenosti prebivalcev in odgovornih organov ob morebitnem napadu. Odgovorni so z raznimi predpisi spodbujali k urejanju zasebnih zaklonišč in h gradnji javnih zaklonišč, usposabljali so gasilske in tehnične oddelke za sanacijo terena v primeru zračnega napada in neposredno po njem, skrb za poškodovance pa so zaupali ekipam prve pomoči in zdravstvenim delavcem v zasilnih ambulantnih postajah. Omembe vredno je tudi oblikovanje obrambnega ukrepa, ki je predvidel evakuacijo prebivalstva iz gosteje naseljenih in pozicijsko bolj tveganih krajev oziroma vsaj evakuacijo mlajše populacije,²¹ čeprav v času pred in med drugo svetovno vojno ni bil realiziran.

(Pred)priprave, ki so se med vojno pospešeno nadaljevale, pa vsaj v prvem obdobju niso pripomogle k vestnemu upoštevanju določil protiletalske zaščite. Že o osnovnih kršitvah neupoštevanja obvezne zatemnitve in alarma pričajo ne le številne prijave kršilcev,²² temveč tudi komentarji bolje osveščenih posameznikov: »Jaz in z menoj vred vsi, ki so kdajkoli in kjerkoli doživeli letalski napad, se ne moremo dovolj načuditi lahkomišelnosti Ljubljancanov, ki se ob letalskem alarmu ponašajo tako, kakor da gre za redko zabavo, ki je človek ne sme zamuditi. /.../. Pri zadnjem letalskem alarmu sem opazoval ljudi, ki so se le skrajno neradi pokorili navodilom varnostnih organov in odšli v javno zaklonišče. /.../. Prav tako sem videl ljudi, ki so se, namesto da bi se ob znaku siren podali v hišno zaklonišče, nastavljali na oknih in se zvedavo ozirali proti nebu in z zaničljivim posmehom opazovali one, ki so hiteli v zaklonišča. /.../. Zato pa vsem Ljubljancanom, resno svetujem: ob letalskem alarmu brezpogojno v zaklonišče! Kdor tega ne stori in se ne zmeni za navodila in svarila, se zločinsko igra s svojim življenjem!«²³

V letih 1944 in 1945 so se nad Slovenijo pojavila zavezniška letala, ki so letela nad Nemčijo. Njihove tarče pa so bile tudi slovenske železniške proge, ki jih je uporabljal nemški okupator za oskrbovanje svojih armad, in več mest, ki so bila okupatorjeva industrijska središča.²⁴ Alarmi so se vrstili iz dneva v dan, tudi v prestolnici, kjer je bilo v zadnjih štirih mesecih vojne zabeleženih 100 alarmov, ki so trajali skoraj 200 ur.²⁵ »Alarmi so sedaj 10 dni skozi vsak dan in to že ob 10. dopoldne in trajajo navadno do 3. ali 4. popoldne. To nam je šlo že popreje na živce ali sedaj pa tembolj, ker se krog bombardiranja vedno bolj in bolj oži.«²⁶ Psihični pritisk ni pustil neprizadetih niti najpogumnejših: »Vsak dan ... dve, tri, štiri ure alarmnega stanja ... nazadnje le nastopijo trenutki, ko te ta stalni, grozeči, kotalikajoči se ringelšpil ... grmenje »trdnjav« nad hišami ... to neumorno brundanje naredi žalostnega ... ja ... ko postaneš otožen, pobit ... živčen, /.../ Sirene! ... Piskanje! ... in nato salve! ... Sedeli smo tako med vrečami peska in s tramovi podprtim stropom kleti dve, tri, štiri ure in se naveličani drug drugega dolgočasili.«²⁷

Podatki kažejo, da je bil strah pred bombardiranjem povsem upravičen, na območju Slovenije je namreč v bombnih napadih od aprila 1941 do maja 1945 umrlo več kot 1500 ljudi, največ žrtev je bilo v letih 1944 in 1945, predvsem v zadnjih mesecih vojne.²⁸

Življenje prebivalcev slovenskih pokrajin je med vojno hudo obremenilo tudi pomanjkanje hrane in drugih osnovnih potrebščin ter s tem precej krojilo njihov dnevni ritem. Strinjam se z nemškim zgodovinarjem Detlefom Brandesom, ki meni, da so med vojno težave s preskrbo zasenčile vse preostale probleme, celo socialno politične ter vpoklic pod orožje.²⁹

Zaradi slabih izkušenj iz prve svetovne vojne so evropske države že v drugi polovici 30. let 20. stoletja posebno skrb usmerile v preskrbo prebivalstva. Na slovenskih tleh je bilo zaradi pomanjkanja čedalje več osnovnih življenjskih artiklov in nezmožnosti brzdanja čedalje višjih cen oziroma nezmožnosti pobijanja draginje ter brezvestne špekulacije tako že pred začetkom druge svetovne vojne vpeljana t. i. uravnavano gospodarstvo.³⁰ Poleg omejitev so v preskrbi uvedli tudi že nakaznice za kruh in moko ter petrolej.

Kljub trudu pa Slovenija na vojno ni bila dobro pripravljena, kar se je pokazalo že takoj po okupaciji.³¹ Položaj se je iz leta v leto le slabšal, saj domača produkcija ni bila dovolj velika, uvoz pa je bil čedalje bolj okrnjen. Do konca vojne je v večini Slovenije že vladalo

21 Gl. v: Arhiv Srbije in Črne gore, fond 66, Ministarstvo prosvete 1918–1944. Poverljiva arhiva, f. 23, ovoj 1940, Evakuacija dece.

22 Arhiv Republike Slovenije (dalje ARS), fond Policijski varnostni zbor v Ljubljani (AS 1876), f. 79, I, 1, št. 5.

23 Slovenski narod, 6. 3. 1944, št. 10, str. 3, Ne bodite lahkomišeln!

24 Zdenko Čepič, Damijan Guštin, Martin Ivanič, Podobe iz življenja Slovencev v drugi svetovni vojni. Ljubljana 2005, str. 189.

25 ARS, fond Šef pokrajinske uprave v Ljubljani, Prosvetni oddelek 1941–1945 (AS 199), f. 1001–1600, leto 1945, št. 1412–45.

26 Pismo, naslovljeno na Martino Pogačar, 16. 3. 1945, arhiv avtorice.

27 Lojze Kovačič, Prišleki. Ljubljana 1984, str. 401.

28 Baza podatkov »Seznam žrtev druge svetovne vojne in zaradi nje (1941–1946)«, ki jo je pripravila raziskovalna skupina Inštituta za novejšo zgodovino: Tadeja Tominšek Čehulič, Mojca Šorn, Dunja Dobaja, Marta Rendla v sodelovanju z raziskovalci Inštituta za novejšo zgodovino: Vida Deželak Barič, Jerca Vodušek Starič, Jure Gašparič, Bojan Godeša, Damijan Guštin, Boris Mlakar, Peter Vodopivec, stanje na dan 17. 2. 2009. Raziskavo so v okviru raziskovalnega projekta »Konkurenčnost Slovenije 2001–2006« in »Konkurenčnost Slovenije 2006–2013« omogočili Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ministrstvo za pravosodje in Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Iz lastnih sredstev jo financira tudi Inštitut za novejšo zgodovino.

29 Detlef Brandes, Die Tschechen unter deutschen Protektorat, I, München in Dunaj 1969, str. 159.

30 O uravnavanem ali dirigiranem gospodarstvu: Andrej Gosar, Gospodarstvo po načrtu, njegove naloge in problemi. Zbirka študij št. 1. Socialno ekonomski inštitut v Ljubljani. Ljubljana 1938.

31 Položaj slovenskega prebivalstva je še dodatno prizadela slaba menjava dinarjev v valute okupatorjev (nemške marke, italijanske lire in madžarske pengő). O tem: Andrej Pančur: Ena država, en denar? V: Zgodovina za vse, 2006, št. 2, str. 26–48.

pomanjkanje, ponekod, predvsem v mestih, pa je bilo leto 1945 celo v znamenju lakote,³² ki se je izrazila v slabem telesnem in zdravstvenem stanju prebivalcev. Mnogo otrok je bilo podhranjenih, tudi pri odraslih so se pojavile tipične posledice pomanjkanja – hujšanje, slabokrvnost, živčna izčrpanost, hitra utrujenost pri kakršnem koli delu, oslabiljeno srce, kožne bolezni, neredne oziroma izostale menstruacije pri ženskah, celo porast tuberkuloze.³³ »Umrljivost za jetiko [je] porasla tako zelo tako rekoč čez noč. /.../. Najbolj primerna se še zdi razlaga, da je lani umrlo toliko ljudi za jetiko: v zadnjih letih so bolj naglo izčrpali svoje telesne sile (morda tudi duševne) ter so 'dozoreli' hitreje. /.../. Socialne razmere se niso poslabšale tako zelo zaradi stanovanjske krize kakor zaradi sprememb v prehrani.«³⁴

Problem ni bilo le neprestano nižanje zagotovljenih količin osnovnih življenjskih potrebščin, ki so jih Slovenci dobili le na nakaznice (več vrst živil, kurivo, oblačila in obutev, tobak), temveč tudi občasni izostanki teh kontingentov oziroma proti koncu vojne vsesplošno pomanjkanje. O tem priča predpraznični izsek iz gospodinjanskega dnevnika, iz katerega pa je razvidna tudi nova vloga, ki jo je ženski prinesla vojna. Poleg žene, matere in gospodinje je postala še družinski ekonom: »20. decembra šla po krompir. Do prodajalne rabila 20 minut. Čakala 1 uro. Toda krompirja je zmanjkalo. Jutri dobe novo pošiljko. Šla domov in spet porabila 20 minut. – Popoldne nabavila pri svojem trgovcu grah in sadni sok, za čakanje in pot porabila 30 minut. Naslednji dan: Čakala na krompir 2.15 ure. Preden sem prišla na vrsto so se oglasile alarmne sirene. Šla v zaklonišče, kjer sem čakala 2.30 ure. Za pot tja in nazaj rabila 40 minut. Popoldne sem vnovič čakala na krompir 1 uro in sem ga slednjič dočakala. Za pot spet porabila tja in nazaj 40 minut. Skupaj sem porabila za nabavo krompirja 7 ur in 55 minut časa. Popoldne sem čakala na vermut 45 minut. Za pot do prodajalne porabila 1 uro 10 minut časa. Tako sem za nabavo vermuta porabila 1 uro 55 minut časa. Naslednji dan šla po med za našo Pikico. Za pot do prodajalne porabila 45 minut časa. Čakala 2 uri. Nato spet pot domov 45 minut. Skupaj porabila za nabavo medu 3 ure 30 minut časa. Popoldne iskala po mlekarnah v mestu orehe, pšenični zdrob in ovsene kosmiče. Na mnogih krajih je bilo blago že razprodano. Zato sem za pot in nabavo teh živil porabila 3 ure 20 minut časa. V soboto sem iskala po mestu žganje. Toda bilo je že povsod razprodano. Le pri enem trgovcu je še čakala dolga vrsta ljudi na brinjevec. Čakala sem 1 uro in 15 minut, pa ga nisem dočakala, ker je žganja prej zmanjkalo. Za žganje, ki ga nisem dobila, sem porabila za pot in čakanje 4 ure in 15 minut časa. Tako sem za nabavo božičnih dodatkov, brez žganja, porabila 20 ur in 15 minut časa. Na palcu desne noge se mi je naredila velika ozeblina. Tudi kolena me močno srbe, ker so mi ozebla.«³⁵

Glede preskrbe (hrane in kuriva) je bil položaj podeželanov nekoliko lažji od položaja prebivalcev mest, a ker njim zaledje ni moglo dati vse potrebne pomoči, so si bili prisiljeni pomagali sami. Najemali so vrtove in njive v mestu in okolici, lotili so se celo obdelave parkov. Prvi sadovi kmečkega dela so na obraze meščanov pričarali nasmeh in radi so se pohvalili: »Ta je pa domač! Sami smo ga pridelali!«³⁶ Oblasti so poleg vrtničarstva spodbujale tudi rejo malih živali, saj so se zavedale, da prebivalstvo tako lahko vsaj delno poskrbi za svojo prehrano in jo izboljša, pri čemer se mu ni treba obračati na črni trg. V ospredje so postavljali predvsem rejo kuncev, pa tudi perutnine, ovc in koz, ki so veljale za kravo »malega človeka«.

SKLEP

Druga svetovna vojna na naših tleh, za katero so značilni raznovrstno nasilje okupatorjev, zračna nevarnost in pomanjkanje osnovnih življenjskih potrebščin, ni pretresla le življenja prav vsakega posameznika, temveč je njena globalnost (obvezna zatemnitev, policijska ura in drugi prisilni ukrepi, odsotnost dela moške populacije, demonstracije, dolge čakalne vrste pred trgovinami, prazne izložbe, spreminjanje mestnih parkov v njive, po katerih so se pasle domače živali) svoj pečat vtisnila tudi slovenskim pokrajinam, predvsem slovenskim mestom: »Pred kratkim sem prišel v Ljubljano in prenočil v Kolodvorski ulici. V jutranjih urah se je kakor v sanjah prikrala v sobo tista lepa jutranja petelinova melodija, /.../. Nisem vedel, ali sanjam, ko pa sem prisluhnil pozornejše, sem slišal »kikiriki« /.../ - tam v lepem predelu našega mesta – blizu postaje.«³⁷

32 V Ljubljanski pokrajini, ki je bila v zvezi s preskrbo v slabšem položaju kot Spodnja Štajerska, je v začetku leta 1945 dnevni kontingent racioniranih živil znašal zgolj 675 kalorij. V: Šorn, Življenje Ljubljancanov med drugo svetovno vojno, str. 192.

33 Ivo Pirc, Zdravje v Sloveniji, II. Zdravstvene prilike in delo higijenske organizacije v Sloveniji 1922–1936. Spomenica ob petnajstletnici higijenskega zavoda v Ljubljani. Ljubljana 1938, str. 595.

34 Domovina in kmetijski list, 11. 5. 1944, št. 19, str. 6, Je Ljubljana zdravo mesto?

35 Slovenski narod, 2. 1. 1945, št. 1, str. 5, Kako sem čakala.

36 Slovenski dom, 12. 7. 1941, št. 158, str. 2, Ta je pa domač!

37 Slovenski dom, 27. 6. 1942, št. 144, str. 3, Kikiriki – v jutranjih urah po Ljubljani doni.

ARHIVSKI VIRI:

Arhiv Republike Slovenije:
AS 199, fond Šef pokrajinske uprave
Ljubljani, Prosvetni oddelek 1941–1945
AS 1876, fond Policijski varnostni zbor v Ljubljani
Arhiv Srbije in Črne gore:
ASCG, fond 66, Ministarstvo prosvete 1918–1944.
Poverljiva arhiva
Arhiv avtorice:
Korespondenca Pogačar Martine

ČASOPISI IN REVIE:

Domovina in kmetski list (1944)
Jutro (1943)
Karawanken Bote (1943)
Marburger Zeitung (1942)
Slovenec (1941)
Slovenski narod (1944, 1945)
Slovenski dom (1941, 1942)

TISKANI VIRI IN LITERATURA:

Brandes, Detlef: Die Tschechen unter deutschen Protektorat, I, München in Dunaj 1969.
Čepič, Zdenko, Guštin, Damijan, Ivanič, Martin: Podobe iz življenja Slovencev v drugi svetovni vojni. Ljubljana 2005.
Ferenc, Tone: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945. Maribor 1968.
Ferenc, Tone: Okupacija Slovenije 1941. V: Dokumenti slovenstva. Ljubljana 1994, str. 343–347.
Gabrič, Aleš: Odziv slovenskih kulturnikov na okupacijo leta 1941. V: Prispevki za novejšo zgodovino. Slovenci in leto 1941. Ljubljana 2001, št. 2, str. 211–223.
Godeša, Bojan: Kdor ni z nami, je proti nam. Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom. Ljubljana 1995.
Godeša, Bojan: Zasedba razkosane Slovenije. V: Slovenska kronika XX. stoletja 1941–1995. Ljubljana 1996, str. 9 in 10.
Godina, Ferdo: Prekmurje 1941–1945. Prispevek k zgodovini NOB. Murska Sobota 1969.
Gosar, Andrej: Gospodarstvo po načrtu, njegove naloge in problemi. Zbirka študij št. 1. Ljubljana 1938.
Jerman, Ivan: Slovenski dramski igralci med 2. svetovno vojno. Ljubljana 1968.
Kovačič, Lojze: Prišleki. Ljubljana 1984.
Pančur, Andrej: Ena država, en denar? V: Zgodovina za vse, 2006, št. 2, str. 26–48.
Pirc, Ivo: Zdravje v Sloveniji, II. Zdravstvene prilike in delo higijenske organizacije v Sloveniji 1922–1936. Spomenica ob petnajstletnici higijenskega zavoda v Ljubljani. Ljubljana 1938.
Stuhlpfarrer, Karl: Die Operationszonen »Alpenvorland« und »Adriatisches Küstenland« 1943–1945, zvezek 7. Dunaj 1969.
Šorn, Mojca: Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno. Ljubljana 2007.

DOKUMENTACIJSKI VIRI:

Baza podatkov »Seznam žrtev druge svetovne vojne in zaradi nje (1941–1946)«, ki jo je pripravila raziskovalna skupina Inštituta za novejšo zgodovino: Tadeja Tominšek Čehulič, Mojca Šorn, Dunja Dobaja, Marta Rendla v sodelovanju z raziskovalci Inštituta za novejšo zgodovino: Vida Deželak Barič, Jerca Vodušek Starič, Jure Gašparič, Bojan Godeša, Damijan Guštin, Boris Mlakar, Peter Vodopivec, stanje na dan 17. 2. 2009. Raziskavo so v okviru raziskovalnega projekta »Konkurenčnost Slovenije 2001–2006« in »Konkurenčnost Slovenije 2006–2013« omogočili Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ministrstvo za pravosodje in Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Iz lastnih sredstev jo financira tudi Inštitut za novejšo zgodovino.

POVZETEK

V letu 2009 mineva sedemdeset let od začetka druge svetovne vojne, ki je bila najobsežnejši in najdražji oboroženi spopad vseh časov, hkrati pa tudi največja morija v zgodovini človeštva. Ta vojna v svojo viхро ni potegnila samo vojakov in s tem zaznamovala njih in hkrati njihove družine, temveč je na več ravneh prodrla v širšo civilno sfero in tako odločala o življenju oziroma smrti prav vsakega posameznika.

Pričujoči prispevek oriše, kako je vojna krojila vsakdanjik prebivalcev mest in podeželja po Sloveniji. Za Slovenijo, ki je bila aprila 1941 razkosana med štiri okupatorje, je značilno predvsem njihovo nasilje nad prebivalstvom, ki se je jasno izrisalo na vseh področjih javnega življenja, vrhunec pa je doseglo v fizičnem terorju. O življenju in smrti slovenskega prebivalstva pa sta odločala tudi dva manj znana »sopotnika« vojne: »nevarnost iz zraka« in pomanjkanje osnovnih življenjskih potrebščin.

Dr. Mateja Jeraj, Arhiv Republike Slovenije

ANGELA VODE – V PRECEPU VOJNE IN REVOLUCIJE

»So rekli, da gre za boj proti okupatorju, za osvoboditev slovenskega naroda izpod fašizma; so rekli, da gre za vero slovenskega ljudstva; so rekli, da gre za narod, za Jugoslavijo, v resnici pa je šlo vsem za oblast.« (Angela Vode o drugi svetovni vojni)¹

»Zgodovina je za človeka, ki noče delati kompromisov niti na levo niti na desno, ki bi bil rad popolnoma objektivni in nikomur krivičen, strašna reč.« (Erna Muser o Angeli Vode)²

Angela Vode (1892–1985) je bila učiteljica, defektologinja, publicistka, prevajalka, ena od voditeljic ženskega gibanja v prvi Jugoslaviji, socialistka in ena prvih slovenskih komunistk, politična zapornica po drugi svetovni vojni in vztrajna upornica proti vsem diktaturam in totalitarizmu.

Rodila se je 5. januarja 1892 v Ljubljani. Oče Anton je bil železničar, mati Frančiška pa gospodinja. Osnovno in meščansko šolo je obiskovala pri uršulinkah v Ljubljani. Potem se je vpisala na višjo dekliško šolo (licej), kjer je opravila učiteljski tečaj in leta 1911 tudi učiteljsko maturo. Najbolj jo je zanimala literatura in želela si je postati pisateljica. Za učiteljski poklic se je odločila, ker je bil v tistem času univerzitetni študij dekletom še nedosegljiv. Njeno življenjsko pot sta usodno zaznamovala »čut za pravico in resnico« in »brezkompromisen odpor proti krivicam«. Nepravičnosti že v otroštvu ni ponižno prenašala. Najprej je opazila nacionalno pogojene krivice: »/.../ komaj je slovenski otrok prestopil prag domače hiše in se vključil v prvo družbeno občestvo – v šolo, je že občutil razliko v položaju slovenskih in nemških učencev. Na vsakem koraku sem spoznavala, da imajo otroci, ki se izdajajo za Nemce, privilegiran položaj, da se z njimi lepše ravna kot s slovenskimi učenci.«³ Vse to je občutila kot »nezasluženo krivico« in v njej se je prebudil »nepopisen upor«.⁴ Tako se je začela že takrat – čeprav sprva bolj podzavestno kot razumsko – »pripravljati za dvojni boj: proti narodnostnim in socialnim krivicam«.⁵ Tudi prizadevanja za enakopraven položaj žensk je prav kmalu vključila v svoj »program«: »Že ko sem bila v šoli, je bilo vprašanje ženske enakopravnosti v zraku. Razpravljale smo o pomenu poklica tudi za poročeno ženo, saj ji zagotavlja neodvisnost, pomembno v odnosih med obema partnerjema. Izobrazba pa je potrebna za vzgojo otrok: kako more nevedna in zaostala mati vzgojiti svoje otroke!« Profesorji nad takšnimi idejami niso bili navdušeni, a se tedaj splošno razširjenemu prepričanju, da naj bo ženska predvsem »varuhinja domačega ognjišča«, nikakor ni nameravala ukloniti. Tudi politično »razgledovati« se je začela že v šolskih letih. Da je treba misliti izključno s svojo glavo, se je naučila od očeta, ki je bil kot velik del železničarjev sicer socialdemokrat, a kljub vsemu kritičen do politike svoje stranke.⁶ Sama se sprva še ni opredelila. Ravnanje pripadnikov katoliškega tabora se ji je zdelo večinoma nesprejemljivo. Iz pisanja njihovega osrednjega lista je razbirala le nestrpnost do drugače mislečih, nekateri voditelji naj bi bili pripravljeni za določene ugodnosti prodati celo narodno samobitnost.⁷ Še slabše mnenje je imela o liberalcih, ki so se ji zdeli v socialnih, gospodarskih in političnih vprašanjih še bolj nazadnjaški, s programom, ki so ga slepo prevzeli od drugod, brez kakršne koli lastne vizije. Kritična je bila tudi do socialdemokratov: samo materialistično pojmovanje človeka se ji je zdelo mrtvaško hladno in brezdušno, še zlasti pa jo je motila njihova brezbriznost do nacionalnega vprašanja.⁸ Stranke, ki bi rešila oba problema, na katera je opozarjal v svojih delih Ivan Cankar – »socialni problem malega človeka in malega naroda pod tujim jarmom« –, ni našla.⁹ Zato se je sprva pridružila samo Preporodu, ki se je zavzemal za združitev južnoslovanskih narodov v samostojni državi.¹⁰

Po končani šoli se je zaposlila kot učiteljica, v poklicu, ki je »človeško dostojanstvo najbolj poniževal, ki je najbolj teptal človekovo osebnost«.¹¹ Prav hitro je spoznala, da Can-

¹ Vode, Angela 2004, Skriti spomin (uredila, napisala spremno besedo, časovno preglednico in opombe Alenka Puhar). Ljubljana: Nova revija, str. 62 (naprej: Skriti spomin).

² AS 1413, Osebni fond Vide Tomšič, škatla 122, pismo Erne Muser Vidi Tomšič z dne 12. 6. 1964.

³ Skriti spomin, str. 8.

⁴ Skriti spomin, str. 9.

⁵ Značaj in usoda, str. 5.

⁶ Značaj in usoda, str. 4–5.

⁷ Značaj in usoda, str. 46.

⁸ Značaj in usoda, str. 7.

⁹ Značaj in usoda, str. 5.

¹⁰ Značaj in usoda, str. 5.

¹¹ Značaj in usoda, str. 5.

karjevi Hlapci niso »pretirana literatura«. Stalne službe brez zvez in poznanstev ni mogla dobiti. Zato je več let poučevala za določen čas v majhnih, enorazrednih osnovnih šolah v okolici Ljubljane.¹² Materialne razmere, v katerih so živeli mnogi učitelji na podeželju, so bile večkrat kar strašljive. Takole je bilo na primer v Ligojni pri Vrhniku: »Nekako sredi vasi je bila šola: nizka, palčja hišica, z zelo majcenimi okenci in pokrita s slamnato streho. V veži je bila tema, na levo je bil razred, na desno bivališče učiteljice, ki sem jo prišla nadomeščat. V majhnem natrpanem razredu je bilo mračno, zaudarjalo je po premočeni obleki, znoju in urinu. Polastila se me je čudna groza pred bodočnostjo: tu bo potekalo moje življenje?«¹³ Učiteljevo preživetje je bilo povsem odvisno od lokalnih oblastnikov vseh vrst: župnikov, nadučiteljev, krajevnih šolskih odborov ipd. »Učitelju so vseskozi dajali vedeti in čutiti, da je hlapec«, ki mu oni režejo kruh, »zato mora misliti, kakor mislijo oni in ravnati, kakor mu ukažejo oni. Gorje mu, kdor se je iztiril s te poti!«¹⁴

Med prvo svetovno vojno je bila »ustrezna« politična usmeritev še pomembnejša. Vodetova, ki je v tistem času začasno službovala v Pirničah pod Šmarno goro, pa se – tako kot pozneje – ni bila pripravljena podrediti oblastem. Svojega protiavtstrijskega prepričanja ni skrivala, zaradi česar je prišla v spor z domačim župnikom. Ko je bilo v Pirničah razpisano stalno delovno mesto, ga seveda ni dobila. Še več, vsakršno prosvetno delo ji je bilo onemogočeno. A se ni vdala takoj. Napotila se je k samemu deželnemu glavarju. Ta jo je na njeno začudenje prijazno sprejel, toda odločilno je bilo mnenje višjega šolskega nadzornika, ki je bil duhovnik. Očital ji je, da ne hodi k maši v šolskem kraju ipd. Kasneje jo je obiskal še župnik: »Pritiskati je začel name, naj umaknem svojo prošnjo za službo v Pirničah, potem bo vsa stvar zabrisana, sicer pa bo on primoran, storiti proti meni korake, kajti ugled duhovnika ne trpi, da bi zmagala jaz. Ko sem odklonila to njegovo zahtevo, je ubral druge strune: izigral je zadnjo karto proti meni. Začel je takole: 'Saj veste, da vas lahko takoj uničim. Spomnite se, kaj ste govorili v župnišču v Smledniku. Proti Avstriji. Gospodična, vojska je, časi so nevarni, oblast pa imamo mi v rokah. Ne silite me, da bi storil skrajni korak /.../' Samo gledala sem ga: začudeno, preplašeno, z grozo: pred seboj imam denuncianta, ki se niti ne sramuje, groziti z denunciacijo.«¹⁵

Tako je v začetku leta 1917 ostala brez službe, a zaradi tega takrat ni bila posebno prizadeta: »Stvari nisem vzela preveč tragično, bila sem mlada in lahkoverna, zlasti pa polna zaupanja v bodočnost in to v mnogo lepšo bodočnost! Avstrija se je že močno majala, trdno sem verjela v njeno razsulo, a potem bo vse dobro, vladala bo sama pravičnost, prednost bodo imeli delavoljni in sposobni. Bila sem polna vere in zaupanja – bila sem idealist. In razočaranje, ki je sledilo, je bilo neogibno /.../.«¹⁶ Sprva je poskusila s privatnim poučevanjem, potem se je zaposlila v Jadranski banki, »ki jo je vodil do skrajnosti skorumpirani finančnik /.../.«¹⁷ Po nastanku nove države »je banka 'nacionalizirala' nekatera podjetja in jih prekrstila v Strojne tovarne in livarne«. Vodetovo so premestili v zvonarski oddelek nekdanje Samassove tovarne.¹⁸ Tu je prišla »v neposreden stik z delavstvom« in ugotovila, da so novi lastniki še bolj »brezvestni« od starih, »vsaka gospodarska transakcija je bila izvedena v korist nekaterih posameznikov v upravnem svetu, delavci pa so bili bolj brezpravni kot kdaj prej.«¹⁹ Sodelovala je pri organizaciji skupne stavke uradništva in delavstva. Potem pa so razmere v tovarni postale zanjo kot članico delavskega sindikata in stavkovnega odbora nevzdržne, zato je leta 1919 sprejela slabo plačano službo tajnice socialdemokratske stranke.²⁰ Zakaj se je kljub pomislekom odločila za socialiste? Boljše možnosti ni videla, hkrati pa je upala, da so vse napake le začasne narave, da bo nekoč, »ko pride tisto 'pravo'«, še vse dobro.²¹ Po razcepu v socialdemokratski stranki se je pridružila levo usmerjeni skupini, ki se je zavzemala za združitev s komunistično partijo. Prav kmalu pa se je začelo preganjanje komunistov in možnosti legalnega dela so se vedno bolj krčile. Takrat je tudi resno zbolela in spoznala, da se samo s političnim delom ne bo mogla preživljati.²² Tudi način partijskega dela ji ni bil povsem razumljiv: »Vsak dan pride drug sodrug k meni s kako nalogo, ki morda ni v soglasju s prejšnjo, naenkrat pa izvem, da je ta in ta pristaš te in te frakcije, izključen iz stranke itd.«²³ Ukazi, ki so prihajali iz Moskve, so bili včasih neizvedljivi, saj avtorji niso bili dovolj seznanjeni s slovenskimi razmerami.²⁴

12 Jogan, Maca, Angela Vode, v: Slovenski biografski leksikon (SBL), 14. zvezek, Ljubljana, 1986, str. 501.

13 Značaj in usoda, str. 14.

14 Značaj in usoda, str. 12.

15 Značaj in usoda, str. 35–36.

16 Značaj in usoda, str. 36–37.

17 Skriti spomin, str. 19.

18 Skriti spomin, str. 19.

19 Skriti spomin, str. 19.

20 Značaj in usoda, str. 41–42 in Skriti spomin, str. 20.

21 Značaj in usoda, str. 46.

22 AS 1931, RSNZ SRS, Proces Nagode in soobtoženi, Angela Vode, življenjepis, str. 10584.

23 Značaj in usoda, str. 62.

24 Značaj in usoda, str. 62.

Vendar pa se tedaj s komunisti še ni razšla, le za nekaj časa se je posvetila predvsem strokovnemu delu. Začela je z zasebnim študijem zdravstvene pedagogike. Hospitirala je v Pragi, Berlinu in na Dunaju. Leta 1921 je v Ljubljani opravila specialistični izpit za učne prizadetih otrok in se zaposlila na posebni šoli, kjer je poučevala do januarja 1944.²⁵ Kot pedagoginja je bila dejavna v strokovnih organizacijah. Med drugim je bila najprej tajnica, nato pa predsednica Društva slovenskih učiteljic, ki si je prizadevalo za vsakršno enakopravnost učiteljic z njihovimi moškimi tovariši, za žensko volilno pravico, skrbelo pa je tudi za politično razgledanost in strokovno usposobljenost učiteljic. V vseh »javnih akcijah« so bile učiteljice takrat v prvih vrstah. Organizirale so pomoč revnim družinam, skrbele za narodno obrambno delo, prisotne so bile »pri vsem, kar so zahtevale razmere in čas«.²⁶

Drugo pomembno področje dela Angele Vode pa so bila različna ženska društva. Zakaj se je odločila zanje? »Ker je bilo vse progresivno delo onemogočeno in se je moralo zateči v ilegalo, sem bila prepričana, da bi bil potreben nek legalni forum, ki bi vršil nalogo politične vzgoje med ženskami. Krivice, prizadejane poklicnim ženskam, so se množile, o enakopravnosti žensk po javnih službah ni bilo govora. Treba bi bilo pokazati borbeno pot, treba bi bilo protestirati, s tem pa bi se začele ženskam odpirati oči tudi za razumevanje drugih vprašanj, širil bi se jim pogled na dogajanja v javnem življenju doma in po svetu.«²⁷ Nastopala je na najrazličnejših zborovanjih in prireditvah v vseh predelih Jugoslavije, v radijskih oddajah ipd. Predavala je predvsem o vlogi žensk v družinskem, političnem, gospodarskem in kulturnem življenju, pri čemer je ob vsaki priložnosti opozarjala na nevarnosti nacizma in fašizma, o delu učiteljic, še posebej o vprašanjih iz njenega ožjega strokovnega področja – o delu z otroki s posebnimi potrebami.²⁸ Ugotovila je, da ženske, bolj kot politična vprašanja in zgodovinski dogodki zanimajo usode njihovega spola v posameznih obdobjih, še zlasti v odnosu do moža in otrok.²⁹ Tako je napisala knjigo *Žena v sedanjosti družbi*,³⁰ v kateri je prikazala razvoj družbenega položaja žensk skozi stoletja. Nasprotovanje fašističnim pogledom je obrazložila v delu *Fašizem in žena*,³¹ največ pozornosti pa je nedvomno vzbudilo delo *Spol in usoda v dveh delih*.³² V prvem je skušala prikazati razlike v usodi moškega in ženske v različnih življenjskih obdobjih. Opozorila je na nespremenljive naravne danosti in na sociološke dejavnike (»vzgoja, družinsko okolje, družbene razmere«), ki pa bi jih bilo mogoče spremeniti v korist ženske enakopravnosti. Ta del je bil, kakor je zapisala v svojih spominih, »sprejet s simpatijo«.³³

Povsem drugače pa je bilo z drugim delom, v katerem je spregovorila o zakonski zvezi. Izhajala je iz Engelsove teorije o tem, da se je moževa nadoblast v zakonu oblikovala ob pojavu zasebne lastnine in razredne družbe. Razkrinkala je dvoličnost tedanje meščanske družbe, ki je po eni strani govorila o svetosti zakona, po drugi strani pa dopuščala sklepanje zakonov iz koristoljublja, prostitucijo, kruto ravnanje z nezakonskimi materami in njihovimi otroki itd. Izrazila je vero v lepšo prihodnost obeh spolov v socialno pravičnejši družbi: »Pot, ki vodi do izboljšanja ženine usode, ne vodi le preko borbe za državljansko enakopravnost spolov, marveč predvsem preko borbe za socialno enakopravnost vseh ljudi v družbi, ki ne bo trpela izkoriščanja slabейšega po močnejšem. /.../ V tako urejeni družbi prirodna različnost spolov ne bo povod za zapostavljanje, marveč bo prizadevanje ženske dobrodošlo prav zaradi njenih posebnosti. /.../ Iz tega specifično ženskega doprinsa bo črpala bodoča družba dragocene pobude za ostvartev take kulture, ki bo objemala z enako pravičnostjo vse ljudi.«³⁴ Zato je ženske pozvala, naj ne jemljejo »svoje usode topo in brezbržno«, ampak naj po svojih močeh skušajo »vplivati na njeno spremembo«.³⁵ Zavedala se je, da je v tej knjigi nanizala »toliko brezobzirno odkritih pogledov na zakon in obstoječo zakonsko moralo ali bolje nemoralo, da so se zagovorniki te dvojne morale morali oglasiti.«³⁶ In res so se oglasili. Nekateri katoliško usmerjeni časopisi so ji očitali pogrevanje »zastarelih, tendenciozno izmišljenih, proti vsem etnološkim dejstvom naperjenih izmišljotin«, ³⁷ zavzemanje za »skupinske paritvene zakone«³⁸ in za »svobodno ljubezen, kakor so jo skušali uresničiti v boljševiški Rusiji in Španiji«.³⁹ Njihov odziv je občutila kot »napad iz džungle«: »Napad je bil tako prostaški, da še danes nudi jasno sliko tedanje vsemogočne vlade klerofašizma na Slovenskem. Bila je doba, ko so klerikalci brez sramu

25 Jogan, Maca, Angela Vode, Slovenski biografski leksikon (SBL), 14. zvezek, Ljubljana 1986, str. 501.

26 AS 1931, RSNZ SRS, Proces Nagode in soobtoženi, Angela Vode, Ženska društva, str. 10600/65–67.

27 Značaj in usoda, str. 90.

28 AS 1761, Osebni fond Angele Vode, seznam publicističnega dela, dela v organizacijah in društvih, predavanja in akcije ter tečaji, str. 19–20.

29 Značaj in usoda, str. 164.

30 Založba Žena in dom, Ljubljana, 1934. Delo je bilo objavljeno tudi v 1. knjigi zbranih del Angele Vode *Spol in upor*, Založba Krtina, Ljubljana, 1998, str. 93–209.

31 Fašizam i žena, Založba Znanje, Beograd, 1937.

32 Založba Žena in dom, Ljubljana, 1938 in 1939. Oba dela se nahajata v 2. knjigi zbranih del Angele Vode z naslovom *Značaj in usoda*, Založba Krtina, Ljubljana, 1999, str. 58–273.

33 Značaj in usoda, str. 165.

34 Angela Vode, *Spol in usoda*, II. del, v: *Značaj in usoda*, Zbrana dela Angele Vode, 2. knjiga, Založba Krtina, Ljubljana, 1999, str. 273.

35 Angela Vode, *Spol in usoda*, II. del, v: *Značaj in usoda*, Zbrana dela Angele Vode, 2. knjiga, Založba Krtina, Ljubljana, 1999, str. 273.

36 Značaj in usoda, str. 166.

37 Straža v viharju, 1. 12. 1938.

38 Slovenski delavec, 10. 12. 1938.

39 Slovenec, 21. 1. 1939.

kazali svoje simpatije zlasti do italijanskega fašizma ter so pošiljali svoje mlade ljudi v Rim, študirat fašistični korporativni sistem v Italiji. (op. av. npr. Žebot ml.) Za ceno, da so podpirali korumpirani Stojadinovičev sistem v Beogradu, so jim Srbi prepustili popolno oblast v Sloveniji, kjer so se razšopirili na vseh področjih javnega življenja, zlasti pa so vzeli v zakup območje kulture. Najstrožje pa so prežali na vsak pojav, ki se je dotaknil moralno-vzgojnih ali socialno-vzgojnih vprašanj, kjer so se smatrali edino merodajni oni in njihova dvojna morala.« Prav ta vprašanja pa je obravnavala knjiga Spol in usoda, seveda v drugačnem duhu.⁴⁰ Našli pa so se tudi zagovorniki, ki so proti takšnemu nekulturnemu blatenju ostro protestirali, na primer Zveza akademsko izobraženih žensk, učiteljska organizacija, številni časopisi in revije, ne glede na politično orientacijo.⁴¹ Odzvala pa se je tudi avtorica sama. Pravico je skušala najti na sodišču. Ni ji uspelo.⁴²

Vodetova pa ni bila trn v peti le konservativnemu taboru, še usodnejši je bil spor s strankarskimi tovariši. V letu 1939, po sklenitvi pakta med Hitlerjem in Stalinom, se je razšla s komunistično partijo. Stalinovega nenačelnega in nemoralnega ravnanja, še zlasti v zvezi z zasedbo baltskih držav in Finske, ni mogla sprejeti, protinacistični dejavnosti se ni hotela odreči. Tako je bila poklicana pred »partijsko sodišče«: »Povabili so me na Fužine pri Studencu, kjer so imeli v gostilni svoj glavni stan. /.../ Ko sem stopila v gostinsko sobo, so že sedeli pri stranski mizi sodniki: Franc Leskošek, predstavnik delavstva, Boris Kidrič in Vida Tomšič, vsi člani centralnega komiteja KPS. – Glavni zasliševalec je bil Kidrič. V bistvu so mi očitali odklon od partijske linije in nediscipliniranost. Oboje je zadevalo protihitlerjansko propagando, ki je bila na zahtevo Moskve nedovoljena /.../«⁴³ Kidrič je sicer izrazil mnenje, da razume, kako težko ji je z vidika protifašistične bojavnice sprejeti takšno stališče, toda: »Za nas je situacija taka in mi moramo slediti navodilom Kominterne. Zaenkrat je tako in treba se je pokoriti disciplini. Kdor se ne pokori, mora biti pripravljen na posledice ...«⁴⁴ Dokončna odločitev o njeni usodi je bila kmalu sprejeta. Že naslednjega dne je dobila obvestilo, da je sicer izključena iz partije, da pa bo lahko sodelovala »z manj važnimi nalogami«. Njeno izključitev je zahteval predvsem Leskošek, češ da premalo spoštljivo govori o partiji, »tako kot bi bila to navadna politična stranka, a partija mora biti vsakemu komunistu najsvetejše na svetu«.⁴⁵ Kot dolgoletni komunistki ji ni bilo lahko pri srcu: »Razsodbo sem vzela na znanje z mešanimi občutki: kljub vsem spoznanjem mi je bilo težko: ali naj kar tako zavrzem toliko verovanj in upov, toliko let predanega dela – in pa: tak človek sem, da moram imeti cilj, v katerega verujem in delam zanj. To verovanje je bilo razmajano v temeljih. Kaj zdaj? Sklenila sem, da bom šla naprej po svoji poti, po poti svoje vesti. Kljub vsemu sem se čutila olajšano: spet bom zaživela svoje lastno življenje in mislila s svojo glavo.«⁴⁶ Z narodnoobrambnim delom pa ni prenehala, še vedno je delovala v številnih društvih in organizacijah.

Potem je spet prišla vojna, tudi v Ljubljano. Kljub sporu s komunisti je Vodetova sprva sodelovala z Osvobodilno fronto (OF): »Ko so bile skupine v OF že kar kompaktno povezane, so komunistične emisarke obiskale predstavnice raznih ženskih organizacij, predvsem v Ljubljani. V pošteve so prišle samo levo usmerjene članice društev, ki so imele kolikor toliko vpliva na svoje sodelavke.«⁴⁷ Eno izmed njih je bilo treba izvoliti za zastopnico ženskih organizacij v Vrhovnem plenumu OF. Angela Vode je bila najprimernejša. Politiko je poznala, pa tudi ženske so jo spoštovale, saj je bila ena od voditeljic ženskega gibanja. Zakaj je sprejela izvolitev? Odločitev ni bila enostavna: »Tisti časi so bili zame posebno težki. Čeprav sem se po izključitvi iz partije počutila nekam olajšano, mi je vendarle vedno stalo pred očmi vprašanje: kam naj grem? Če nekaj porušiš, moraš postaviti na isto mesto nekaj boljšega, nekaj pozitivnega. Če vzamem konkretno primer naše slovenske situacije v tistih časih res ni bilo izbire; naš klerikalizem je bil do kraja kompromitiran s pobratimstvom s Stojadinovičem in zdaj z Italijani, 'plavi' so bili človeško najbližji, toda vztrajali so povečini na starem, to pa je v glavnem pomenilo le na nadvladi srbske hegemonije.«⁴⁸ V OF se je vključila tudi zato, ker je menila, da »s sodelovanjem človek lahko ustvari več pozitivnega kot z odsotnostjo«, po drugi strani pa sta jo k temu silila politično prepričanje in zgodovinski položaj: »Bili so usodni trenutki slovenskega naroda in vsak človek, zlasti če je stal v prednjih vrstah v kakršnem koli gibanju, se je moral opredeliti. Zame skoraj

40 Značaj in usoda, str. 164.

41 Značaj in usoda, str. 167–168.

42 Tako odmevi na sporna dela Angele Vode kakor dogajanje pred sodiščem je podrobneje predstavljeno v prispevku Jelke Melik z naslovom Angela Vode prvič pred sodiščem v: Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev, Angela Vode in Boris Furlan žrtvi Nagodetovega procesa, Slovenska matica, Ljubljana, 2001, str. 52–60.

43 Skriti spomin, str. 48–49.

44 Skriti spomin, str. 49.

45 Skriti spomin, str. 50.

46 Skriti spomin, str. 50–51.

47 Skriti spomin, str. 78.

48 Skriti spomin, str. 80.

49 Skriti spomin, str. 82.

ni bilo druge poti: vseskozi sem delala z levico, propagirala sem njene ideje z besedo in pisanjem, in to iz prepričanja. Res da sem bila v najbolj kritičnih trenutkih izključena iz partije, da sem bila nad ruskimi, boljševiški metodami vseskozi razočarana, vendar sem bila prepričana, da je socializem nujno potreben delovnemu človeku, da se more upirati izkoriščevalcem vseh vrst. In končno nikakor ni mogoče zanikati, da je SZ⁵⁰ opravila važno nalogo s tem, da je organizirala delavstvo na enotni osnovi in mu s svojo socialistično državno tvorbo dajala močno podporo.⁵¹ Kljub vsem strahotam stalinizma se je bala, da bi bilo ob propadu Sovjetske zveze »delavstvo spet prepuščeno samo sebi, na milost in nemilost večjim in manjšim izkoriščevalcem«. Zavedala se je, »da je SZ zelo daleč od ideala socialistične države, da so njena dejanja vse prej kot načelna, da socialne ideje razglaša kot svoj evangelij najbolj krvoločna država, kjer vladajo največje krivice in je možnost samoočrambe posameznika mnogo manjša kot v kapitalističnih državah«. Tolažila pa se je s tem, »da so te metode pogojene v ruski preteklosti, da je tam pot v moderno, socialno pravično državo težavna, polna naporov in stranpoti.«⁵² Toda sodelovanje s partijo ponovno ni uspelo: »Vendar ni šlo. Upirale so se mi komunistične metode proti drugače mislečim, pa tudi proti lastnim sopotnikom, ki so si upali misliti po svoje. Vse je bilo preračunano na absolutno oblast komunistov, ki naj postane totalitarna že med okupacijo, da bo potem delo tem lažje. Posebno likvidacije ljudi kar po ulicah so bile odbijajoče, zlasti ker so bile često povsem nepremišljene.«⁵³ Odslej se je posvetila predvsem humanitarnemu delu. Od vsepovsod so prihajala »obupana poročila o trpljenju naših ljudi po taboriščih«. Pridružila se je majhni skupini ljudi, »ki so skušali pomagati tistim internirancem, za katere ni nihče skrbel. Shajali so se vsak dan, zbirali sredstva, poslali na tisoče paketov, pisali ljudem pisma v internacijo, delali prošnje.«⁵⁴

Zaradi razhoda s komunisti pa ni bila pri nasprotnem taboru nič bolj priljubljena. Prvič so jo aretirali Italijani zaradi »neke pošiljke«, a so jo že po nekaj dneh izpustili.⁵⁵ Druga aretacija, tokrat z domobranske strani, februarja 1944, se je končala bolj nesrečno. Vzroke je takole predstavila: »Gonjo proti meni so klerikalci zaključili s tem, da so me poslali v nemško taborišče Ravensbrück. Že prej so se vrstili name napadi ob raznih prilikah, včasih indirektni, pozneje pa direktni. To je bilo mislim da takrat na protikomunističnih predavanjih, katerih udeležba je bila obvezna. Moje klerikalne kolegince⁵⁶ so mi posebej prinesle podpisat vabilo na predavanje. Po uvodnih besedah stražarskega mladiča se je začel napad na komunistične ženske, nato pa name poimensko in takoj je prišla na vrsto moja knjiga. Govornik je bljuval žveplo in ogenj name, moje spoštovane kolegince pa so ploskale, ploskale. Vsi so gledali name. Drugič se predavanja nisem več udeležila. Potem je prišel tudi v časopisju direkten napad name ...«⁵⁷ Slovenski dom je 29. januarja 1944 objavil obsežen članek z naslovom Vloga in usoda ženske v rdeči revoluciji, Pot iz »emancipiranega« salona v gozd, v »enakost«, v brezno ... Največ »zaslug« za širjenje teženj po enakopravnosti žensk je avtor pripisal »znani emancipiranki«, učiteljici Angeli Vode. Po njej naj bi se zgledovale vse tiste, »ki so zatajile svoje naravno poslanstvo in niso nikdar v življenju znale najti pametnega, ženski primerne dela«, »javne delavke« in mondene dame, ki jim je bilo doma dolgčas, pa razne akademičarke, ki se niso hotele učiti, ampak so se gnale vedno za »višjimi cilji« ter seveda vse komunistke, ki so obljubljale ženskam možnost delovanja v političnem življenju, dostop do vseh poklicev, »javne vzgojevalnice« za otroke itd.⁵⁸ Tri dni kasneje so jo aretirali, odpeljali v zapor na Poljane, »kjer je bilo takrat zbirališče političnih zapornikov, pripravljenih za transport v internacijo.«⁵⁹ Nekatere so grobo zasliševali, nekaterih niso vprašali ničesar, »se je pač našel kdo, ki je jamčil za njihovo krivdo, zato je bila vsaka preiskava nepotrebna«. Dovolj je bilo že, da je dekle odklonilo »ljubezen mladeniča, pa ji je zagrozil, da ga bo pomnila za vse življenje.«⁶⁰ Čez teden dni so jih odpeljali v Ravensbrück.⁶¹ Potovanje se je začelo v Šentvidu, kjer so jih naložili v dva živinska vagona. Dr. Maks Loh, tedanji vodja političnega oddelka na Upravi policije v Ljubljani, jih je pospremil z besedami: »Iz kraja, kamor greste, se nikoli več ne vrnete ...« Potem so se zapahnila vrata vagona in ostale so »same v temi in mrazu ...«⁶² In nato – prihod v taborišče: »Sprejem v Ravensbrücku je bil takšen, da mi še danes ledeni kri po žilah, ko se spomnim nanj. Kopalnica, striženje las, preoblačenje v smrdljive cunje, odvzem nogavic in čevljev, natikanje ogromnih cokel,

50 Sovjetska zveza.

51 Skriti spomin, str. 79.

52 Skriti spomin, str. 79–80.

53 Skriti spomin, str. 82.

54 Pismo Angele Vode Erni Muser z dne 1. junija 1974, v: Spol in upor, Zbrana dela Angele Vode, I. knjiga, Založba Krtina, Ljubljana, 1998, str. 18.

55 AS 1931, RSNZ SRS, Proces Nagode in soobtoženi, Angela Vode, življenjepis, str. 10586.

56 Mišljene so kolegice, ki so skupaj z njo poučevale na šoli za otroke s posebnimi potrebami.

57 Značaj in usoda, str. 175–176.

58 Članek je v celoti objavljen v uvodni študiji k Spol in upor, zbrana dela Angele Vode, I. knjiga, Založba Krtina, Ljubljana, 1998, str. 47–50.

59 Skriti spomin, str. 103.

60 Skriti spomin, str. 104.

61 Značaj in usoda, str. 176–177.

62 Skriti spomin, str. 105.

pa kričanje, kričanje? (Še enkrat sem pozneje doživela odmev tega kričanja na slovenski Ozni). Vse življenje je bila ena sama veriga trpljenja. Trpljenje je prinašala vsa ureditev taborišča, bila je trdno sklenjena veriga, katere členi so bili sestavljeni iz lakote in suženjskega dela, utesnenosti prostora, polnega mrčesa, skrajno pomanjkljive obleke v nalihiv in snežnem metežu, surovega ravnanja, nečloveških kazni – vse po premišljenih smernicah za ravnanje z jetniki: zlomiti voljo, zlomiti duha, zlomiti telo«. Najbolj pa so jo presunili pazniki, »neomejeni gospodarji nad človeškimi življenji v taboriščih«. ⁶³ Z začudenjem in žalostjo je ugotovila, da niso bile ženske nič bolj usmiljene: »V teh ljudeh je ugasnila vsaka sled človečnosti in pozverinjenje se je prijelo tudi žensk, ki so pozabile, da so bile tudi same žene in matere. Z jetnicami so ravnale z brezprimerno krutostjo, teptale so v njih poslednjo iskro človeškega dostojanstva. Ko bi bila v njih le sled človečnosti, bi morale pomisliti, kako bi bilo njim, ko bi jih odvlekli v tujo zemljo tlačanit tujcem v najstrašnejšim okoliščinah, ko bi jih primorali delati orožje za ubijanje lastnih sinov, očetov, bratov, rojakov.« ⁶⁴

Zahvaljujoč spletu srečnih okoliščin pa se je že po osmih mesecih vrnila iz taborišča. Rešil jo je nemški major. To je storil v zahvalo Angelini sestri, ki je nekoliko pred tem pomagala njegovi bolni ženi. Tudi »z okupatorjem je bilo mogoče človeško sodelovanje!« ⁶⁵ Takoj ko si je malo opomogla, je zaprosila za službo, saj so »Nemci vse, ki so bili brez zaposlitve, poslali na prisilno delo«. Januarja 1945 je bila, z odločbo šefa pokrajinske uprave v Ljubljani generala Rupnika, njena prošnja zavrnjena z utemeljitvijo: ⁶⁶ »S poizvedbami je bilo dognano, da glede na določbo člena 4 zakona o uradnikih ne more več ostati v državni službi, zbog česar jo je bilo odpustiti iz nje brez pravice do pokojnine.« ⁶⁷ Nevarnost nikakor še ni minila. »Razmere v Ljubljani so bile napete do nevzdržnosti.« Celo na uradu, kjer je dobila živilsko karto, so ji svetovali, naj ne hodi »nikamor na obisk«. Kmalu je spoznala, »da se je zares nevarno kazati na ulicah«. Nekega dne je na Poljanski cesti, blizu zaporov politične policije, srečala »klerikalno kolegico«: »Obrnila se je proč od mene – obšla me je zla slutnja. Čez nekaj dni dobim sporočilo od znanca s policije, naj se pazim, češ da je prišla ponovna ovadba proti meni, da hodim v zapore na Poljanah, nosim živila in prenašam razne vesti. Dejstvo je bilo samo, da sem se pojavila na Poljanski cesti.« ⁶⁸ Tudi komunisti so bili nezaupljivi: »Lahko si mislite, koliko sumničenj se je usulo na mojo glavo zato, ker sem bila predčasno odpuščena iz taborišča! Jasno sem slutila, da nimam lepe bodočnosti pred seboj ... Imela sem sovražnike na levi in na desni.« ⁶⁹

Zle slutnje so bile upravičene. Po končani vojni se je spet zaposlila na posebni šoli za duševno prizadete otroke v Ljubljani. Dela se je »oprijela z veliko voljo do sodelovanja«. Rada bi delala tudi v ženski organizaciji, a so jo zavrnil. Zato se je z »vso vnetostjo vrgla na strokovno delo«. ⁷⁰ »Tovarišica, s katero je bila partijsko povezana v dobi ženskega gibanja«, jo je označila kot »odlično učiteljico, ki skoraj nima nadomestila na svojem področju«. Tudi »svoje znanje in izkušnje« je rada posredovala »tovarišem na šoli«. Pisala je tudi »metodiko za učitelje, ki delajo na pomožnih šolah«, in sodelovala v sindikalnih organizacijah. ⁷¹ Ob »gradnji socializma« pa ni mogla občutiti navdušenja: »Kakor mnogi drugi, se tudi jaz nisem mogla sprijazniti s temi razmerami. Nobena, še tako dobronamerna kritika ni bila dovoljena, človek je bil takoj zaznamovan. Rahlo upanje, da se bo uredilo, je vedno bolj upadalo, ker sta pri vseh vodečih ljudeh manjkali glavni komponenti za pravilno vodenje: poštenost in sposobnost. Ničesar nismo doživeli, v kar je upal pošten socialist. Bila je nadvlada neandertalcev, ki so se cinično posmehovali vsem vrednotam, ki bi mogle dvigniti narod.« ⁷²

Dne 24. maja 1947 je bila aretirana, obtožena protidržavnega delovanja in vohunstva ter s sodbo Vrhovnega sodišča LRS v Ljubljani z dne 12. 8. 1947 na tako imenovanem Nagodetovem procesu obsojena na 20 let strogega zapora in 5 let izgube političnih pravic. ⁷³ Proces je dobil ime po prvo obtoženem Črtomirju Nagodetu, gradbeniku in politiku, voditelju ilegalne skupine Stara pravda, ki se je zavzemala za socialne reforme in nujnost naslonitve na Sovjetsko zvezo. Sprva se je vključila v OF, zaradi različnih pogledov na četniško gibanje in legalno jugoslovansko vlado v Londonu pa je bila že kmalu izključena. Po vojni so se njeni člani spet začeli sestajati z namenom vzpostavitve neke legalne opozicije v odnosu do vladajoče partije, s katere politiko se niso strinjali. Proti članom te skupine in še nekaterim drugim, večinoma

63 Skriti spomin, str. 105–106.

64 Skriti spomin, str. 106.

65 Skriti spomin, str. 107–108.

66 AS 1761, Osebni fond Angele Vode, prošnja Angele Vode za sprejem v Zvezo borcev z dne 10. 3. 1959.

67 Skriti spomin, str. 109.

68 Skriti spomin, str. 109.

69 Skriti spomin, str. 109.

70 AS 1931, RSNZ SRS, Proces Nagode in soobtoženi, Angela Vode, življenjepi, str. 10586–87.

71 AS 1931, RSNZ SRS, Proces Nagode in soobtoženi, Angela Vode, poročilo tovarišice, podpisane kot »Rfl«, s katero je bila partijsko povezana v dobi partijskega gibanja z dne 21. maja 1947, str. 10596.

72 Skriti spomin, str. 120.

73 O Angeli Vode in Nagodetovem procesu je podrobneje pisal dr. Aleš Gabrič v prispevku Angela Vode in povojno politično dogajanje, v: Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev, Angela Vode in Boris Furlan žrtvi Nagodetovega procesa, Slovenska matica, Ljubljana, 2001, str. 75–86.

74 Zasnovno procesa je na sestanku CK KPS 4. 6. 1947 predstavil tedanji notranji minister Boris Kraigher: »Zaprli smo grupo od 30 ljudi. /.../ Preiskava je pokazala, da je ta grupa organizirana od Nagodeta imela sestanke že med okupacijo, sedaj pa je hotela ustvariti opozicijo. /.../ Zaenkrat pri njih ni bilo tendenc za masovno delo, ampak so se v glavnem opirali na ozek krog intelektualcev. /.../ Linija je bila: ne nastopati javno, ampak delovati tajno v svojem krogu. Imeli so zveze z angleškim konzulom, dajali poročila, dobivali naloge itd. Bili so povezani z emigracijo. Preiskava se dobro razvija. Spricho aretacij je v Ljubljani med purgarji zaznamovati delen preplah, v glavnem pa so aretacije pozitivno odmevale. /.../ Proces smatrati kot udarec proti sredini, odnosno buržoaziji in mu dati protidržavni špijunski karakter, za kar je na razpolago dovolj materiala. /.../ V političnem obrazloženju ne dati tem dogodkom prevelikega poudarka. Z procesom in političnim delom prikazati na osnovi materiala to grupo kot peščico špijonov, razrednih sovražnikov, plačancev inozemstva, ki nimajo nobene politične osnove in katerih delo je brez vsake politične osnove.« (Darinka Drnovšek, Zapisniki politbiroja Centralnega komiteja KPS/ZKS 1945–1954), Viri 15, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2000, str. 84–85).

75 Črtomir Nagode je bil usmrčen, Borisu Furlanu in Ljubu Sircu so kazen pozneje zmanjšali na 20 let zapore.

76 Povzeto po Enciklopediji Slovenije (gesla: Nagode Črtomir, Nagodetov proces, Stara pravda).

77 Pavla Hočevnar (1889–1972), učiteljica in publicistka, v obdobju med obema vojnama članica ženskih društev in glasila Ženski svet. Leta 1947 je bila obsojena na Nagodetovem procesu in po petih letih izpuščena iz zapore.

78 Pismo Angele Vode Erni Muser z dne 1. junija 1974, v: Spol in upor, Zbrana dela Angele Vode, I. knjiga, Založba Krtina, Ljubljana, 1998, str. 19.

79 Skriti spomin, str. 131.

80 V tistem času (od aprila 1948 do oktobra 1949) je bilo namreč na montiranih političnih procesih 34 nekdanjih internirancev iz taborišč Dachau in Buchenwald obtoženih sodelovanja z gestapom, po vojni pa »škodljivega družbenega delovanja«. Obsojeni so bili na dolge zaporne kazni, 11 med njimi na smrt.

81 Skriti spomin, str. 164.

82 Leta 1952 je bil kraj preimenovan v Brestanico.

83 Skriti spomin, str. 197.

liberalno usmerjenim posameznikom, je bil organiziran proces, katerega namen je bil – kot je razvidno iz zapisnika seje Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije z dne 4. 6. 1947 – diskreditirati in prestrašiti politične nasprotnike ter onemogočiti vsak poskus opozicijskega delovanja. Na podlagi stikov s tujimi diplomati, novinarji in slovenskimi emigranti je bilo 14 oseb obtoženih vohunstva in protidržavnega delovanja.⁷⁴ Trije so bili obsojeni na smrt,⁷⁵ ostali na zaporne kazni z zaplenbo premoženja in odvzemom državljanskih pravic.⁷⁶

Angela Vode ni bila članica Stare pravde, nekatere njene člane pa je osebno poznala in delila z njimi kritične poglede na gospodarske ter politične razmere v državi. Na vprašanje, kako se je znašla na tem procesu, je takole odgovorila: »Res povsem slučajno, čeprav se mi to osporava. Pavla Hočevnarjeva⁷⁷ me je večkrat spraševala o raznih stvareh, češ da se pogovarja z znanci. Pozneje je povedala, da se zanima zanje tudi znanec, ki živi v inozemstvu, a ga jaz ne poznam. Opozarjala sem jo na podatke, ki so bili pri nas splošno znani, še bolj pa v inozemstvu, kakor je izjavil dotični znanec.«⁷⁸ Dvanajstdnevni proces, ki je sledil trem mesecem »samice, zasliševanja, slabe hrane in pomanjkanja zraka«, je doživljala kot »pravo cirkuško uprizoritev«, namenjeno »ljudskim množicam«, še posebej pa ruskim ekspertom, ki so jim hoteli z obsodbo »anglo-ameriških špijonov, izdajalcev, gestapovcev in saboterjev« pokazati pravovernost jugoslovanskega socializma: »Jaz sem prišla na vrsto zadnji dan. Bila sem nepopisno utrujena in težko sem se držala pokonci. Med poslušalci je bilo tudi veliko žensk, mojih 'prijateljic', bivših sodelavk. Krulile so bolj kot moški. /.../ Da, takrat sem spoznala človeške hijene. Gotovo sem vsaki od tistih žensk kdaj naredila kakšno uslugo, z vsemi sem bila v dobrih odnosih, dokler ... dokler jim niso ukazali, kako morajo besneti proti meni. Od gnusa mi je šlo na bruhanje ... Nič mi ni bilo do življenja: ali je mogoče živeti med takimi ljudmi?«⁷⁹

Od oktobra 1947 do spomladi 1948 je bila zaprta na begunjskem gradu. Sprva je upala, da bo lahko pisala, morda kaj leposlovnega ali pa iz stroke, ki jo je dobro poznala. Pa ji niso pustili niti svinčnika ... Ko je ugotovila, da so v posebnem traktu gradu zaprte mladoletne politične in moralne prestopnice, povečini prostitutke, se je ponudila, da bi pomagala pri njihovi vzgoji, saj je imela dovolj pedagoških izkušenj, a ji ni bilo dovoljeno. Lahko je le žagala drva in prenašala vreče. Poleti je bilo lažje kot pozimi, vsaj zeblo je ni. Potem pa so jo premestili v sodne zapore v Ljubljano, kjer je bila od junija 1948 do poletja 1949. Spet samica in zasliševanja, tokrat o bivanju v taborišču: o delu, paznicah, zlasti pa o sojetnicah. Bala se je, da bo »dachauskim procesom« sledil še »ravensbrüški«. ⁸⁰ V samici so jo mučili lakota, pomanjkanje svežega zraka, brezdelje in samota. Pogum si je dajala s telovadbo in recitiranjem pesmi. Vseeno je zbolela. Ambulantno zdravljenje ji ni bilo omogočeno, »težkim jetnikom« je bilo podnevi še ležanje prepovedano. Bila je ogorčena: »Občutkov, ki so me obhajali, zares ne morem popisati. Sovraštvo, gnus nad temi zvermi sta prevladala fizično bolečino. Najhujše pa je bilo spoznanje, ki seveda ni bilo novo: za to stvar sem jaz toliko žrtvovala, v to stvar sem verjela, takim ljudem sem pomagala na površje! Nič človeškega nisem doživela od njih! Če slediš svoji vesti in odkloniš 'sodelovanje', si obsojen na smrt in prav tako, če pokažeš, da ne moreš misliti z njihovimi glavami!«⁸¹ Ščasoma je spoznala, da ravensbrüškega procesa ne bo, potem pa so jo obtožili simpatiziranja z informbirojem. Ovadila jo je neka sojetnica in nihče je ni vprašal, kaj misli, čeprav je bilo njeno nasprotovanje Stalinu in sovjetskemu sistemu splošno znano. Prepričana je bila, da jo hočejo »spraviti s poti«. Vedela je, da »informbirojevce« pošiljajo na Goli otok, ki ga pri svojih letih in zdravstvenem stanju najverjetneje ne bi preživela. Toda preselili so jo le v drug slovenski ženski zapor, na drug grad – v Rajhenburg.⁸² Po skoraj dveh letih samice je spet lahko gledala sonce. Toda celica je bila majhna, okna razmajana z razbitimi šipami, ptičja gnezda v tramovih, podgane, prepah in mraz. In delo – šivanje moških srajc in delovnih oblek: »Sede le na dolgih klopih brez naslonjala, tkanino je bilo treba držati v naročju, ker za mizo ni bilo prostora. /.../ Ves dan se ni bilo mogoče nikamor nasloniti. V hrbtu me je peklo, da so me od bolečin polivale solze – kot v Ravensbrücku pri nacistih ...«⁸³ Med zapornicami je bila priljubljena. Ena od njih, ki so jo zaprli le zato, ker je bila poročena z Nemcem, se je takole spominjala: »Angelo Vode sem spoznala v Begunjah, v arestu, kjer je bila, kako bi rekla, persona grata. Vsi so jo poznali, vsi spoštovali, zasedala je posebno

mesto in uživala velik ugled. Prvič zato, ker je bil Nagodetov proces ena velika reč, vsi smo vedeli, da je dvesto procentno političen proces, proti intelektualcem. In drugič zato, ker je bila Angela taka oseba. Skromna, bi rekla, razumevajoča, na eni strani je znala vzpostaviti pristen odnos z ljudmi, da so ji lahko zaupali, na drugi pa je vedno ohranjala distanco.⁸⁴

Med tem časom je Angelina sestra Ivanka Spindler pisala prošnje za pomilostitev. Zaman. V začetku petdesetih let, ko so se spremenile tako zunanje kot notranjepolitične razmere, so se politični obsojenci vračali na prostost, Vodetova januarja 1953. Z ukazom Prezidija Ljudske skupščine FLRJ z dne 30. decembra 1952 je bila pomiloščena, tako da se ji »je odpustil ostali del neizdržane kazni«.⁸⁵

Na prostost se je vrnila polna upanja. Dolgo in iskreno je zaupala v socializem, zato se je kljub vsemu spraševala: »Morda pa le nisem prav ravnala, ko sem se oddaljila od svoje poti? Morda pa tisto novo odrešenje, po katerem hrepeni človeštvo, prinaša vendarle prav socializem?«⁸⁶ Resničnost, v katero se je vrnila, pa jo je razočarala v vseh pogledih. Nič vsečnega ni našla niti na političnem niti na gospodarskem področju, najbolj pa so jo žalostili medčloveški odnosi, še posebej prevzetnost in grabežljivost, ki jo je očitala političnim voditeljem. Tudi njene osebne razmere so bile vse prej kot razveseljive. Tako kot prej je živela s sestro, a ne več v prostornem stanovanju v središču mesta, ampak majhnem bivališču v predmestju. Ker so ji bile odvzete državljanske pravice, ni mogla dobiti ne zaposlitve ne pokojnine, ni imela zdravstvenega zavarovanja niti socialne pomoči. Preživljala jo je sestra, pomagal je nečak, ki je živel v tujini, občasno pa še redki prijatelji, ki so ji ostali zvesti. Toda želela si je delati, hotela je biti koristna. Napisala je spomine na taborišče, daljši zapis o svojem življenju in delu od rojstva pa do konca druge svetovne vojne z naslovom Značaj in usoda, spis z naslovom Aktivnost slovenskih učiteljic,⁸⁷ a njenih del ni hotela objaviti nobena založba. Nekaj uspeha je imela le s prevajalskim delom.⁸⁸ Leta 1958 se je lahko ponovno zaposlila, a le kot tajnica na Obrtni šoli lesne in oblačilne stroke. Leta 1960 se je upokojila.

Ženska, ki je prvo polovico svojega življenja preživela v vrtincu družabnega in političnega življenja, je potem živela tiho, odmaknjeno življenje. Sprva je čakala obiske in pisma nekdanjih prijateljev in znancev. Prišlo jih je le malo. Sama se ni hotela nikomur vsiljevati. Počutila se je izločeno in osamljeno. Pogrešala je pogovore in dopisovanja, javno delo in družabne dogodke. Kljub vsemu pa je z zanimanjem spremljala politično dogajanje, brala, pisala in – razočaranjem navkljub – morda le upala na spremembe ... Leta 1968 je dobila potni list in prvič po več desetletjih videla tujino. Svoboda mišljenja pa ni nastopila, zato v enopartijskem sistemu ni videla prihodnosti: »Uvedba samoupravljanja bi bila možna edinole na osnovi sodelovanja več strank, formacij in družbenih organizacij, pri čemer pa bi morali vladati poštenost in iskrenost, ne izigravanje s strani večinske stranke. Doslej so komunisti sprejeli sodelovanje z drugimi samo zato, da so z njihovo pomočjo prišli na oblast. Potem so se vedno izkazali kot nestrpni totalitarci.«⁸⁹ Spomine, ki jih je pisala skrivaj, saj je v njih razkrila zelo kritične poglede na politični in gospodarski sistem v državi, je leta 1970 takole zaključila: »Omenim naj samo, da mi teh vrst ni narekovala mržnja, temveč spoznanje. Spoznanje, da je to, kar smo čakali, daleč od socializma, in kar je glavno: da našemu socializmu manjka človeški obraz /.../«⁹⁰

V začetku osemdesetih let se je po več desetletjih ponovno lahko oglasila v javnosti. Nastopila je v radijski oddaji, dala je intervju za Novo revijo. Umrla je maja 1985. Aprila 1991 je bila zanjo tako usodna sodba Vrhovnega sodišča LRS iz leta 1947 razveljavljena. Maja 1999 je Slovenska matica organizirala simpozij o njenem življenju in delu,⁹¹ v letih 1998–2000 so izšle tri knjige njenih zbranih del, posvečena ji je bila še cela vrsta prispevkov v različnih zbornikih, časopisih, revijah. Leta 2004 je Alenka Puhar pod naslovom Skriti spomin objavila še zadnje spominske zapise Angele Vode, ki so bili do tedaj skriti in nepoznani. Po knjigi je bil posnet tudi film režiserke Maje Weiss, ki ga je leta 2009 predvajala Televizija Slovenija.

SKLEP: KDO PA JE PRAVZAPRAV BILA ANGELA VODE?

Feministka? Morda, a feminizem ji je pomenil le obliko političnega, socialnega in kulturnega delovanja. Za žensko enakopravnost si je prizadevala zato, ker je verjela, da bosta

⁸⁴ Pogovor s Pavlo Grutschreiber, Ljubljana, 17. marca 1998, v: Spol in upor, Zbrana dela Angele Vode, 1. knjiga, Založba Krtina, Uvodni tekst Mirjam Milharčič - Hladnik, str. 70.

⁸⁵ AS 1761, Osebni fond Angele Vode, Prošnja Angele Vode Izvršnemu odboru Republiškega odbora za socialno zavarovanje LRS za pokojnino, 26. 12. 1956.

⁸⁶ Skriti spomin, str. 303.

⁸⁷ Vsi trije spisi so objavljeni v zbranih delih Angele Vode: prva dva v 3. knjigi, tretji pa v 1. knjigi.

⁸⁸ Spol in upor, Zbrana dela Angele Vode, 1. knjiga, Založba Krtina, Ljubljana, 1998, Uvodna študija Mirjam Milharčič - Hladnik, str. 13.

⁸⁹ Skriti spomin, str. 332.

⁹⁰ Skriti spomin, str. 362.

⁹¹ Referati pa so bili objavljeni dve leti kasneje v knjigi z naslovom Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev, Angela Vode in Boris Furlan žrtvi Nagodetovega procesa, Slovenska matica, Ljubljana, 2001.

lahko le moški in ženska z enakimi pravicami in odgovornostmi z roko v roki odšla v lepšo prihodnost. Komunistka? Skoraj dvajset let je bila članica komunistične partije, a bolj kot »ideologija ji je bila pri srcu blaginja človeka«. ⁹² Idealistka? Sama bi najbrž odgovorila pritrdilno. Morda pa bi bilo najbliže resnici, če bi jo označili kot radikalno humanistko? Zvestoba idealu vsestranske pravičnosti in duhovne svobode ji je pomenila več kot lojalnost političnim institucijam, zato je prišla v nasprotje z vsemi političnimi opcijami. Včasih je z grenkobo razmišljala, da se je napačno odločila: »Nikakor ne mislim, da bi morala tudi jaz stopiti v stopinje drugih in se predvsem osebno okoristiti s položajem. Toda spoznala sem, da človek z moji značajem ne spada v politično življenje, saj mora doživeti polom. Koliko bolje bi bilo, ko bi se ukvarjala s pisanjem, kar je bila vedno moja skrivna želja, in so mi rekli v šoli, da imam dar, – pa da bi vsaj malo mislila na svoje osebno življenje.« ⁹³

POVZETEK

Angela Vode je bila učiteljica, defektologinja, publicistka, prevajalka, ena od voditeljic ženskega gibanja v prvi Jugoslaviji, socialistka in ena prvih slovenskih komunistk, politična zapornica po drugi svetovni vojni in vztrajna upornica proti vsem diktaturam in totalitarizmom.

Sodelovala je v številnih strokovnih, domoljubnih, dobrodelnih, feminističnih in političnih organizacijah ter društvih. Predavala je, organizirala zborovanja, pisala prispevke v slovenske, jugoslovanske in tuje časopise ter napisala nekaj samostojnih publikacij o ženskem vprašanju. Za žensko enakopravnost se je zavzemala zato, ker je verjela, da bosta lahko le moški in ženska z enakimi pravicami in ob upoštevanju vseh svojih posebnih, od narave danih lastnosti skupaj našla pot, ki vodi v lepšo prihodnost. Bila je članica socialdemokratske stranke, po razcepu v stranki pa se je priključila komunistom, s katerimi se je razšla pred začetkom druge svetovne vojne. Po vojni je bila obsojena na t. i. Nagodetovem procesu in s tem je bilo njeno javno delovanje zaključeno. Zvestoba idealu socialne pravičnosti in duhovne svobode ji je pomenila več kot lojalnost političnim institucijam, zato je prišla v nasprotje z vsemi političnimi opcijami.

⁹² Pismo Angele Vode Erni Muser z dne 1. junija 1974, v: Spol in upor, Zbrana dela Angele Vode, I. knjiga, Založba Krtina, Ljubljana, 1998, str. 17.

⁹³ Skriti spomin, str. 162.

Dunja Dobaja, Inštitut za novejšo zgodovino

SKRB ZA MATERE IN OTROKE V LJUBLJANI MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

UVOD

Pričujoči članek se omejuje, s pomočjo arhivskih virov (porodni protokoli Bolnice za ženske bolezni v Ljubljani za leta 1941–1945, letna poročila mestnega fizika dr. Mavricija Rusa o zdravstvenih razmerah v Ljubljani za leta 1940–1945, pri čemer letno poročilo za 1942. leto ni ohranjeno, so pa drobci za to manjkajoče leto razvidni v poročilih drugih let, in gradivo mestnega socialno političnega urada) in takratnega dnevnega časopisja, na prikaz legalne socialne in zdravstvene zaščite mater in otrok v medvojni Ljubljani. Zaradi pomanjkanja virov glede organizacije socialne službe v Ljubljani v času nemške okupacije je poudarek na prikazu organizacije socialne službe v obdobju italijanske okupacije. Za čas nemške okupacije je moč sklepati na podobno organizacijo socialne in zdravstvene službe za matere in otroke. Letna poročila mestnega fizika o zdravstvenih razmerah v Ljubljani za leta 1943–1945 dajejo vtis o nemotnem delovanju zdravstvenih in socialnih ustanov v Ljubljani. Poročila ne dajejo vtisa o nekih bistvenih spremembah.

Tako kot v mirnodobnem času je morala tudi v vojnem času nemoteno delovati zdravstvena služba za noseče žene, za otročnice, za novorojenčke, dojenčke, predšolske in šolske otroke. Toliko bolj, ker se je po okupaciji v Ljubljani povečalo število ljudi. Mnogi so namreč pribežali v Ljubljano iz nemškega zasedbenega območja. Zaradi vojnih razmer je število prebivalstva v Ljubljani precej nihalo. Leta 1940 je imela Ljubljana 87.780 prebivalcev, leta 1941 91.613, leta 1942 in 1943 95.000 prebivalcev, v letu 1944 90.000 in konec leta 1945 101.096 prebivalcev.¹

BOLNIŠNICA ZA ŽENSKÉ BOLEZNI V LJUBLJANI

Ustanovitev omenjene bolnišnice je povezana s prof. dr. Alojzijem Zalokarjem, ki ga je Zdravstveni svet za Slovenijo in Istro sredi leta 1919 imenoval za profesorja teoretičnega in praktičnega porodništva na ljubljanski Babiški šoli, predstojnika porodnišnice ter primarija ginekološkega oddelka Deželne bolnice. Bil je neumoren pri delu na področju ginekologije in porodništva. Sestre v njegovem zdravstvenem zavodu so ga označile z naslednjimi besedami: »Bil je strog, toda pravičen!«²

Delo v tesnih in higiensko neustreznih prostorih ginekološko-porodniškega oddelka Splošne bolnice je bilo izjemno težavno. Po prvi svetovni vojni se je namreč povečalo število nosečnic in ginekoloških bolnic na oddelku, ki ni niti prostorsko niti higiensko ustrezal potrebam sodobne ginekologije. To je povzročalo razvoj okužb med porodom in v poporodni dobi. Zalokar je na omenjene težave vztrajno opozarjal, saj je menil, da je skrb za matere prva dolžnost družbe. Njegova opozorila so obrodila sadove, saj je Ministrstvo za narodno zdravje in socialno politiko v Beogradu na predlog Zdravstvenega sveta za Slovenijo v Ljubljani odobrilo leta 1921 nakup večjega poslopja, kamor bi se preselil ginekološko-porodniški oddelk bolnice. V poštrev je prišla izpraznjena stavba nekdanjega Azila Franca Jožefa za neozdravljivo bolne na Stari poti št. 3 (današnja Šlajmerjeva ulica). Leta 1923 se je preselil ginekološko-porodniški oddelk z Babiško šolo v lepo opremljen nekdanji azil za neozdravljivo bolne, ki ga je državna uprava kupila od Kranjske hranilnice. S tem je ta oddelk postal samostojen zavod, to je Bolnišnica za ženske bolezni, ki je postala osrednji zavod za vso Slovenijo. Deloma so porodnice prihajale še s hrvaške strani. Ta zdravstveni zavod je bil največji in najpopolnejši v Kraljevini Jugoslaviji in je užival velik

¹ Zgodovinski arhiv Ljubljana (dalje ZAL), LJU 708, Mesto Ljubljana, mestni fizikat, Letno poročilo o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1945, str. 8.

² Slovenec, 1. 11. 1944, št. 251, str. 4, Prof. dr. Alojz Zalokar.

ugled med strokovnjaki. Bolnica je razpolagala s 143 bolniškimi posteljami in 59 posteljicami za dojenčke, skupaj so tako imeli približno 200 postelj.³ Te kapacitete so bile še vedno premajhne glede na število sprejemov v bolnico. Število porodov se je iz leta v leto povečevalo. Prelomno leto za porodnišnico je bilo leto 1925, ko se je število porodov gibalo okoli 1000 na leto, medtem ko jih je bilo leta 1935 že več kot 2000, leta 1936 celo 2106.⁴ Položaj se je z izbruhom druge svetovne vojne spremenil. Ker ni bilo več dotoka iz mnogih pokrajin bivše banovine, se je zmanjšal sprejem v bolnico. Leta 1941 je bilo sprejetih 1782 porodnic, kar je bilo za 371 porodnic manj kot leta 1940, ko je porodnišnica sprejela 2153 porodnic. Če primerjamo obe leti, se je tudi število porodov zmanjšalo. Tako je bilo leta 1940 2073 porodov, leta 1941 pa se je to število zmanjšalo na 1694. V tem letu se je rodilo 921 dečkov in 801 deklic. Upoštevati je treba, da je bilo 28 porodov dvojčkov, kar se šteje kot en porod.⁵ Vse matere niso bile poročene, med njimi so bile tudi samske matere, ki so se še bolj težko prebijale skozi vojni čas. Število rojstev nezakonskih otrok v ljubljanski porodnišnici nam prikazuje spodnja tabela.⁶

Rojstva na porodniškem oddelku Bolnice za ženske bolezni v Ljubljani

Leto	Samske matere	Vdove	Umrljivost novorojenčkov		Umrljivost mater
			umrl takoj po porodu	mrtvorajen	
1941	153	1	9	4	/
1942	134	7	4	5	1
1943	126	6	3	3	/
1944	87	3	3	1	/
1945	189	14	8	6	1
Skupaj	689	31	27	19	2

Bolnišnica za ženske bolezni je, po podatkih časopisa Slovenski dom, imela v letu 1942 208 postelj, kar jo je uvrščalo na peto mesto med ljubljanskimi zdravstvenimi ustanovami (največ prostora je imela ljubljanska Splošna bolnišnica, in sicer je razpolagala s 1034 posteljami).⁷ Po številu zdravnikov pa se je uvrstila na drugo mesto. Imela je 25 zdravnikov, vsega osebja skupaj pa 73. Leta 1941 naj bi bilo v tem zdravstvenem zavodu 3282 bolnic.⁸

SKRB ZA MATERE IN OTROKE

Bistveni pogoj za povečanje števila rojstev in preprečevanje umiranja otročnic in otrok v najzgodnejši dobi je primerna zdravniška zaščita mater in novorojenčkov. Ta zdravstvena zaščita mora seveda zajeti že noseče matere in njihove še nerojene otroke. Tega dejstva so se sicer zavedali tudi v medvojnem obdobju, a je bilo zaradi splošnega pomanjkanja hrane, zdravil in strokovno usposobljenega kadra to nalogo izjemno težko uresničevati.

Noseče matere niso bile deležne zadostne količine hrane, ki je nujno potrebna za normalen razvoj še nerojenega otroka. Zaradi tega so bile mnoge noseče matere telesno in duševno oslabele. Živila, dodeljena na živilske nakaznice, so imela v primerjavi s potrebami nizko kalorično vrednost. Predvsem so tako dodeljena živila vsebovala premajhno količino maščob in beljakovin, ki so nujno potrebne, zato da ne začne človeško telo hirati. Potrebno je tudi upoštevati dejstvo, da na živilske nakaznice dodeljena živila niso bila samo skrajno reducirana, pač pa so bila tudi neredna. Mleko so dobivali redno samo dojenčki, in sicer 1000 gramov dnevno.⁹ Nosečnice, ki bi morale »jesti za dva«, niso jedle niti za enega. Po podatkih mestnega fizika za leto 1943 naj bi ženska v času nosečnosti in dojenja potrebovala dnevno 3300 kalorij (13816 kJ), od tega 130 kalorij (544 kJ) v prebavljivih beljakovinah, 100 g maščob in 430 g ogljikovih hidratov.¹⁰ Dejansko je noseča ženska šele v drugi polovici nosečnosti dobila dodatke v skupni vrednosti 572 kalorij (2394 kJ) dnevno.¹¹ Dokler je bilo mogoče, so si Ljubljančani pomagali tako, da so od sorodnikov in znancev iz bližnje in daljne okolice dobivali razna neracionirana živila, s katerimi so krili kalorični primanjkljaj na živilske nakaznice dobljenih živil. Zaradi izrednih razmer, ko je bila Ljubljana obdana

³ Slovenski narod, 10. 1. 1942, št. 7, str. 4; Lani 1694 porodov v ženski bolnici.

⁴ Peter Borisov: Ginekologija na Slovenskem od nastanka do 80. let 20. stoletja. Ljubljana: SAZU, 1995, str. 181 (dalje Borisov).

⁵ Slovenski narod, 10. 1. 1942, št. 7, str. 4; Lani 1694 porodov v ženski bolnici.

⁶ Arhiv Republike Slovenije (dalje AS) 427, Državna bolnica za ženske bolezni v Ljubljani 1923–1946, Porodni protokoli za leta 1941–1945.

⁷ Slovenski dom, 21. 2. 1942, št. 43, str. 2, V Ljubljani je na razpolago le 3000 bolniških postelj.

⁸ Prav tam.

⁹ ZAL, LJU 708, Mesto Ljubljana, mestni fizikat, Letno poročilo mestnega fizika dr. Mavricija Rusa o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1943, str. 59.

¹⁰ Prav tam, str. 62.

¹¹ Prav tam.

z žico, to ni bilo več mogoče. Posledica takšnih razmer sta bili večja umrljivost in manjša rodnost. Tako se je v celotnem medvojnem obdobju v letu 1943 v Ljubljani rodilo najmanj otrok. Otroci, ki so se rodili v takšnem pomanjkanju, so morali biti pravi »borci«, da so se prebili čez prvo leto življenja. Marsikateremu malemu Ljubljančanu to ni uspelo, saj je zbolel na prebavilih, dihalih, sečilih itd. V takšnih kriznih razmerah so si mestne oblasti prizadevale organizirati zdravstveno in socialno službo. Večina prebivalstva si ni mogla privoščiti plačane zdravniške pomoči. Poleg mestnega ambulatorija za nepremožne, kjer so nepremožni Ljubljančani dobivali brezplačno zdravniško pomoč in zdravila na račun mestne občine ljubljanske, so delovale pri vseh oddelkih splošne in ženske bolnice brezplačne specialistične ambulante. Mestna občina je plačevala tudi določeno število babic za porodno pomoč nepremožnim materam. Tako je bilo npr. leta 1943 v Ljubljani 13 babic. Mestna občina je plačevala 4 od teh.¹² Z 9. julijem 1943 je stopil v veljavo dogovor med sindikatom babic in Zavodom za socialno zavarovanje v Ljubljani (ZSZ), po katerem so bile nagrade za babiško pomoč zavarovankam ZSZ.¹³

- pomoč pri porodu, vključujoč obiske med nosečnostjo in otroško posteljo ter pomoč zdravniku: za nameščence 210 lir za delavce pa 105 lir;
- babiška pomoč ali pomoč zdravniku pri ginekološki operaciji: za nameščence 70 lir, za delavce pa 68,40 lire.

Te nagrade so bile enake za mestne in podeželske občine in se niso razlikovale glede na število otrok porodnice. Odškodnina za porod je vsebovala najmanj en obisk med nosečnostjo, pomoč pri porodu ter najmanj 9 obiskov »med otroško posteljo, ki se v normalnih primerih porazdele na devet zaporednih dni«. Babica je bila poleg tega dolžna opraviti dva meseca po porodu kontrolni obisk. Odškodnina za pomoč pri splavu je vsebovala vse s tem povezane storitve. Babice niso smele ničesar zaračunati poleg tako določene nagrade. Prav tako niso smele delati razlike med delavci in nameščenci.¹⁴

Oblika brezplačne zdravstvene pomoči prebivalstvu je bila tudi zdravstvena kolona, ki se je aprila in maja 1942 leta mudila prav v Ljubljani in bližnji okolici. Namenjena je bila vsem, ki so bili potrebni pomoči. Za delo zdravstvene kolone je vladalo največje zanimanje med mladimi materami, ki so prihajale s svojimi malčki in prosile za pregled in nasvet.¹⁵

Odločilno vlogo pri zdravstveni zaščiti mater in otrok v Ljubljani je imel VI. oddelk Higienkega zavoda, to je oddelk za zdravstveno zaščito mater, dojenčkov in otrok v Ljubljani, ki je zaposloval zdravnike, zaščitne sestre, otroške sestre negovalke, »dnevničarske služiteljice« in uradnika.¹⁶ Oddelk se je moral spopadati s premajhnim številom strokovno usposobljenega kadra, saj so bile potrebe mnogo večje v primerjavi s strokovno in finančno zmogljivostjo oddelka. Sodeč po dopisu ljubljanskega župana z dne 29. 1. 1942, je 28. januarja 1942 potekala na Visokem komisariatu prva seja Pokrajinskega socialnega odbora.¹⁷ Na tej seji je Giorgio Gatti kot predsednik odbora poudaril, da prevzame odbor v svoj delokrog skrb za brezposelne, vso drugo socialno skrb, to je za mladino, za stare, kakor tudi zavode in ustanove, pa obdrži občina.¹⁸ Finančna sredstva, ki jih je socialnopolitični oddelk mestne občine namenil v svojem proračunu za zdravstveno zaščito mater in otrok, so bila zaradi velikih potreb preskopo odmerjena.

V okviru VI. oddelka Higienkega zavoda je delovala vrsta zdravstvenih ustanov. Ena najpomembnejših je bil otroški dispanzer, kamor so se zatekale predvsem revnejše matere z otroki. V okviru dispanzerja je delovala poliklinika – ambulatorij za revne otroke do 14. leta starosti, posvetovalnica za matere, dojenčke in otroke v predšolski dobi ter socialno posvetovalni oddelk.¹⁹ Otroci so prihajali v dispanzer predvsem zaradi bolezni dihal in prebavil. Zaradi omejenih financ je imel otroški dispanzer težave z nabavo zdravil, zato so morali varčevati.²⁰

V predvojnem in medvojnem času je bilo precej popularno zdravljenje z ultravijoličnimi žarki. Seveda se je ta oblika zdravljenja izvajala na malem bolniku (dojenčke so lahko obsevali šele od tretjega meseca starosti) samo, če je otrokovo telo pozitivno sprejelo obsevanje. Z obsevanjem so zdravili tudi rahitis pri otrocih, slabokrvnost in tuberkulozo.²¹ To metodo zdravljenja so izvajali tudi v polikliniki otroškega dispanzerja. S kremenčevo svetilko je bilo leta 1941 144 obsevanj. Zaradi obolenj za tuberkulozo so obsevali 8 otrok,

12 Prav tam, str. 5.

13 Jutro, 15. 8. 1943, št. 183, str. 2, Nagrade za babiško pomoč zavarovankam ZSZ.

14 Prav tam.

15 Slovenski dom, 15. 5. 1942, št. 109, str. 2, Delo zdravstvene kolone v Ljubljani.

16 Slovenski narod, 12. 3. 1942, št. 59, str. 3; Središče za zdravstveno zaščito otrok.

17 ZAL, LJU 489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, Reg. I, f. 2382, leto 1942.

18 Prav tam.

19 Slovenski narod, 12. 3. 1942, št. 59, str. 3; Središče za zdravstveno zaščito otrok.

20 Prav tam.

21 Jutro, 1. 1. 1942, št. 1, str. 3; Ultravijolični žarki v otroškem zdravstvu.

Slika 1: Mladina, zbrana pred tedanjimi odličniki (Leon Rupnik, škof Gregorij Rožman in verjetno tedanji visoki komisar Ljubljanske pokrajine). (Jutro, 13. 7. 1943, št. 154)

zaradi rahitisa 33 in zaradi drugih bolezni 103 otroke.²² Otroke, ki jim v otroškem dispanzerju zaradi bolezni niso mogli pomagati, so oddali v otroško bolnico. Takih otrok je bilo 181. Za zdravila in sanitetni material je poliklinika otroškega dispanzerja porabila leta 1941 2629 din in 4966 lir.²³

Pri zdravljenju otroške tuberkuloze je bilo glavno načelo obvarovati otroke pred okužbo. Zato sta dispanzerski zaščitni sestre v sporazumu z dispanzerskim zdravnikom skrbeli, da so bili otroci, ki so se nahajali v kužni okolici, zaščiteni, se pravi, da so bili ločeni od izvora infekcije. V takih primerih so poskušali otroke oddati v primerne zavode.²⁴

Pomemben element za zmanjšanje umrljivosti dojenčkov so bila redna cepljenja proti nalezljivim boleznim (davica, škrlatinka, ošpice, koze, oslovski kašelj itd.).

V okviru otroškega dispanzerja je delovala posvetovalnica za matere, dojenčke in otroke v predšolski dobi, ki je delovala od leta 1924. Leta 1941 jo je obiskalo 3765 (novih sprejemov je bilo 1253, ponovnih pa 2512) mater, ki so imele vprašanja predvsem v zvezi z nego dojenčka. V okviru otroškega dispanzerja je deloval tudi socialno-posvetovalni oddelek, v delokrog katerega sta sodila vzgojno zdravstveno delo in nadzor nad nego dojenčkov in otrok. Zaščitne sestre (danes bi rekli patronažne sestre) so obiskovale matere na domovih, jih poučevale o negi dojenčka in jih spodbujale k obisku posvetovalnice za matere zaradi zdravniškega pregleda otrok. Zlasti je bilo treba izobraziti revnejše matere, ki verjetno, kljub želji po čim boljši negi dojenčka, niti niso imele možnosti, da bi dojenčku nudile to, kar potrebuje. Takšne matere bi poleg koristnih nasvetov zaščitne sestre potrebovale tudi potrebščine za čim boljšo nego dojenčka. Tu je pa ponovno nastal problem, saj so bila finančna sredstva mestne občine zaradi kriznih razmer močno omejena.

V delokrog omenjenega oddelka je sodilo tudi posredovanje pri uradih, zavodih in zasebnikih za zapuščene matere in otroke. Največ posredovanj je opravila zaščitna sestra pri varstvenem sodišču, mestni občini in Visokem komisariatu. Tako je npr. posredovala, da so tiste matere, ki v Ljubljani niso mogle najti primerne zasluzke, prejele brezplačno vozovnico za potovanje v domovinsko občino. Dalje je zaščitna sestra pospremila zapuščene otroka k svojcem ali na pristojno občino. Ti otroci so bili po navadi slabo oblečeni. Zlasti je bil problem, če je bila zima in je bilo treba otroka peljati v kraje, ki so bili precej oddaljeni od železnice. Takšne otroke je bilo treba pred potovanjem še primerno obleči in obuti. Ponovno se je pojavil problem, kje vzeti denar, kdo bo poravnal stroške.²⁵ Vsi ti problemi so zahtevali od zaposlenih na VI. oddelku Higienkega zavoda veliko iznajdljivosti in požrtvovalnosti.

Ena izmed ustanov, ki je delovala v okviru VI. oddelka Higienkega zavoda je bil tudi Dom za matere in dojenčke. Skrbel je za dojenčke do prvega leta starosti, za katere se je izkazalo, da so potrebni zdravstvene in socialne zaščite. Sprejemali so tudi nedonošenčke takoj po porodu iz porodnišnice, dalje so bili sprejeti tudi slabotni in bolehnii dojenčki in tudi dojenčki, ki so ostali brez matere. Sprejete so bile tudi matere, če se je pokazala potreba. Šlo je za revne, socialno nezaščitene matere po porodu. Otroku in materi so nudili popolno oskrbo (kolikor je bilo pač možno zaradi vojnih razmer), dokler se otrok ni dovolj okrepil, da so ga poslali v rejo, in dokler si mati ni opomogla od poroda. V letu 1941 je bilo sprejetih 147 revnih in zato socialne zaščite potrebnih dojenčkov, in sicer 43 dojenčkov je bilo sprejetih skupaj z materami in 104 brez mater. Bolne dojenčke so napotili v otroško bolnico. Oskrbnih dni dojenčkov je bilo skupaj 5243, prehranjevalnih dni mater pa 1253. Povprečno je trajala oskrba otrok 8–10 tednov.²⁶ Tudi ta ustanova se je soočala s finančno stisko. Dom ni imel dovolj sredstev za dolgo vzdrževanje. Bilo je tudi mnogo prošenj za sprejem, ki jih ni mogel ugodno rešiti.

V okviru doma je deloval oddelek za pouk o materinstvu (danes bi temu lahko rekli materinska šola), ki je organiziral za bodoče matere tečaje o pripravi na porod in o negi dojenčka. Tako so leta 1941 priredili 13 tečajev o negi in prehrani dojenčkov. Teoretičnih predavanj je bilo na teh tečajih 310, praktičnih vaj pa 41. Tečajev se je udeležilo 221 tečajnic, starih od 16 do 45.²⁷ Seveda so bili na takšnih tečajih potrebni različni učni pripomočki, za nakup katerih ni bilo dovolj sredstev. Tečajnice so uporabljale stare učne pripomočke, ki so bili verjetno že precej odsluženi.

²² Slovenski narod, 12. 3. 1942, št. 59, str. 3; Središče za zdravstveno zaščito otrok.

²³ Prav tam.

²⁴ Jutro, 4. 3. 1942, št. 51, str. 3; Protituberkulozno skrbstvo v Ljubljani.

²⁵ Prav tam.

²⁶ Slovenski narod, 12. 3. 1942, št. 59, str. 4; Življenje slehernega novorojenca dragoceno.

²⁷ Prav tam.

V sestavi VI. oddelka Higienkega zavoda so bili tudi šola otroške sestre negovalke, Dečji in materinski dom ter Dečja kolonija Ljubljana - okolica.²⁸ Šola otroške sestre negovalke je trajala eno leto. Za sprejem v šolo je bila zaželena zaključena meščanska šola ali nižja srednja šola. Absolventke so se lahko zaposlile v raznih domovih za dojenčke, v otroških zavetiščih in tudi pri premožnejših družinah kot vzgojiteljice.²⁹

Naloge Dečjega in materinskega doma iz dostopnih virov niso razvidne. V porodnih protokolih ženske bolnice je sicer pri posameznih samskih ženskah, verjetno tistih, ki so bile socialno slabo stoječe, pripis, da je mati po odpustu iz porodnišnice odšla skupaj z otrokom v dečji dom. Upoštevajoč ta podatek, je moč sklepati, da je omenjeni dom imel isto vlogo kot Dom za matere in dojenčke.

Dne 10. novembra 1942 je bila v Službenem listu za Ljubljansko pokrajino objavljena naredba visokega komisarja o ustanovitvi Pokrajinske zveze za zaščito mater in otrok v Ljubljani (v nadaljevanju Zveza).³⁰ Ustanovljena je bila iz potrebe po ureditvi pomoči za matere in otroke na ozemlju pokrajine. Podrejena je bila neposredno Visokemu komisariatu. V njen delokrog je sodilo:

1. ustanavljanje kuhinj za matere: za siromašne noseče od 6. meseca nosečnosti dalje in za siromašne doječe matere do otrokovega 7. meseca;
2. ustanavljanje materinskih in otroških posvetovalnic. Otroške posvetovalnice sprejemajo zdrave otroke od rojstva do dovršenega tretjega leta z namenom nadziranja njihove rasti ter dajanja nasvetov za pravilni otrokov razvoj. Sprejemajo tudi starejše otroke do pubertete;
3. ustanavljanje razdeljevalnic mleka, moka in drugih živil za siromašne otroke, ki jih matere ne morejo dobiti;
4. spravljanje nepriznanih nezakonskih novorojenčkov v najdenišnice ali v sprejemališča;
5. upravljanje zavetišč za dojenčke in odstavljene otroke do tretjega leta, če je mati zaposlena in svojega otroka ne more varovati čez dan ali pa je v stiski iz drugih razlogov. Zveza lahko v celoti ali le delno združi v posebnih materinskih ali dečjih domovih delovanje, ki je navedeno pod zgornjimi točkami.
6. zveza lahko pomaga tudi drugače: z oddajanjem otrok rejnikom, s spravljanjem npravnstveno ali gmotno zapuščenih otrok v kmetijske kolonije ali v vzgajališča, z mesečnimi podporami (živila, oblačila, zibelke ...) nosečim in doječim materam, ki ne morejo obiskovati kuhinj, ter za prehrano otrok, ko se odstavijo, do tretjega leta, dalje s plačevanjem nagrad za »pripoznavanje in pozakonjevanje« nezakonskih otrok, z zagotovitvijo pomoči in zaščite telesno ali duševno nenormalnim otrokom, slepim in gluhomeim, skrbeč za prevzgojitev vzgojno problematičnih otrok.
7. zveza skrbi za »vzporeditev« in nadzorovanje obstoječih zasebnih in javnih ustanov za pomoč materam in otrokom. Te ustanove se z odlokom visokega komisarja lahko združijo ali spojijo z Zvezo.

Zveza, kot navaja naredba, izvaja svoje naloge z zneski, katere ji nakaže vsako leto Narodna ustanova za zaščito mater in otrok, dalje z morebitnimi dohodki od premoženja iz volil, daril, naklonil ali podpor, določenih Zvezi ali splošno za otroke brez navedbe ustanov ali zavodov, dalje z morebitnimi sredstvi, ki jih nakaže Visoki komisariat, dalje s sredstvi, določenimi za podporo materam in otrokom v proračunih občin ali drugih ustanov in zavodov, kolikor jih Visoki komisariat z odlokom dodeli Zvezi, in z naklonitvami ali drugačnimi dohodki.³¹

Pokrajinska zveza za zaščito mater in otrok je bila krovna organizacija za strokovno usmerjeno socialno in zdravstveno zaščito otrok in mater, obsegajoča celotno Ljubljansko pokrajino. Hkrati pa je bila sredstvo fašizacije. Zvezo je upravljal svet, sestavljen iz predsednika, ki ga je imenoval visoki komisar, in iz naslednjih članov: pokrajinske zaupnice Ženskih fašijev, ki je bila podpredsednica, nadzornika zdravstvene službe Visokega komisariata, načelnika oddelka za socialno skrbstvo Visokega komisariata ter iz enega ali več strokovnjakov za skrbstvo, ki jih je izbral visoki komisar izmed predavateljev ali specialistov s področja zdravstvene in socialne zaščite mater in otrok.³² V občinah je Zveza izvajala

Slika 2: Staro in mlado z zanimanjem opazuje nastop mladine na novem otroškem igrišču.

(Jutro, 13. 7. 1943, št. 154)

²⁸ Prav tam, str. 3

²⁹ Jutro, 25. 7. 1943, št. 165, str. 3; Otroška sestra – negovalka.

³⁰ Službeni list za Ljubljansko pokrajino za leto 1942, št. 205, str. 685; Ustanovitev Pokrajinske zveze za zaščito mater in otrok v Ljubljani.

³¹ Prav tam.

svoje naloge po »patronatskih odborih«, ki so bili sestavljeni v občinah, ki so imele do 5000 prebivalcev, iz treh, v večjih občinah pa iz petih članov. Po naredbi je bil župan po svojem položaju predsednik tega občinskega odbora. V odboru je bila zopet navzoča odposlanka pokrajinske zaupnice Ženskih fašijev, dalje okrajni zdravnik ali pogodbeni zdravnik, učitelj ter duhovnik. Naredba je določala, da se odbor sestavi z odlokom visokega komisarja.³³

Konec avgusta leta 1941 je bil v Ljubljani ustanovljen Ženski fašij, v okviru katerega sta bila ustanovljena dva odseka. Prvi je bil namenjen kmečkim gospodinjam, drugi je združeval delavke v tovarnah, na domu in v gospodinjstvu.³⁴ Fašistični režim se je želel sprva prikazati kot zaščitnik slovenskega naroda, zlasti kot zaščitnik mater in otrok. Tako je bil za 24. december predviden v vsej pokrajini dan mater in otrok. Dne 24. 12. 1941 je potekala v veliki dvorani pokrajinskega Dopolavora na Taboru slovesnost. Ob tej priložnosti je Ženski fašij razdelil darila v skupni vrednosti 250.000 lir. Slavnostni govornik, visoki komisar Grazioli, je poudaril skrb fašističnega režima za družino, zlasti za družine z velikim številom otrok.³⁵ Na praznik matere in otroka 24. 12. 1942 je Ženski fašij razdelil 264 denarnih nagrad, 13-letni siroti, ki je ostala brez sorodnikov, pa je preskrbel vzgojo v primernem zavodu. Večkrat je posredoval na prošnjo žena, ki so težko čakale vrnitve svojih mož iz taborišč. Posredoval je delavskim družinam, ki so ostale brez strehe nad glavo in pomagal družinam, ki brez lastne krivde niso mogle plačati najemnine. Članice so na praznik Sv. treh kraljev razdelile malim bolnikom in bolnicam v splošni bolnici približno 200 igrac, vozičkov itd., Ženski fašij pa je obdaroval tudi otroke v bežigradskem zavetišču, kjer je razdelil igrače in obleko.³⁶

Zavetišče za dojenčke in male otroke za Bežigradom je začelo, po krajši prekinitvi zaradi premajhnega števila otrok, ponovno delovati dne 1. 7. 1941.³⁷ Namenjeno je bilo le dojenčkom in malim otrokom do 6. leta iz Prehodnega otroškega doma. Šoloobvezni otroci so bili izključeni. Zaposlene matere, ki so morale v vojnem času še bolj hoditi za kruhom in zaslužkom, so dojenčke prinesle zjutraj v zavetišče in zvečer prišle ponje. Med tem časom so jih negovale in zanje skrbele za ta namen posebno izšolane in izkušene sestre sv. Križa. Mestna občina je poskrbela za zdravo prehrano (kolikor je bilo to mogoče v vojnih razmerah, op. avtorja) in tudi za plenice ter drugo vedno čisto perilo, saj je bila v zavetišču posebna kuhinja na plin za mleko in razne čaje, ki so jih potrebovali dojenčki, posebno tisti, ki so imeli težave s krči na prebavilih. V zavetišču so bile tudi posebne umivalnice in kopalnice, prav tako pa tudi velika igralnica, kjer so se otroci igrali ob slabem vremenu, v lepem vremenu so se igrali na igrišču, ki je bilo pred zavetiščem. Na terasi zavetišča pa so se ob lepem in toplem vremenu v svojih posteljah sončili dojenčki.³⁸

Konec septembra 1941 je bilo v zavetišču 24 otrok (12 dojenčkov in 12 otrok do 6. leta starosti, med katerimi so bili trije le čez dan, ostali pa v popolni oskrbi), ki so jih, kot rečeno, oskrbovale sestre sv. Križa. Nekaj otrok je bilo v zavetišču za krajšo dobo (2–3 mesece), drugi pa za dalj, saj so bili njihovi starši ves dan zaposleni. Nekaj otrok v zavetišču je bilo nezakonskih. Njihove matere niso imele primerne stanovanja in urejene eksistence, da bi lahko imele otroke pri sebi, zato so jih prepustile v oskrbo zavetišču, dokler si niso uredile svoje eksistence. Nekateri otroci so bili v zavetišču, ker je bil njihov oče v vojnem ujetništvu, matere pa so si iskale delo in niso imele časa niti dovolj sredstev, da bi skrbele za svoje otroke.³⁹ Na seji socialno političnega odbora mestnega sveta dne 22. 9. 1941 je bilo sklenjeno, da se v zavetišče sprejmejo samo otroci, katerih starši so imeli stalno bivališče v Ljubljani. Kadar pa so bile socialne razmere tujih občanov tako slabe, da je bil sprejem nujen, je bilo treba obvestiti domačo občino, da je povrnila stroške ali pa vzela otroke v svojo oskrbo. Nadalje je bila na omenjeni seji določena višina prispevka staršev za dnevno oskrbo njihovih dojenčkov. Enako je veljalo za otroke, ki so bili v zavetišču le malo časa (npr. deložacija staršev, dokler si niso priskrbeli novega stanovanja, ali če je morala mati v bolnico itd.) in za otroke iz Prehodnega otroškega doma. Prošnje za daljše bivanje dojenčkov ali starejših otrok v zavetišču je reševal socialno politični odbor.⁴⁰ Glede vodenja zavetišča se je položaj z dnem 1. 1. 1943 spremenil. S tem dnem je namreč prevzela patronat nad mestnim zavetiščem za dojenčke in male otroke za Bežigradom Pokrajinska zveza za zaščito mater in otrok v Ljubljani pri Gillu (Italijanska liktorska mladina Ljubljane – *Giuventu Italiana del Littorio di Lubiana*). Zaradi tega dejstva je z dnem 31. 12. 1942 prenehalo za vse zaposlene v zavetišču službeno razmerje z mestno občino ljubljansko.⁴¹

32 Prav tam.

33 Prav tam.

34 Več o tem glej Dunja Dobaja: Podoba ženske v slovenskem katoliškem časopisu med drugo svetovno vojno. Zgod. v šoli, 2005, letn. 14, št. 3/4, str. 4–17.

35 Prav tam, str. 36.

36 Prav tam, str. 31.

37 »Po sklepu socialno političnega odbora mestnega sveta mag. št. 31.124/41 in po odobritvi g. predsednika mestne občine z dne 14. 6. 1941 mora iznova pričeti poslovati otroško zavetišče za dojenčke in male otroke za Bežigradom.« ZAL, LJU 489, Mesto Ljubljana, Splošna mestna registratura, Reg. I, f. 2360, leto 1941, št. 16362–59439, Mag. št. 31.195/41.

38 Prav tam, št. 31.195/41.

39 Prav tam, Uradno poročilo z dne, 19. 9. 1941.

40 Prav tam, Mag. št. 50.227/41.

V obdobju italijanske okupacije so najmlajši Ljubljanci dobili svoj »otroški paradiž«, to je otroško igrišče v Tivoliju. Pobudnik njegove izgradnje je bil nekdanji ljubljanski župan dr. Jure Adlešič kot predsednik Akcije za zimsko pomoč. Načrte zanj pa je izdelal arhitekt inž. Boris Kobe. Z gradnjo so začeli pozimi 1941. leta, a so dela julija istega leta zastala, saj mestna občina ni zmogla več finančnih bremen, povezanih z gradnjo. »Tedaj je pa posegel vmes Visoki Komisar, Eksc. Emillio Grazioli, ki je v treh obrokih za otroški paradiž podaril 300.000 L. Zato bo Otroški paradiž Ljubljancane vedno spominjal na ime velikega prijatelja ljubljanskih otrok prvega Visokega Komisarja Ljubljanske pokrajine.«⁴² Slavnostna otvoritev je potekala 11. julija 1943. leta. Nanjo je prišlo približno 500 otrok iz vseh ljubljanskih otroških vrtcev in podobnih zavetišč.⁴³

Kot že rečeno, je fašistični režim poudarjal pomen družine, zlasti so bile cenjene družine z večjim številom otrok. Tako so bile nagrajene matere z večjim številom otrok in matere, ki so rodile dvojčke. Predvsem so bile socialno ogrožene nezakonske matere. Nekatere med njimi so imele tudi več nezakonskih otrok. Neka Ljubljanka, po poklicu perica, je poleti leta 1942 rodila dvojčka. Ker da je s svojim skromnim zaslužkom preživljala tri nezakonske otroke in ni imela premoženja ter ni bila na slabem glasu, ji je bila dodeljena nagrada.⁴⁴ Nezakonske matere, ki niso imele dovolj sredstev za preživljanje svojih otrok in tiste, ki so bile upravičene do denarne podpore, so to tudi dobivale.

Samske matere z otroki, ki jih oče ni priznal, matere vdove, ločene matere, ki so vzdrževale otroke, so imele pravico do izplačila rodbinskih doklad.⁴⁵ Če oseba ni bila uradnik ali ni imela temu poklicu podobne službe, so se doklade izplačevale za vsakega vzdrževanega otroka do njegovega 14. leta. V izjemnih primerih se je ta starostna doba lahko podaljšala do 16. leta. Za otroke uradnikov je bila starostna meja 18 let.⁴⁶

Nezakonske matere so se že tudi med vojno borile za priznanje očetovstva in s tem plačevanje preživnine za nezakonskega otroka. Tako je konec leta 1944 na Okrajnem sodišču v Ljubljani potekala pravda glede priznanja očetovstva, ki jo je sprožila neka nezakonska mati, natararica, stanujoča v Ljubljani. Tožena stranka je bil neki domobranski podnarednik v Šmarju. Iz razpoložljivih dokumentov je razvidno, da tožena stranka očetovstva ne priznava. Kako se je pravda zaključila na sodišču, ni razvidno. Zanimivo bi bilo videti, kakšna je bila končna sodba sodnika, saj je bilo zaradi pomanjkanja modernih metod za preverjanje očetovstva toženi stranki težko kar koli dokazati.⁴⁷

Čas nemške okupacije je glede obravnavane teme »skromen«, kar se tiče virov. Dne 6. decembra 1943 je bila v Službenem listu objavljena naredba o spremembi naredbe bivšega visokega komisarja o ustanovitvi Pokrajinskega sanitetnega sveta z dne 6. junija 1942.⁴⁸ Vse pravice, ki jih je imel visoki komisar, so prešle na šefa pokrajinske uprave. Glede sestave Pokrajinskega sanitetnega sveta je naredba določala, da je svet sestavljen iz rednih in izrednih članov. Redni člani so bili po položaju načelnik oddelka za socialno politiko in ljudsko zdravje pri pokrajinski upravi v Ljubljani, šef oddelka za ljudsko zdravje pri tem oddelku, direktor Higienkega zavoda, šef – zdravnik Zavoda za socialno zavarovanje, predstavnik Zdravniške zbornice in predstavnik medicinske fakultete ljubljanske univerze.⁴⁹ Redni člani so bili po imenovanju pet doktorjev medicine, ki jih je imenoval šef pokrajinske uprave za dobo enega leta. Med njimi so morali biti trije bolniški zdravniki različnih specializacij ter po en okrajni in en okrožni zdravnik.⁵⁰ Izrednih članov je bilo pet, in sicer po eden iz lekarniške, sanitetno-tehnične stroke, pravne, socialno-politične in veterinarske stroke. Imenoval jih je šef pokrajinske uprave v Ljubljani za čas enega leta.⁵¹ Sanitetnemu svetu je predsedoval načelnik oddelka za socialno politiko in ljudsko zdravje.⁵²

Kljub vojnim razmeram je bilo poskrbljeno za igro in zabavo najmlajših. Igrače, nekaj povsem samoumevnega za današnjega otroka, a v tedanjih vojnih razmerah za mnoge samo pobožna želja, so bile npr. razstavljene v Batovi trgovini v Ljubljani. Dekleta in ženske, ki so živele v Ljubljani kot begunke in so bile brez zaslužka, so jih same izdelale iz blaga.⁵³ »Da preprečijo naše podjetne delavke posnemanje«, so se zavarovale celo z varovalno znamko, ki je nosila oznako »okus«. Omenjeni članek je sicer pozival matere, naj kupijo igrače kot božično darilo, a kaj ko marsikatera ni imela niti dovolj sredstev za hrano in obleko in je njen otrok lahko le poželjivo gledal igračo skozi izložbeno okno.

41 ZAL, LJU 503, Mestni socialno politični urad, ovoj 181–224; Predmet: Odpoved službe osebuju v mestnih zavetiščih.

42 Jutro, 11. 7. 1943, št. 153, str. 3, Udeležencem otvoritve otroškega igrišča.

43 Prav tam.

44 ZAL, LJU 489, Mesto Ljubljana, Splošna mestna registratura, Reg. I, f. 2384, leto 1942, Nagrada za rojstvo dvojčkov.

45 Službeni list za Ljubljansko pokrajino, v Ljubljani, dne 24. 7. 1943, št. 59A, Določbe o izpopolnitvi in posplošitvi rodbinskih doklad delojemnikom, člen 27. in 28.

46 Prav tam.

47 ZAL, LJU 503, Mestni socialno politični urad, ovoj 88–101; dokument I S 375/44.

48 Službeni list šefa Pokrajinske uprave v Ljubljani, v Ljubljani, dne 22. 12. 1943, št. 102/58.

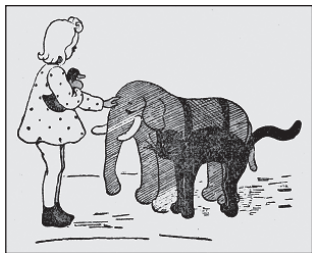
49 Prav tam.

50 Prav tam.

51 Prav tam.

52 Prav tam.

53 Jutro, 24. 12. 1943, št. 290, str. 4, Nekaj za naše otroke.

Slika 3: Igrače! In sicer igrače, ki so bile tedaj prava novost, saj so bile izdelane iz različnega blaga, tako iz svile, sukna, kožuhovine, voščenega platna. (Jutro, 24. 12. 1943, št. 290)

Bile so tudi priložnosti za zabavo v kinu. Tako je npr. kino Sloga v Ljubljani vabil najmlajše na ogled otroškega filma, v katerem je imel glavno vlogo 5-letni Peter. Seveda je šlo za nemški film, na ogled katerega je časopis Jutro vabil z naslednjimi besedami: »Naše občinstvo si je že dolgo želelo tak film, film za staro in mlado, film prav za vse, film poln življenja in zabave...«⁵⁴

No, najmlajši gledalci so verjetno lahko v svoji otroški naivnosti vsaj za nekaj časa vskočili v svet zabave in pozabili na stiske, ki jih je prinašala vojna, njihovi starši pa so se, tako ali drugače politično usmerjeni, kljub filmu, »polnem življenja in zabave«, verjetno zavedali stvarnih razmer.

SKLEP

Legalna zdravstvena in socialna služba je, kljub raznovrstnemu pomanjkanju, v medvojni Ljubljani nemoteno delovala, seveda pod pogoji, ki so jih narekovale okupacijske oblasti. Dnevno časopisje sicer idealizira realne razmere, a kljub temu kaže na prizadevanje zdravstvenega in socialnega osebja, da se lajša stiska najbolj ranljivega dela prebivalstva in omogoči materam primeren pouk o negi otrok. Vsi rojeni otroci seveda, kljub omenjenemu prizadevanju, niso preživeli, saj njihove matere že v času nosečnosti niso imele na voljo vseh potrebnih vitaminov, ki jih potrebujejo nosečnice. Marsikatera (zlasti nezakonske matere) pa je morala kljub nosečnosti poprijeti za težko delo, da je preživela svojo družino oziroma sebe, če je šlo za samsko mater. Dnevno časopisje je idealiziralo vlogo okupacijskih oblasti glede varstva mater in otrok. Tako je npr. visokega komisarja Graziolija ob odprtju »otroškega paradiža« v Tivoliju označilo kot »velikega prijatelja ljubljanskih otrok«, ki je »velikodušno daroval« v treh obrokih 300.000 lir. Seveda je po drugi strani ta »veliki prijatelj ljubljanskih otrok« kot del italijanskih okupacijskih oblasti sodeloval pri uničevanju otrok v koncentracijskih taboriščih. Po kapitulaciji Italije je z uničevanjem nadaljeval nemški okupator.

POVZETEK

Glavni pogoj za povečanje števila rojstev in preprečevanje umiranja otročnic in otrok v najzgodnejši dobi je primerna zdravniška zaščita mater in novorojenčkov. Tovrstna zdravstvena zaščita pa mora zajeti že noseče matere in njihove še nerojene otroke. Tega dejstva so se sicer zavedali tudi v medvojnem času, a je bilo zaradi pomanjkanja hrane, zdravil in strokovno usposobljenega kadra to nalogo izjemno težko uresničevati. Večina prebivalstva Ljubljane si ni mogla privoščiti plačane zdravniške pomoči. Poleg mestnega ambulatorija za nepremožne, kjer so nepremožni Ljubljančani dobivali brezplačno zdravniško pomoč in zdravila na račun ljubljanske mestne občine, so delovale pri vseh oddelkih splošne in ženske bolnice brezplačne specialistične ambulante. Mestna občina je plačevala tudi določeno število babic, ki so nepremožnim materam nudile brezplačno pomoč. Oblika nudenja brezplačne zdravniške pomoči je bila tudi mobilna zdravstvena kolona, ki se je aprila in maja 1942 mudila prav v Ljubljani in bližnji okolici. Za delo zdravstvene kolone je vladalo največje zanimanje med mladimi materami, ki so prihajale s svojimi otroki in prosile za nasvet. Odločilno vlogo pri zdravstveni zaščiti otrok in mater v Ljubljani je imel VI. oddelek higienskega zavoda, to je oddelek za zdravstveno zaščito mater, dojenčkov in otrok, ki se je spopadal s pomanjkanjem strokovnega kadra in financ. Finančna sredstva, ki jih je socialnopolitični oddelek mestne občine namenil v proračunu za zdravstveno zaščito mater in otrok, so bila premajhna. V okviru VI. oddelka je delovala vrsta zdravstvenih ustanov, med njimi npr. otroški dispanzer, Dom za matere in dojenčke, šola za otroške negovalke itd. V delokrog omenjenega oddelka je sodilo tudi posredovanje pri uradih, zavodih in zasebnikih za zapuščene matere in otroke. Novembra 1942 leta je bila ustanovljena Pokrajinska zveza za zaščito mater in otrok, ki je bila krovna organizacija za strokovno usmerjeno socialno in zdravstveno zaščito mater in otrok in je obsegala celotno Ljubljansko pokrajino. Hkrati pa je bila tudi sredstvo fašizacije. Fašistični režim se je poskušal prikazovati kot »zaščitnika« mater in otrok in je v ta namen ob različnih priložnostih organiziral obdarovanje otrok in obdarovanje mater z več otroki. Kljub temu pa ni mogel zakriti svojega pravega bistva. Tako kot kasneje to tudi ni uspelo nemškemu okupatorju.

⁵⁴ Jutro, 7. 12. 1943, št. 276, str. 4, Ljubljanski kinematografi.

Dr. Aleš Gabrič, Inštitut za novejšo zgodovino

BOLJŠEVIZACIJA SLOVENIJE

Za politični sistem v državah, ki so po letu 1945 ostale vzhodno od železne zaves, ni uveljavljeno povsem enotno poimenovanje. V literaturi lahko najdemo označevanje, da je v teh državah vladal komunizem, v drugih govorijo o deželah t. i. ljudske demokracije, za čas najhujšega terorja se uporablja izraz stalinizem. Vsak izraz je po svoje ustrezen, po drugi strani pa deloma neustrezen, kar velja tudi za boljševizem. Po analogiji na fašizem in nacizem, kjer politični sistem označujemo po vladajočih totalitarnih strankah, je boljševizem ustrezna oznaka za Sovjetsko zvezo, kjer so po revoluciji oblast prevzeli boljševiki, za države Vzhodne Evrope, kjer so po 2. svetovni vojni zavračale komunistične stranke, pa bi potemtakem ustrezala oznaka komunizem. Pod pojmom boljševizacija, kot je uporabljen v tem prispevku, zatorej ne gre razumeti nič drugega kot posnemanje oziroma prenašanje izkušenj iz sovjetskega političnega sistema v jugoslovansko oziroma slovensko stvarnost.

Ko je tričlansko namestništvo kralja Petra II. Karađorđevića 7. marca 1945 zaupalo mandat za sestavo nove vlade vodji jugoslovanskega odporiškega gibanja in komunističnemu prvaku Josipu Brozu - Titu, so številni starejši jugoslovanski in tudi zahodni politiki še upali, da Jugoslavija ne bo šla po poti boljševizacije. Tito je dobil mandat na podlagi pogovorov med njim kot predsednikom vlade osvobodilnega gibanja (NKOJ – Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije) in predsednikom kraljeve vlade Ivanom Šubašićem. Že v osvobojenem Beogradu 1. novembra 1944 podpisani t. i. Beograjski sporazum je določal, da bo kralj imenoval tričlansko kraljevo namestništvo, ki bo imenovalo novo vlado. Skupna vlada Demokratične federativne Jugoslavije bi vodila državo do sprejetja nove ustave, ki naj bi jo izglasovala na svobodnih volitvah izbrana ustavodajna skupščina. V novo jugoslovansko vlado so bili imenovani tako zastopniki osvobodilnega gibanja kot emigrantske kraljeve vlade; Tito je postal predsednik, Šubašić pa zunanji minister. Nova oblast naj bi torej temeljila na demokratičnih načelih političnega pluralizma in na federativni ureditvi, o dilemi kraljevina ali republika pa naj bi odločala ustavodajna skupščina.¹

Prvi korak k vzpostavljanju tesnejših zunanjepolitičnih vezi med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo je prinesel obisk predsednika enotne jugoslovanske vlade Josipa Broza - Tita v Moskvi 11. aprila 1945, kjer je podpisal sporazum o prijateljstvu, medsebojni pomoči in povojnem sodelovanju med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo. To je bila prva tovrstna zunanjepolitična pogodba nove jugoslovanske oblasti. V imenu močnejšega partnerja jo je podpisal sovjetski zunanji minister Vjačeslav Molotov, za jugoslovansko stran pa je ni podpisal njegov kolega Ivan Šubašić, ki mu, čeprav je bil zunanji minister, sploh niso bila omogočena potovanja v tujino. Zaradi svoje »mehke« politike je bil pod vse večjim pritiskom politikov predvojnih zakonitih strank. Sovjetska zveza in Jugoslavija sta se s podpisom sporazuma zavezali za skupno vojaško sodelovanje v dokončanju vojne proti Hitlerjevi Nemčiji ali proti kateri koli drugi državi, ki bi ogrožala drugo sopolpisnico sporazuma. Obljubili sta si tudi, da ne bo nobena stran sodelovala v kakršni koli koaliciji, naperjeni proti drugi sopolpisnici sporazuma. Poleg političnih in vojaških sta se Sovjetska zveza in Jugoslavija dogovorili tudi za razvijanje in krepitev gospodarskih in kulturnih vezi.²

Čeprav je bila v sporazumu omenjena kot sovražnica zgolj Hitlerjeva Nemčija, je bilo jasno, da sporazum ni bil potreben zaradi nje, ki je bila že pred končnim porazom. To je posredno potrdil tudi Tito, ko je po koncu vojne predlagal pogodbo v ratifikacijo. Omenil je, da je bilo veselje jugoslovanskih narodov ob zmagi skaljeno, ker »že v prvih dneh skupne veličastne zmage nismo naleteli pri naših velikih zaveznikih na razumevanje za naše pravice, ki smo si jih ne samo priborili s potoki krvi, temveč so tudi zgodovinsko utemeljene«. S tem je mislil na odločne zahteve zahodnih velesil, po katerih se je morala

1 Vodušek Starič, Jera 1992: Prevzem oblasti 1944–1946. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 130–146.

2 Dokumenti o spolnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1945. Beograd: Jugoslovanski pregled, 1984, str. 26–28.

Jugoslovanska armada umakniti z ozemelj v Italiji in Avstriji, ki jih je zasedla ob koncu vojne in jih je Jugoslavija na mirovni konferenci zahtevala zase. V nasprotju s temi nesoglasji je sodelovanje s Sovjetsko zvezo že pokazalo blagodejne odnose, je omenil Tito in dodal, da je bila pogodba sicer ustvarjena še med vojno proti Nemčiji, vendar »ne samo zavoljo čimprejšnje zmage nad skupnim sovražnikom, temveč tudi kot instrument, s katerim naj se zavarujemo pred podobnimi napadi na našo državo«. Jugoslovanski vodja je tako dovolj jasno pokazal, na kateri strani naj bi bila Jugoslavija ob mogočem političnem zaostrovanju odnosov v Evropi ali svetu.³

Poglabljanje sodelovanja med državama in vse tesnejše navezovanje Jugoslavije na Sovjetsko zvezo je kmalu dobilo otipljive rezultate. Sovjetska zveza je začela pomagati pri razvoju Jugoslovanske armade in ji začela pošiljati oborožitev, v Jugoslavijo so začeli prihajati sovjetski vojaški svetovalci, na šolanje v Sovjetsko zvezo pa je odhajalo vse več vojaških in policijskih kadrov iz Jugoslavije. Vse to naj bi krepilo položaj povojne usmerjenosti Jugoslavije kot ene izmed držav t. i. ljudske demokracije v pričakovanem zaostrovanju odnosov z Zahodom. Ni pa sovjetska stran podprla vseh zahtev Jugoslavije po popravkih meja s sosednjimi državami, temveč je jugoslovansko pozornost usmerjala proti Zahodu, medtem ko je jugoslovanske politike opozarjala, da nima smisla netiti sporov s tistimi sosedami, ki naj bi prav tako sodile v krog bodočih zaveznic Sovjetske zveze.⁴

Vse močnejši sovjetski vpliv na odločitve jugoslovanskega vodstva ni bil viden samo v zunanje-politični naslonitvi na Stalinovo Sovjetsko zvezo, temveč tudi v vse močnejšem posnemanju sovjetskega družbenega sistema. Na notranje-političnem prizorišču je posnemanje sovjetskega modela vodilo v monopolizacijo oblasti v rokah Komunistične partije Jugoslavije in v obračunavanje s kakršno koli politično opozicijo, v gospodarstvu v podražavljanje proizvodnih sredstev, uničenje podjetništva in državni nadzor nad proizvodnjo in storitvami, v kulturi pa v ideologizacijo in cenzuro ter onemogočanje delovanja opozicijskih medijev.

Vodilni jugoslovanski komunistični politiki so se o pomembnih političnih odločitvah vnaprej posvetovali s sovjetskimi kolegi, sovjetski veleposlanik v Jugoslaviji Ivan Sadčikov pa je bil obveščen o vseh političnih zadevah, saj so mu jugoslovanski voditelji redno poročali o novostih. Od Slovencev je bil večkrat pri njem najpomembnejši slovenski politik v jugoslovanskem političnem vrhu Edvard Kardelj.

V Sloveniji je bil najpomembnejši politik predsednik 5. maja 1945 imenovane slovenske vlade Boris Kidrič. Tako kot v jugoslovanski so bili tudi v slovenski vladi poleg komunistov tudi predstavniki drugih strank oziroma skupin v Ljudski fronti, kar pa ni vplivalo na sprejemanje pomembnejših odločitev. Te so bile vse pogostejše, posnemajoč nedemokratski sovjetski sistem, sprejete drugje, in ne v za to predvidenih organih. Narodna vlada Slovenije se je npr. od ustanovitve maja 1945 sestala trikrat v prvem mesecu obstoja, nato pa do 2. marca 1946, ko je po sprejetju jugoslovanske ustave odstopila, le še štirikrat. Namesto na sejah vlade so se vodilni komunistični politiki o resnejših zadevah pogostejše pogovarjali na mestih, kamor nezaželeno javnost ni smela pokukati. To so bile zlasti seje vodstvenih organov Komunistične partije ali pa neformalna srečanja nekaj vodilnih politikov. Centralni komite KPJ, najvišji organ stranke, se prva tri leta po vojni sploh ni sestajal, njegovo vlogo pa je prevzel politbiro, v katerem je približno deseterica ljudi odločala o usodi države. KPJ in njegov politbiro sta delovala napol ilegalno, brez publicitete v javnosti. Odločitve vodilnih politikov so javno zaživele šele v sklepah množičnih organizacij, za katerimi so se komunisti skrivali, sklepom vodilnih partijskih organov pa v javnih medijih niso namenjali pozornosti.

Pri prevzemanju oblasti je Narodna vlada Slovenije uporabljala predpise, ki so jih ob prevzemanju oblasti že preizkusili na prej osvobojenih ozemljih Jugoslavije. Najpomembnejši pri tem je bil odlok predsedstva AVNOJ z dne 3. februarja 1945, s katerim so odpravili vse pravne predpise Kraljevine Jugoslavije in okupatorjev, dovolili pa le uporabo tistih starejših predpisov, ki niso bili v nasprotju z novimi političnimi načeli. Ker ni bilo natančno določeno, kaj je zakonito in kaj ni, se je začelo uveljavljati zelo poljubno razlaganje zakonskih predpisov. Namesto pravih pravne države je nova oblast ob vsaki posamezni od-

³ Broz, Josip - Tito 1948: Graditev nove Jugoslavije : prva knjiga. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 41–42.

⁴ Več o tem glej: Gibianskij, Leonid 1996: Sovjetska zveza in Jugoslavija leta 1945. V: Slovenija v letu 1945 : zbornik referatov. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 53–70. Več o sovjetsko-jugoslovanskem sodelovanju je isti avtor pisal v: Gibianskij, Leonid J. 1987: Sovetskii Soiuz i novaja Jugoslavia: 1941–1947. Moskva: Nauka.

ločitvi dosti bolj upoštevala tedanje politične razmere, to pa je vodilo v samovoljo oblasti. Precejšen odklik od načel parlamentarne demokracije je bilo uveljavljanje načela enotnosti oblasti. V rokah nove politične elite so bile združene vse tri veje oblasti – zakonodajna, izvršilna in sodna. Načela o neodvisnosti posameznih vej oblasti so bila po mnenju vodilnih komunistov zastarela načela meščanske družbe, na podlagi katerih naj bi ljudstvu odvzeli pravice, izbojevane med osvobodilnim bojem.

Še preden je začela uresničevati določbe sporazuma Tito-Šubašić, je hotela KPJ utrditi svoj politični blok. Najlaže ji je bilo ravno v Sloveniji, saj si je KPS že med vojno podredila Osvobodilno fronto. Tovrstni politični primat na jugoslovanski ravni pa je morala KPJ šele ustvariti. To so dosegli na ustanovnem kongresu Ljudske fronte Jugoslavije, 7. in 8. avgusta 1945 v Beogradu; Osvobodilna fronta Slovenije je postala njen slovenski del. Na kongresu so se v fronto vključene stranke dogovorile, da bodo na volitvah postavile enotno kandidatno listo. Tudi s skrivanjem za široko, a enotno frontno organizacijo, je uspela KPJ prikrivati svoje cilje, hkrati pa slabiti opozicijo, saj je bil večji del registriranih strank vključen v Ljudsko fronto. Te so se torej odpovedale samostojnemu nastopanju na volitvah, preostalem opozicijskim strankam pa v poletnih mesecih ni uspelo ustvariti močnejšega opozicijskega bloka. Vse uradno registrirane stranke so imele sedež delovanja v Beogradu, med njimi pa ni bilo Komunistične partije Jugoslavije, ki je bila formalno le del Ljudske fronte.

Toda strankarsko delovanje je bilo le navidezno. KPJ ni bila pripravljena spoštovati dogovorov, ki jih je podpisal Tito kot vodja osvobodilnega gibanja. Komunisti so nadzorovali organe represije in medije, opozicijo pa so onemogočali tajna politična policija OZNA (srb. – Organizacija za zaščito naroda), prepoved tiskanja glasil in motenje njenih že tako ne preštevilnih javnih zborovanj. Odmevi političnega delovanja opozicije v Beogradu so komajda segali do Slovenije. Vodstvo SLS (Slovenske ljudske stranke), najpomembnejše slovenske predvojne stranke, je bilo v tujini, politiki v Sloveniji pa so bili ali pasivni ali pa že vključeni v dejavnost Osvobodilne fronte.

Ko se je torej 10. avgusta 1945 prvič sestala Začasna ljudska skupščina, ki naj bi sprejela zakonodajo za volitve v ustavodajno skupščino, so imeli komunisti že vse vzvode oblasti ali v svojih rokah ali pa pod strogim nadzorom. Privolitev v izvedbo vsaj formalno svobodnih volitev tako ni v ničemer ogrožala komunistov v nameri, da si zagotovijo popolno oblast. Ljudska fronta je lahko računala na široko podporo ljudi, ki so simpatizirali z osvobodilnim gibanjem. To je imelo zasluge, da je Jugoslavija po vojni stala v taboru zmagovitih sil, najštevilnejši del prebivalstva, kmete, so pritegnili s hitrim izglasovanjem agrarne reforme, ženske so dobile volilno pravico in začenjal se je čas večje enakopravnosti spolov. Po drugi strani pa je tajna politična policija s terorjem plašila nasprotnike režima, jih zapirala ali pripravljala sodne procese. Glas opozicije se je stežka prebijal med množice, ki velikih izkušenj z demokracijo sploh ni imelo.

Nasprotniki novega režima pravzaprav niso imeli pravih možnosti, da bi tok dogajanja preobrnil v drugo smer. Poskus Velike Britanije, da bi na dnevni red konference v Potsdamu uvrstili tudi politične težave jugoslovanske opozicije in obtožili Tita za neizpolnjevanje političnih dogovorov, je uspešno preprečila jugoslovanska zaščitnica Sovjetska zveza. Ta se je zavedala neenakopravnosti obeh političnih dejavnikov v Jugoslaviji in zato zagovarjala stališče, da ima o jugoslovanskih težavah pravico odločati le skupna vlada, oblikovana marca 1945 na temelju sporazuma, ki so ga potrdile tri velike sile.⁵

Tudi če bi KPJ dejansko privolila v poštene in svobodne volitve, je težko sklepati, kako bi se nanje uspelo pripraviti opoziciji in kakšnega uspeha bi si lahko obetala. Z ameriškega veleposlaništva v Jugoslaviji so že sredi leta 1945 poročali, da je Jugoslavija pod popolnim sovjetskim nadzorom, da v državi ni demokratičnih svoboščin, da pa kljub temu na obzorju ni vidnejše močnejše opozicije novemu režimu.⁶

Zahodne sile so se sprijaznile s tem, da o izidu volitev pravzaprav ne more biti dvoma. Za vodilne komuniste so bile volitve v ustavodajno skupščino 11. novembra 1945 pravzaprav le zadnja stopnica do popolnega priznanja zahodnih velesil. Ob številnih nepravilnostih pri izvedbi volitev je Ljudska fronta Jugoslavije kot edina kandidatna lista prejela več kot 90 % glasov, največ glasov proti pa so prešteli v Sloveniji, zlasti v dveh okrajih na SV

5 Gibianskij, Leonid 1996: Sovjetska zveza in Jugoslavija leta 1945. V: Slovenija v letu 1945 : zbornik referatov. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 0–62.

6 Lees, Loraine M. 1997: Keeping Tito Afloat : the United States, Yugoslavia and the Cold War. University Park : The Pennsylvania State University Press, str. 5–6.

Slovenije, kjer sta kandidata Ljudske fronte prejela manj kot polovico glasov. Po volitvah sta se z novimi političnimi razmerami v Jugoslaviji sprijaznili tudi vladi Velike Britanije in ZDA in priznali Titov režim. S tem pa je padla še zadnja prepreka, ki je komunistom preprečevala izvajanje že dolgo načrtovanega revolucionarnega spreminjanja celotne državne in družbene ureditve po sovjetskem vzoru.

Prvi korak je bilo sprejetje nove ustave v ustavodajni skupščini, ki so jo sestavljali zgolj poslanci Ljudske fronte Jugoslavije. Prvotni predlog ustave je bil po večini le prevod sovjetske ustave in ni upošteval jugoslovanskih posebnosti, o vseh spremembah in različicah posameznih predlogov pa je bil sproti obveščen sovjetski veleposlanik v Jugoslaviji Ivan Sadčikov. Ta je sovjetskemu zunanjemu ministru Molotovu poročal, da na projekt ustave letijo kritike z »desne« in z »leve«. Meščanski politiki so izjavljali, da so predlog ustave spisali kar na sovjetskem veleposlaništvu v Beogradu in da bo sprejetje tovrstne ustave »spremenilo Jugoslavijo v običajnega vazala ZSSR, kot je Mongolska republika«. Kritike z leve pa so menile, da se projekt ustave z vsaj formalnim priznanjem demokratičnih pravic v ničemer ne razlikuje od »buržoaznih ustav«, kar bi lahko ogrozilo razvoj socializma v Jugoslaviji. Sadčikov je na koncu dodal, da so predlog ustave podprli predstavniki vseh strank v Ljudski fronti⁷ in da torej ne bi smelo biti težav s potrditvijo ustave, ki se je zgledevala po ustavi Sovjetske zveze.

Ustava FLRJ, sprejeta 31. januarja 1946, je ustavno ureditev Jugoslavije prilagodila sovjetskemu modelu. Tako je, med drugim, dajala uredbam Vlade FLRJ zakonsko veljavo, s tem pa sta bili zakonodajna in izvršna oblast združeni v rokah ozke skupine ljudi. Sodna oblast je bila sicer formalno ločena od zakonodajne in izvršne oblasti, toda po sovjetskem zgledu je veliko pristojnosti dobilo javno tožilstvo, ki pa je bilo pod nadzorom tajne politične policije. Ustavnega sodišča kot posebnega organa varstva zakonitosti, tako kot v Sovjetski zvezi, tudi prva povojna jugoslovanska ustava še ni uvedla.⁸

Tudi v Sloveniji je začela komunistična oblast po volitvah, s katerimi je bila zapečaten povojna politična usmeritev Jugoslavije, vleči drznejše poteze v smeri boljše organizacije družbe. O političnih težavah v Sloveniji sta vodstvi KPJ in KPS razpravljali 4. decembra 1945. Vzroke za »slabe« volilne izide v Sloveniji so iskali v lastnih napakah, v utapljanju Komunistične partije v Osvobodilni fronti, v prepočasnem izvajanju agrarne reforme, v močni protipropagandi Rimskokatoliške cerkve ipd. Poleg kritik so bile izrečene tudi smernice za prihodnje delo. Kardelj je npr. omenil, da KPS premalo sodeluje z OZNO in da sodišča ne sodijo tako, kot bi si želeli. Zato je dodal: »Sodišča morajo soditi, kakor hoče Partija. Na sodišču mora biti OZN-a.«⁹

Začenjal se je čas t. i. političnih sodnih procesov. V prvih povojnih mesecih so na sodišča postavili predvsem ljudi, ki jih je oblast obtoževala kolaboriranja z okupatorsko oblastjo med vojno. Po novih smernicah so postali poleg teh sumljivi tudi vsi morebitni nasprotniki novega režima. Politična dejavnost se je od parlametarne boja in političnih shodov vse bolj selila na sodišča in ostre politične obtožbe drugače mislečih je bilo po novem vse pogostejše slišati tudi v govorih javnih tožilcev. Da bi zabrisali politično motivirano sojenje nekaterim političnim in javnim osebnostim, so na procesih skupaj sodili tako vojnim zločincem kot političnim nasprotnikom, vse skupaj pa obtoževali zaradi »izdajstva« ali »kolaborantstva« med vojno. Prvi proces v Sloveniji, ki ga je v obračunavanju s političnimi nasprotniki kot politično pomembnega v poročilih omenjala tudi politična policija, je bil t. i. božični proces na božič leta 1945. OZNA je zapisala, da je na procesu obračunala s »pripadniki bivših meščanskih strank, ki so bili med okupacijo idejni nasprotniki osvobodilnega boja in organizatorji sodelovanja z okupatorjem«.¹⁰ Obtožbe so bile precej privlačne za lase, saj je bil proti dejanskim sodelavcem okupatorja bolj usmerjen t. i. Rupnikov proces septembra 1946. Na t. i. Nagodetovem procesu avgusta 1947 pa so že bili obsojeni politiki, ki so bili med vojno še tudi sodelavci ali somišljeniki Osvobodilne fronte, a so nasprotovali političnemu monoplu komunistov v povojni družbi.¹¹

Jugoslovanski (in z njo tudi slovenski) oblasti je torej v nekaj letih uspelo na notranje-politične področje uvesti številna načela totalitarne vladavine, ki so izvirala iz prve dežele socializma Sovjetske zveze. V tej vrsti velja omeniti obračun z opozicijo, ki je niso prema-

⁷ Vostochnaia Evropa v dokumentah rossijskih arhivov 1944–1953 gg. 1: 1944–1948 gg. Moskva–Novosibirsk: Sibirskii khronograf, 1997, str. 325–330.

⁸ Uradni list FLRJ, II, št. 10, 1. 2. 1946.

⁹ Zapisnici sa sednica centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948). Beograd: Arhiv Jugoslavije, Službeni list SFRJ, 1995, str. 103.

¹⁰ Iz arhivov slovenske politične policije. Ljubljana: Veda 1996, str. 95.

¹¹ Iz arhivov slovenske politične policije. Ljubljana: Veda 1996, str. 179–180.

gali na poštenih demokratičnih volitvah, ampak predvsem s pomočjo tajne politične policije in s političnimi sodnimi procesi. Parlament je bil brez prave vloge in je večinoma le pozneje potrjeval uredbe vlade in prezidija skupščine. Zasedanja parlamenta so bila kratka, nedinamična in tudi o najpomembnejših odločitvah se ni razvila živahnejša polemika. Sodstvo in mediji so bili že povsem pod nadzorom Komunistične partije. Po agrarni reformi je začela pripravljati pot poddržavljenju vseh gospodarskih zmogljivosti po sovjetskem zgledu. Toda nacionalizacije ni hotela izvesti prehitro, da se ne bi preveč zapletla v nove spore z Zahodom, še preden so bili znani obrisi mirovne pogodbe in nove jugoslovanske oziroma slovenske zahodne meje. Zakon o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij, sprejet 5. decembra 1946, je tako le dokončal že več kot leto dni izvajajočo prikrito nacionalizacijo. Prevzem gospodarskih zmogljivosti v državne roke je bil vnaprej tako dobro pripravljen, da je bil lahko zakon sprejet v enem dnevu po hitrem postopku, prevzem tovarn in nastavitev novih državnih direktorjev pa je bila končana v zgolj nekaj dneh.¹² Ko je imela državna oblast v rokah več kot devet desetih vseh gospodarskih zmogljivosti države, je lahko brez težav kot prva izmed vzhodnoevropskih držav za Sovjetsko zvezo 28. aprila 1947 sprejela petletni načrt gospodarskega razvoja Jugoslavije oziroma prvo petletko. Namesto Stalinove petletke so jo jugoslovanskim razmeram primerno označevali kot Titovo petletko. Država je nadzorovala skorajda vso proizvodnjo in razdelitev proizvodov, izjeme pa so bile le majhne obrtne delavnice, trgovinice, lekarne in kmetijski pridelki za domačo rabo.

Nad popolnim partijskim monopolom na vseh področjih družbe so bili ljudje vse manj zadovoljni, vrste nezadovoljnežev so polnile zapore politične policije, javna kritika pa ni imela možnosti objave v medijih. Kritike so bile lahko izrečene le v ozkem krogu ljudi, pa še pri tem je obstajala nevarnost, kako se bo nanje odzvala oblast, ki ni imela nikakršnih zadržkov posegati tudi po najbolj brutalnih metodah obračunavanja z drugače mislečimi. V Sloveniji je sicer najbolj znana kritika, ki jo je na račun totalitarne oblasti na zaprti seji med njim in vodilnimi slovenskimi komunisti izrekel krščanski socialist Edvard Kocbek, ki se je postavil na stališče zagovornika drugače mislečih. Izhajal je iz tega, da Slovencem svojska demokratična načela zgodovinsko izhajajo iz križanja krščanstva in zahodnih demokratičnih revolucij, da pa zdaj uvajajo nekaj Slovencem povsem neznanega, tujega. »Le preveč čutimo neko skoraj patološko posnemanje vsega, kar so svojim okoliščinam primerno ustvarili v Sovjetski zvezo,« je Kocbek povzel svoje misli.¹³

Za temo boljševizacije je bolj zanimiva kritika, ki jo je na račun komunistične oblasti izrekel stari komunist, dosledni marksist-leninist in zagovornik še popolnejšega posnemanja Sovjetske zveze Dragotin Gustinčič. V obsežnih pismih, ki jih je poslal vodilnim slovenskim komunistom, se je izkazal za izvirnega boljševika, saj je kritiko povojnega slovenskega razvoja gradil na pogostem sklicevanju na besede Lenina in Stalina. Kritiziral je, po njegovem mnenju, neustrezno politiko v zadrugištvu, saj so vodilni slovenski komunisti sprejemali različne oblike zadrugištva in trgovine, kar naj bi na vasi najbolj ustrezalo »kulakom«. Po Gustinčičevem mnenju bi morali izpeljati dosledno državno centralizacijo zadrugištva in odpraviti še preostale male zasebne trgovine. Pri industrijski politiki je kot napačno ocenil zaposlovanje polproletariata, ki je poleg zaposlitve v tovarni imel še nekaj malega zemlje ali ohišnico, saj naj bi se s tem izgubljala revolucionarna naravnost proletariata. Velika delavska mesta bi morali graditi v središču, in ne na obrobju mest, saj bi s tem omogočili, da proletarijat prevzame vodilno vlogo v mestih. Kot napačno je ocenil tudi kadrovsko politiko, po kateri so vodilna mesta zasedali partizanski kadri, ne pa delavci proletarci. Tako naj bi na vodilna mesta v gospodarstvu in upravi prišli »malomeščanski« kadri, ki naj bi bili resna ovira za uspešno izvedbo petletke. Nacionalizacijo so tako po mnenju Gustinčiča, tedaj dekana Gospodarske (današnje Ekonomske) fakultete Univerze v Ljubljani, izvedli brez prave proletarske partije. Komunistična partija naj bi bila namreč tedaj vse bolj stranka politične elite, stremuhov, karieristov in dvoličnežev, v njej pa ni bilo vidnega pravega delavskega jedra.¹⁴

Z Gustinčičevimi kritikami so vodilni komunisti verjetno ne bi toliko ukvarjali, kot so se, če ne bi sorodnih ocen brali leto dni pozneje tudi v kritikah iz Moskve, v znanih pismih centralnega komiteja VKP (b) (Vsesovjetske komunistične partije (boljševikov)), ki so bile

12 Več o tem glej: Jože Prinčič: Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije 1945–1963. Novo mesto, Dolenjska založba, 1994, str. 21–57

13 Kocbek, Edvard 1993: Osvobodilni spisi II. Ljubljana: Društvo 2000, str. 328.

14 Arhiv Republike Slovenije, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (AS 1931), Dosje Gustinčič, Pismo D. Gustinčiča – E. Kardelju, B. Kidriču in sekretarju KPS, 10. 1. 1946; Pismo D. Gustinčiča – E. Kardelju, 31. 5. 1947.

uvod v t. i. informbirojevski spor med Sovjetsko zvezo (in njenimi sateliti) ter Jugoslavijo. V pismo z dne 27. marca 1948 je vodstvo sovjetske boljševiške partije opozorilo vodstvo jugoslovanske partije, da KPJ »še vedno ni v popolnosti legalizirana in se še vedno nahaja v pollegalnem stanju«, poleg tega pa ni imela niti lastnega programa.¹⁵ V pismu z dne 4. maja 1948 je centralni komite VKP (b) tudi bolj konkretno označilo napake jugoslovanskega vodstva v notranji politiki. Te pa so bile »nepravilen« odnos do razrednega vprašanja, saj naj bi bili v Jugoslaviji preveč strpni do eksploatorskih kapitalističnih elementov, zlasti do »kulakov« na vasi. Nato so ponovili očitke, da jugoslovanski voditelji »ne smatrajo za osnovno vodilno silo Komunistične partije, pač pa Ljudsko fronto«. Iz ilegalnega dela partije so izhajale tudi povsem formalne težave, saj sploh ni bilo jasno, kdo so vodstveni ljudje KPJ, kako ta deluje in kako sprejema nove člane.¹⁶

Vodstvo KPJ je najprej hotelo sovjetske kolege prepričati, da se motijo oziroma da so neustrezno informirani. Tito in Kardelj sta Stalinu in Molotovu zagotavljala, da zvesto sledijo marksistično-leninističnemu nauku in izkušnjam Sovjetske zveze.¹⁷ Ker pa pisanje pism pomladi in poleti 1948 ni prineslo pomiritve, so sklenili vodilni jugoslovanski politiki besede podkrepiti še z dejanji in s temi dokazati zvestobo boljševiški tradiciji. Očitke, zapisane v pismih vodstva sovjetske partije in Informbiroja, so si »sposodili« kar kot program kratkoročnega političnega dela, ki naj bi dokazal pravovernost jugoslovanskega partijskega vodstva. Cilj jim je bil dokazati, da so bolj papeški od papeža oziroma v konkretni situaciji bolj stalinistični od Stalina in bolj boljševiški od boljševikov samih.

Na petem kongresu konec julija 1948 v Beogradu je KPJ sicer zavrnila očitke iz resolucije Informbiroja, a jih je hkrati tudi pozorno proučila in začela odpravljati »napake«. Da jih je vzela zares, je vidno že v tem, da je bil to prvi kongres partije po dvajsetih letih in prvi zakoniti po prevzemu oblasti. Šele na njem je KPJ formalno »izstopila iz ilegale« in se predstavila javnosti. S tem ko je sprejela program in javno predstavila listo članov centralnega komiteja in politburoja, je le odpravila »napake«, omenjene v pismih sovjetskega vodstva. Politični preobrat – tudi formalni prevzem oblasti KPJ in formalno podreditev Ljudske fronte KPJ – je dokončala naslednje leto, ko je na kongresu Ljudska fronta sprejela program KPJ za svojega. V notranjepolitičnem pogledu je torej KPJ, po »nasvetih« s sovjetske strani, odvrгла krinko množične frontne organizacije in se predstavila kot prava boljševiška partija na oblasti.

Povsem boljševiško je bilo tudi ravnanje z državljani, ki se niso strinjali s politiko državnega vrha. To so bili zlasti tisti partijci, ki so menili, da bi morala KPJ po pismih Informbiroja odkrito priznati, da se je motila. Ti so bili označeni kot informbirojevci in jih je bilo največ v tradicionalno rusofilskih pravoslavni delih Jugoslavije, torej v Srbiji in Črni gori, medtem ko jih je bilo v Sloveniji manj. Izvršilna veja oblasti (notranja uprava in politična policija) je lahko izrekla varnostni ukrep do dve leti prisilnega dela kar brez sklepov sodne veje oblasti. To je seveda izraziti kazalnik totalitarnega režima, ki daje izvršilnim organom oblasti in policiji skorajda neslutene možnosti samovoljnega početja in izživljanja nad zaporniki. Za t. i. informbirojevce so poleg starih zaporov in taborišč odprli še nove, najbolj po vzoru sovjetskih gulagov pa je bil organizirano taborišče na dveh severnojadranskih otočjih, na Golem otoku in Grgurju. Iz analize števila aretiranih in kaznovanih informbirojevcev je razvidno, da je vrhunec terorja sledil leto dni po informbirojevskem sporu, ko se je število političnih zapornikov v Jugoslaviji v primerjavi s prejšnjimi leti precej povečalo.¹⁸

Da bi izničili očitke iz resolucije Informbiroja in pisem sovjetskega vodstva o podcenjevanju razrednega vprašanja in pretirani strpnosti do eksploatorskega razreda, se je KPJ na hitro odločila za dokončanje podržavljanja gospodarskih zmogljivosti države. Dopolnitev zakona o nacionalizaciji so v skupščini v naglici izglasovali aprila 1948, takoj po izmenjavi prvih pisem med vodstvom sovjetske in jugoslovanske partije. S t. i. drugo nacionalizacijo so odvzeli lastnino še zadnjim »kapitalističnim ostankom« v državi. Po njej so podržavili še majhne trgovine, majhne industrijske obrate, skladišča, kleti, zdravstvene in turistične ustanove itd.¹⁹ Po tej dopolnilni nacionalizaciji v državi več ni bilo nobenega gospodarsko pomembnejšega podjetja v zasebni lasti; takšne so ostale le še nekatere majhne obrtne delavnice.

15 Pisma CK KPJ in CK VKP (b). Ljubljana: Ljudska pravica, 1948, str. 37–38.

16 Pisma CK KPJ in CK VKP (b). Ljubljana: Ljudska pravica, 1948, str. 46–53.

17 Pisma CK KPJ in CK VKP (b). Ljubljana: Ljudska pravica, 1948, str. 17–27.

18 Več o tem glej: Gabrič, Aleš 1993: Informbirojevstvo na Slovenskem. V: Prispevki za novejšo zgodovino, letnik XXXIII/1–2. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 163–175; Jezernik, Božidar 1994: Non cogito ergo sum : arheologija neke šale. V: Borec, letnik 46/533–534. Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, 1994.

19 Jože Prinčič: Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije 1945–1963. Novo mesto : Dolenjska založba, str. 78–93.

Drugo nacionalizacijo so ljudje, vajeni potez komunistične oblasti, že pojmovali kot nekaj samo po sebi umevnega. Več težav pa je oblastem povzročalo »izpolnjevanje« drugEGA očitka sovjetskih tovarišev o popuščanju izkoriščevalcem. To je bil očitek na račun krepitve »kulakov« na podeželju. Sklep o doslednem posnemanju sovjetske organizacije kmetijstva je jugoslovansko partijsko vodstvo sprejelo januarja 1949. Odločilen korak v kolektivizacijo kmetijstva naj bi prineslo ustanavljanje kmečkih delovnih zadrug, jugoslovanske različice sovjetskih kolhozov. Vstopanje vanje je bilo sicer prostovoljno, ker pa se večji kmeti vanje niso hoteli vključiti, je bilo vstopanje dejansko povezano z različnimi vrstami prisile, vključujoč nasilje, grožnje s sodnimi procesi in zapiranje nepopustljivih kmetov.²⁰

Podržavljanje večine gospodarskih obratov, trgovin, skladišč, kolektivizacija v kmetijstvu in sorodni ukrepi oblasti so poslabšali preskrbo z osnovnimi življenjskimi potrebščinami in vodili ljudi v pritožbe, kritike in dejanja, ki so le še bolj polnila zapore komunistične oblasti. Že v letnem poročilu za leto 1949 je npr. Ministrstvo za notranje zadeve Slovenije poročalo, da je največ nasprotovanj ukrepom v kmetijstvu in preskrbi s prehrabnimi izdelki, tako da odkupi kmetijskih pridelkov lahko potekajo le ob asistenci organov notranje uprave, pa še po tem so bistveno zaostajali za načrtovanim.²¹ Tako kot v Sovjetski zvezi po reformah v kmetijstvu je tudi Jugoslaviji v naslednjih letih grozila lakota, le da sta Jugoslavija pred njo nato rešila naglo izboljšanje odnosov z Zahodom in pomoč zahodnih velesil.

Oblast je imela polne roke dela s kriminalom v zvezi s političnoekonomskimi ukrepi oblasti, politično najbolj odmevni pa so bili poleg t. i. kulaških procesov, na katerih so sodili velikim kmetom in nasprotnikom kolektivizacije, še t. i. dachauski procesi v letih 1948 in 1949; šlo je za več procesov proti medvojnimi zapornikom iz koncentracijskega taborišča Dachau. To so bili tisti politični sodni procesi v Sloveniji, ki so najbolj spominjali na stalinistične procese iz tridesetih let v Sovjetski zvezi. Na njih niso več sodili političnim nasprotnikom iz vojnih let, temveč svojim ljudem – komunistom. Poleg tega ni bilo več v interesu oblasti, da javni tožilec dokaže krivdo obtoženemu, temveč je bilo za oblast pomembnejše – tako kot na stalinističnih procesih pred desetletjem –, da obtoženi sam javno prizna svojo krivdo, se pokesa grehov in prizna, da je imela nezmotljiva Partija vselej prav. Ker je to običajno mogoče doseči zgolj s torturo, izsiljevanjem in drugimi moralno nesprejemljivimi dejanji, so bili obtoženi na dachauskih procesih podvrženi mučenju, tako da jih je več umrlo že med preiskavo, sodišče pa je poseglo po drastičnih zastraševalnih kaznih z izrekom in izvršitvijo več kot desetih smrtnih kazni.²²

Razlika od terorja, ki so ga spodbudili informbirojevski dogodki, in tistega neposredno po vojni, ki je sicer zahteval večji krvni davek, je v tem, da lahko pri tistem iz leta 1945 in nekaj naslednjih let najdemo mešanico vzrokov. Oblast je poleg obračunavanja z drugače mislečimi tistim, ki so prišli v kolesje represije novega režima, očitala še kolaboracijo z okupatorjem ali pa delovanje za tuje obveščevalne službe. Pri obračunavanju, ki so ga pospešili informbirojevski dogodki, pa si je morala oblast tovrstne očitke enostavno izmisliti – to je kmalu v tajnih dokumentih priznala tudi sama.

Končni korak k čim popolnejši boljševizaciji Jugoslavije je torej jugoslovanska/slovenska oblast naredila v letih po začetku informbirojevskega spora, ko je skušala sovjetskemu vodstvu dokazati pravovernost marksistično-leninistični misli. To je KPJ zatrjevala na vseh manifestacijah in jugoslovanski komunisti so tudi še po začetku spora, ko so bili stiki z Vzhodom že povečini pretrgani, še javno slavili Sovjetsko zvezo, Lenina in Stalina. Da bi dokazali, da gre zgolj za nesporazum, so naredili še tisto, kar so kritike velikega brata zahtevale: šele tedaj so dejansko izstopili iz ilegale in se javnosti pokazali kot dejanski gospodar v svoji hiši; šele tedaj so z drugo nacionalizacijo dokončali podržavljanje tako rekoč vseh gospodarskih zmogljivosti države; šele tedaj so se resneje lotili kolektivizacije in začeli kruto preganjanje »kulake«; šele tedaj so uprizorili takšne sodne procese, ki so se najbolj približali stalinističnim. Sovjetsko vodstvo bi bilo verjetno – če bi si želelo pomiritve z jugoslovanskim vodstvom – še najbolj nezadovoljno s preganjanjem sebi zvestih komunistov, torej informbirojevcev. Toda tudi z njimi je jugoslovanska partija obračunala v dosledni boljševiški maniri.

20 Več glej: Čepič, Zdenko 2005: Kolektivizacija kmetijstva. V: Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 937–939.

21 AS 1931, A-13-O, Letno poročilo Ministrstva za notranje zadeve LR Slovenije, str. 4–6.

22 Več o tem: Dachauski procesi: (raziskovalno poročilo z dokumenti). Ljubljana: Komunist, 1990.

Ob koncu štiridesetih let je boljše vizacija Jugoslavije dosegla svojo najvišjo raven. Druge vzhodnoevropske države so bile tedaj še precej oddaljene od tega cilja.

SKLEP

V drugi polovici štiridesetih let 20. stoletja je v Jugoslaviji in v Sloveniji potekala boljše vizacija z uvajanjem izkušenj in značilnosti sovjetskega političnega sistema. Boljševizacija se odraža v monopolizaciji politične oblasti in obračunavanju s politično opozicijo prek političnih sodnih procesov in s tajno politično policijo, po sovjetskem zgledu je bilo podržavljenih večino gospodarskih zmogljivosti, v kulturi je bila uveljavljena ideologizacija in cenzura, sodstvo in mediji so bili pod nadzorom Komunistične partije, parlament pa je le potrjeval uredbe vlade in prezidija skupščine. Sovjetski totalitarni model je uzakonila ustava z dne 31. januarja 1946.

POVZETEK

Komunisti, ki so leta 1945 zavladali v Jugoslaviji, so se v političnih načrtih zgledovali po Sovjetski zvezi. Sporazum o prijateljstvu, medsebojni pomoči in povojnem sodelovanju med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, podpisan 11. aprila 1945 ob obisku Josipa Broza - Tita v Moskvi, je bila prva zunanjepolitična pogodba nove jugoslovanske oblasti. S pospešeno boljše vizacijo je Titov režim začel po zmagi na volitvah v Ustavodajno skupščino 11. novembra 1945. Sledil je obračun z opozicijo, ki je niso premagali na poštenih demokratičnih volitvah, ampak predvsem s pomočjo tajne politične policije in političnimi sodnimi procesi. Sodstvo in mediji so prišli pod popoln nadzor Komunistične partije. Že leta 1945 so sprejeli zakon o agrarni reformi, decembra 1946 pa je sledilo še sprejetje zakona o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij, ki je le dokončal že več kot leto dni izvajajočo prikrito nacionalizacijo. Ko je oblast imela v rokah več kot devet desetih vseh gospodarskih zmogljivosti države, je aprila 1947 sprejela petletni načrt gospodarskega razvoja Jugoslavije oziroma prvo petletko. Namesto Stalinove petletke so jo jugoslovanskim razmeram primerno označevali kot Titovo petletko.

Po izbruhu informbirojskega spora med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo pomladi 1948 se jugoslovanska oblast sprva ni odločila za demokratiziranje družbe, temveč je skušala sovjetskim voditeljem dokazati, da so zvesti boljševiški ideji. V notranji politiki se je Komunistična partija prenehala skrivati za množično frontno organizacijo in se predstavila kot prava boljševiška stranka na oblasti. Na hitro so sprejeli dopolnitev zakona o nacionalizaciji in odvzeli lastnino še zadnjim »kapitalističnim ostankom« v državi. Januarja 1949 so sprejeli sklep o kolektivizaciji kmetijstva in začeli ustanavljati kmečke delovne zadruge, jugoslovanske različice sovjetskih kolhozov. Ob koncu štiridesetih let je boljše vizacija Jugoslavije dosegla svojo najvišjo raven. Druge vzhodnoevropske države so bile tedaj še precej oddaljene od tega cilja.

Suzana Cvirn Guček, Osnovna šola Savsko naselje Ljubljana

ŽIVLJENJE V LJUBLJANI MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Vojni vsakdan ob začetku druge svetovne vojne v Ljubljani

UVOD

Uporaba raznovrstnih virov pri pouku zgodovine se vedno izkaže za zelo uspešno. Učenci si namreč zapomnijo veliko več, če so pri usvajanju nove snovi dejavni. Kombinacija več učnih metod popestri in poveča kakovost pouka ter da učencem možnost, da v večji meri pokažejo svoje zanimanje za zgodovino. Druga svetovna vojna je zelo priljubljena tema, kljub temu pa jo je treba učencem približati na različne načine. Vključevanje primarnih zgodovinskih virov v obravnavo druge svetovne vojne omogoči učencem, da se v vojno dogajanje lažje vživijo. Avtor primarnih virov je imel namreč neposreden stik z dogodkom, o katerem pripoveduje. Pri pouku lahko uporabimo ustne vire, npr. posneto pričevanje, in seveda pisne vire. Dnevniški zapisi, ki so nastali v določenem času, in literarna dela z zgodovinsko tematiko, predvsem tista, ki temeljijo na avtobiografskih podatkih, so lahko za učence prav tako zelo zanimivi.

Med primarne vire sodijo tudi osebna pričevanja, npr. pisma, dnevniki, televizijski portreti, intervjuji ... »Pouk zgodovine tako ni več abstrakten, ne govori o nekih daljnih bolj ali manj pomembnih ljudeh, dogodkih in pojavih, ampak gre za pouk o konkretnih ljudeh, o njihovih stiskah, doživetjih, odločitvah, o njihovem delu, o uspehih in neuspehih.«¹ Pričevanja oz. ustni viri so pri pouku zgodovine nepogrešljiv vir informacij. Če imamo možnost v šolo povabiti osebo, ki je preživela drugo svetovno vojno, je to lahko za učence še boljša izbira. Zadovoljimo pa se tudi s posnetkom intervjuja. »V starogrških besedilih se zgodovina (pojmovno) pojavlja kot spraševanje in zapisovanje v obliki liričnega besedila ali kronološkega dnevniškega zapisa določenih dogodkov.«² Beseda zgodovina torej izhaja iz grške besede historia, ki je pomenila spraševanje in z njim pridobljeno znanje. Ustna zgodovina je v zadnjem času lahko pri pouku bolj zastopana, saj je z uporabo informacijske tehnologije dostopnejša, v poučevanje jo vključimo na enostaven način. »Materiali in pričevanja ustne zgodovine vsebujejo informacije, ki so plod subjektivne izkušnje pričevalca in katere v pisnih zgodovinskih virih ter dokumentacijah težko zasledimo.«³

V nadaljevanju prispevka so prikazani različni učni listi, ki jih je mogoče uporabiti v celoti ali pa dele glede na načrtovane učne cilje ter razpoložljivi čas.

UVODNA MOTIVACIJA

Ker učenci zelo radi gledajo odlomke filmov, ta medij jim je zelo blizu, se za uvodno motivacijo pred obravnavo začetka druge svetovne vojne lahko uporabi ustni vir, in sicer del pogovora z Alenko Gerlovič, ki je bila ob napadu na Jugoslavijo, 6. aprila 1941, v Ljubljani. Pred ogledom učencem na kratko predstavim slikarko Alenko Gerlovič. Film je dostopen na internetni strani Sistory (<http://www.sistory.si/viri.html>), Viri, Ustni (Arhiv odpornišтва) (<http://www.resistance-archive.org/en/node/350?chapter=2>) in traja 3 minute in 59 sekund. Učenci tako razvijejo pogled na dogajanje ob začetku okupacije skozi oči priče, primerjajo splošno dogajanje z osebnim pričevanjem, v nadaljevanju pa to primerjajo tudi z drugimi osebnimi izkušnjami.

1 Brodnik, Vilma (2008): Pouk zgodovine v evropskih oddelkih, v: Zgodovina v šoli, letnik XVII//3–4, Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 6–12.

2 Kukanja, Mojca (2006): Ustna zgodovina v osnovni šoli, v: Zgodovinski časopis, letnik 60/3–4, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 447.

3 Kukanja, Mojca (2006): Ustna zgodovina v osnovni šoli, str. 448.

Pogovor z Alenko Gerlovič: Odločitev za vstop v vrste odpornišтва

Po ogledu odlomka samostojno odgovori na vprašanja:

Kako so se ob okupaciji Ljubljane počutili meščani?

Med koliko okupatorjev je bilo razdeljeno celotno slovensko ozemlje?

Kateri od okupatorjev je zasedel Ljubljano?

Kakšen je bil namen okupatorjev?

Učna ura se nato nadaljuje s pomočjo učbenika.

LETO 1941 V LJUBLJANI

Na cvetno nedeljo (6. aprila 1941), ko so Ljubljano preletela nemška izvidniška letala, so Ljubljančani z grozo ugotavljali: »Napadeni smo.« Napad na Jugoslavijo, ki ga je izvedla koalicija sil osi s Hitlerjevim tretjim rajhom na čelu, ni bil nepričakovan, toda večina ljudi je bila presenečena. V kosti se jim je zalezel strah. Od ust do ust je šlo vprašanje: »Le kaj prinese jutrišnji dan?« V naslednjih dneh je v Ljubljani zavladovala prava vojna psihoza. Meščani so s strahom opazovali umikajočo in razpadajočo se jugoslovansko vojsko. Vojaki so v obcestne jarke metali orožje in hiteli proti domu. Zaradi nepredvidnega ravnanja z odvrženo municijo je prihajalo do hudih nesreč, katerih žrtve so bili predvsem otroci. V izpraznjene vojašnice in skladišča so vdiral ljudje in odnašali, kar se je odnesti dalo. Svoj trenutek so izkoristili tudi tatovi in kriminalci. »V središču mesta srečuješ obraze, ki jih še nikoli nisi videl. Njihovi pogledi so grozljivi. Ne veš, kaj ti preti. Raje se s hitrimi koraki odmakneš. Vojni psihozi ljudstva se je pridružila še psihoza roparskih napadov.«⁴ V tistih dneh ni bilo prijetno hoditi po beli Ljubljani. »Kar je še stalo na nogah, se pričinja rušiti: objekti, disciplina, poštenost, praktično vse! Podirati se je pričelo samo od sebe.«⁵

Ko so 11. aprila popoldne v Ljubljano vkorakale prve italijanske čete, med prebivalci ni bilo prevelikega vznemirjenja. Dokaj mirno so opazovali izmučene italijanske vojake, ki so prihajali v mesto po Tržaški cesti. »Ljubljančani so mirno opazovali potek zasedbe. Za radovedneže, za 'firbce', je bil to izjemen dogodek. Videli smo motorizacijo, kakršne nam ni razkazovala jugoslovanska vojska. Novost so bili motocikli z mitraljezom, mali tanki, predvsem pa ljudje.«⁶ Vendar v resnici niso bili mirni. Strah jih je bilo, niso vedeli, kje so njihovi domači, ali so sploh še živi. Skrbelo jih je, kaj bo prinesla prihodnost. Razočarani so bili nad ljudmi, ki so se obračali po vetru. Dne 17. aprila je iz rok bana Marka Natlačena prevzel oblast italijanski civilni komisar Emilio Grazioli. Ukazal je, da se na uradnih poslopih razobesijo italijanske zastave, in kmalu zatem razglasil policijsko uro med 21. in 5. uro zjutraj. Dan zatem je Ljubljančane pretresla vest, da se je v valove Ljubljaničane poglaval skoraj 90-letni Ivan Hribar, nekdanji ljubljanski župan in starosta slovenskih politikov, ker se ni sprijaznil z okupacijo Ljubljane. V poslovilnem pismu ženi in hčeri Zlatici, ki ga je začel z verzi, prirejenimi iz Prešernovega Krsta pri Savici, je zapisal: »Ljuba žena in Ti, nad vse draga mi Zlatica, Odpustita mi. Udarec je prehud, omagal sem pod njim. /.../ Genij Slovanstva še živi in trdno vero imam, da tega izdajstva ne bo pustil nekažnovanega. Moja visoka starost pa mi ne daje upanja, da se tega dočakam. Zato se strnem z Vesoljstvom, čegar neizrekljivo mal delec sem. /.../ Vsa sreča in ves moj blagoslov bodi za vedno z Vama in vsem mojim, iskreno ljubljanim narodom! Živelo Slovanstvo!«⁷

Dne 3. maja 1941 je Grazioli slovenske politične voditelje z nekdanjim banom Markom Natlačnom seznanil z ustanovitvijo Ljubljanske pokrajine (Provincia di Lubiana) in njeno priključitvijo h Kraljestvu Italiji. Spet so odprli univerzo in šole ter glasbeno akademijo. Italijanske civilne oblasti so prebivalcem naznanile, da bodo osnovne in srednje šole še naprej slovenske, da pa se bo na srednjih šolah poučevala tudi italijanščina. V upanju, da bodo italijanske oblasti do Slovencev bolj pravične kot nemške, so ljubljanski politični in cerkveni voditelji priključitev Ljubljanske pokrajine k Italiji javno pozdravili – in v razglasu izrazili pokornost Slovencev novim oblastem. Pristali so celo na sodelovanje v t. i. »konzulti«, ki naj bi z nasveti pomagala civilnemu visokemu komisarju. »Verjetno so s tem

⁴ Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941, str. 88.

⁵ Prav tam.

⁶ Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941, str. 94.

⁷ Melik, Vasilij (1984): Ivan Hribar in njegovi Spomini. V: Ivan Hribar, Moji spomini, II., Slovenska matica, Ljubljana, str. 653–654.

želeli iskreno pomagati Slovincem, da bi preživelii vojno, toda če bi bili sodelovanje odklonili, bi se bili morda izognili mnogim žalostnim političnim posledicam. /.../ S silami, kot sta bili fašistična Italija in nacistična Nemčija, ne bi bili smeli sklepati kompromisov.«⁸ V tem so mnogi Ljubljancii videli pripravljenost na sodelovanje z okupatorjem. »Primorski Slovenci so v Italiji devetnajst let ponosno kljubovali fašizmu, mnogi 'ugledni' ljubljanski Slovenci pa so v nekaj tednih okupacije postali poveljevalci fašistične Italije!«⁹

Ob novicah o ravnanju nemških okupacijskih sil s slovenskim prebivalstvom, ki so jih vsak dan v mesto prinašali begunci z Gorenjske in Štajerske, so se Ljubljancii tolažili, da priključitev Ljubljanske pokrajine h Kraljevini Italiji ni najhuje, kar bi se jim lahko zgodilo. Z obžalovanjem so gledali na tiste, ki so se znašli v nemški okupacijski coni. Meja proti nemški okupacijski coni je tekla med Šiško in Šentvidom ter na mostu prek Save med Ježico in Črnučami. Ko so junija 1941 Nemci začeli pošiljati gorenjske in štajerske Slovence v Srbijo in na Hrvaško, so jih Ljubljancii hodili pozdravljati na železniško postajo. Poročila s Štajerske in Gorenjske so bila res zastrašujoča. Nemški požig Rašice 20. septembra 1941 jih je povsem pretresel. Italijanska politika, ki si je z različnimi prijemi želela pridobiti naklonjenost prebivalstva, se je zdela večini veliko bolj sprejemljiva.

Vseeno pa se je življenje v okupirani Ljubljani iz dneva v dan slabšalo. V prvih mesecih vojne je morala Ljubljana sprejeti okoli 13.000 beguncev, ki so do konca julija pribežali z območij, ki so jih zasedli Nemci.¹⁰ Za njih je bilo treba priskrbeti službo in stanovanje, kar ni bila lahka naloga. Primanjkovalo pa ni le stanovanj, ampak tudi hrane. Racionirana prehrana, ki jo je usmerjal in nadziral Prehranjevalni zavod, ni najbolje delovala. Na podlagi živilskih kart je bil sicer vsak prebivalec Ljubljane upravičen do pičlo odmerjenih količin kruha ali moke, riža, testenin, maščob in mesa, toda vse prevečkrat se je zgodilo, da je v prodajalnah izdelkov že v zgodnjih jutranjih urah zmanjkalo.¹¹ Ljudje so si morali pomagati na različne načine. Kljub zagroženim kaznim in maksimiranim cenam na ljubljanski tržnici je zacvetel črni trg, ki pa je bil dostopen le tistim z debelejšimi denarnicami.

Italijanske oblasti pa so počasi zaostrovale svojo protislovensko politiko. Postopoma, toda načrtno so iz ljubljanskih ulic odstranili vse, kar je spominjalo na staro Jugoslavijo. Preimenovali so ulice in konec julija 1941 odstranili kipa kralja Petra I. (pred magistratom) in kralja Aleksandra I. na Kongresnem trgu. Prvega so »razbili s kladivom, drugega pa privezali na tovorni avto in prevrnili. V Ljubljani niso mogli najti nikogar, ki bi bil pripravljen opraviti to delo, tako da so pripeljali delavce iz Trsta.«¹² Uvedli so dvojezične napise na javnih poslopih in uličnih tablah. Toda svojega odloka v praksi niso povsem upoštevali. Že kmalu so se v Ljubljani pojavili kašipoti v italijanščini s poitalijančenimi imeni krajev, ki jih ni nihče razumel. Šiška je postala Sisca in Logatec Longatico. Oba slovenska dnevnika (Slovenec in Jutro) sta morala objavljati članke tudi v italijanščini.

Razmere niso zbujale optimizma. Toda sčasoma so se Ljubljancii opogumili in italijanskemu okupatorju začeli kazati, da se z okupacijo ne bodo sprijaznili. Osvobodilna fronta, ki so jo (kot Protiimperialistično fronto) ustanovili 26. aprila 1941, je zlasti po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo začela z intenzivnejšimi akcijami. Mladi aktivisti so vsak večer zidove ljubljanskih hiš ovenčali s protiitalijanskimi gesli, ki so jih morali »črno-srajčniki« sproti prebarvati. Septembra 1941 so začele različne skupine aktivistov Ljubljancii z letaki pozivati k »abstinenci«. Ob dogovorjeni uri so vsi Ljubljancii ostali doma in tako Italijanom nazorno sporočali, da se z njihovo prisotnostjo v mestu ne bodo nikoli sprijaznili. Dne 1. decembra, ob obletnici nastanka Kraljevine Jugoslavije, je akcija »abstinence« popolnoma uspela. Med 19. in 20. uro je bila Ljubljana kot izumrla.

Zaradi naraščajočega odpora so italijanski okupatorji okrepili represivne ukrepe. Zoper abstinenco so se borili s podaljševanjem policijske ure, proti pisanju grafitov, razširjanju ilegalnega tiska in letakov ter vedno pogostejši oboroženi akciji pa z drastično kaznovatno politiko. Z odlokom visokega komisarja Graziolija z dne 11. septembra (za »zaščito javnega reda v Ljubljanski pokrajini«) so tako povečali število »deliktov«, za katere je bila predvidena smrtna kazen, in uvedli tričlanska izredna sodišča, ki naj bi sodila po hitrem postopku. Sredi decembra 1941 so na smrt obsodili skupino partizanov z Ljubom Šercerjem na čelu, ki so bili izdani.

⁸ Sirc, Ljubo (1992): Med Hitlerjem in Titom, str. 15.

⁹ Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941, str. 159.

¹⁰ Šorn, Mojca (2007): Življenje Ljubljancii med drugo svetovno vojno, INZ, str. 28.

¹¹ Šorn, Mojca (2007): Življenje Ljubljancii, str. 115 in sl.

¹² Sirc, Ljubo (1992): Med Hitlerjem in Titom, DZS, Ljubljana, str. 16.

Ob izteku leta 1941 so se mnogi Slovenci spraševali: »Kaj bomo doživeli v letu 1942?« In na to vprašanje so odgovarjali kot Miran Pavlin ob koncu svoje knjige: »Tega nam ne povedo fantastične figure v hladni vodi strnjene svinčene taline.«¹³

Shema učne priprave *Spremembe v življenju Ljubljancev ob okupaciji*

Tema iz učnega načrta: Okupacija in razkosanje Slovenije	
Učni sklop: Slovenci v času druge svetovne vojne	
Učni problem: Spremembe v življenju Ljubljancev ob okupaciji	
Operativni cilj/-i iz UN: – opišejo življenje pod različnimi okupatorji ter spoznavajo oblike hudih pritiskov.	
Operativni procesni cilji (zajemajo vsebine, spretnosti, dejavnosti, spoznavne/miselne procese, izdelke ...) oz. pričakovani dosežki/rezultati: – ob ogledu posnetka pričevanja Alenke Gerlovič povedo, med katere okupatorje je bilo razdeljeno slovensko ozemlje; – ob ogledu posnetka filma <i>Podobe 20. stoletja</i> Zgodba kronista in dokumentalista ing. Mirana Pavlina na kratko opišejo vsebino odlomka, določijo čas, na katerega se odlomek nanaša, naštejejo nekaj uredb nove oblasti, povedo, kaj se je zgodilo 3. maja 1941, utemeljujejo, zakaj je nova oblast uničila simbole bivše države, opišejo uporabo italijanščine v javnem življenju, povedo, kaj so krušne karte in zakaj so jih potrebovali, navedejo mejo med obema okupatorjema, ki je potekala po Ljubljani, presojujejo sporočilnost filma; – ob branju odlomkov dnevnika Mirana Pavlina, objavljenega v knjigi <i>Ljubljana 1941</i> , povzamejo misli fotografa in poročevalca ob napadu, ugotovijo, kaj je storila jugoslovanska armada, kako so Ljubljanci sprejeli prihod italijanskih vojakov, kakšna je bila oskrba s hrano, kako so se spremenila imena ulic; – ob branju odlomkov spominov Franceta Žagarja razmišljajo o otroškem doživetju vojne; – ob branju časopisnega članka iz <i>Slovenca</i> (7. april 1941) povzamejo glavno misel besedila, ki je izšlo dan po napadu na Jugoslavijo; – ob branju odlomka poslovnega pisma Ivana Hribarja iščejo vzroke za njegovo tragično smrt; – s pomočjo podatkov, ki jih najdejo v pisnih virih, oblikujejo svoje besedilo o dogodkih; – oblikujejo miselni vzorec s podatki iz besedil.	
Medpredmetne povezave: slovenščina, geografija.	
Didaktični pristopi: – učnociiljni in procesnorazvojni pristop (načrtovanje dejavnosti za dijake v povezavi s cilji in pričakovanimi rezultati), – aktivne oblike pouka (sodelovalno poučevanje in učenje (delo v parih, individualno delo)), – aktivne metode pouka (pogovor, delo s pisnim gradivom), – diferenciacija in individualizacija pouka, – uporaba novih tehnologij (računalnik, splet).	
Dejavnosti, vezane na organizacijo učnega procesa:	
Dejavnosti učitelja	Dejavnosti učenca
Učitelj učence motivira za delo, jim poda navodila, jih usmerja, izpostavi ključne dogodke, preveri znanje.	Učenec s pomočjo vprašanj ob pisnih virih/odlomku filma pridobiva novo znanje, vire med seboj primerja, odgovarja na vprašanja, piše besedilo, oblikuje miselni vzorec.

OGLED ODLOMKA FILMA *PODOBE 20. STOLETJA ZGODBA KRONISTA IN DOKUMENTALISTA ING. MIRANA PAVLINA*

Režiser Zdravko Pečenko je v letih 2007 in 2008 v okviru Izobraževalnega programa TV Slovenija posnel dokumentarni film *Podobe 20. stoletja Zgodba kronista in dokumentalista ing. Mirana Pavlina*. Delo fotografa je prikazano v treh delih, v drugem delu je predstavljen čas okupacije, ko je kot mlad študent kemije ljubljanske tehniške fakultete in novinar pri častniku Jutro fotografiral dogajanje v Ljubljani. Njegove fotografije so objavljene v knjigi *Ljubljana 1941*. Film je dostopen na spletnih straneh <http://www.rtvsllo.si/>, rubrika Audio/Video, podrubrika Arhiv, najlaže ga je najti s pomočjo Naprednega iskanja (Iskane besede: Miran Pavlin, Medij: televizija, Zvrst: izobraževalni).

¹³ Pavlin, Miran (2004): *Ljubljana 1941*, str. 251.

V prvem delu filma (7 minut 11 sekund) Miran Pavlin govori o:

- prihodu italijanskih vojakov,
- uredbah vojaške in civilne oblasti (prepoved orožja, policijska ura ...),
- o 3. maju 1941, ko je bil priča obešanju fašističnih zastav – ustanovitev Ljubljanske pokrajine, imenovanje Emilia Graziolia za visokega komisarja Ljubljanske pokrajine,
- uničenju simbolov preteklosti države, italijanski napisi ob slovenskih,
- državljanstvu,
- omejenem gibanju – posebna dovoljenja za odhod iz Ljubljane,
- denarju (dinar – lira),
- radiu Ljubljana (italijanski in slovenski),
- časnikih Jutro in Slovenec, ki izhajata dvojezično,
- palači Dravske banovine, ki dobi italijanski napis,
- ljudskih šolah, ki so ostale slovenske, spet odprti univerzi, oblast je priznala samo srednješolsko izobrazbo, univerzitetne ne,
- poitalijančenih imenih krajev,
- oskrbi s kruhom (krušne karte),
- meji med Italijo in Nemčijo – Šiška in Šentvid, most na Savi med Ježico in Črnučami,
- novem načinu življenja Ljubljancev.

Učenci s pomočjo nalog učnega lista v dvojicah ugotovijo, kako se je življenje Ljubljancev spremenilo, ko so v mesto prišli Italijani.

PRIMER UČNEGA LISTA

Podoba 20. stoletja Zgodba kronista in dokumentalista ing. Mirana Pavlina

S sošolcem/-ko pozorno preberi vprašanja. Po ogledu posnetka bosta nanje odgovorila/-i.

1. Opiši vsebino odlomka.
2. Na kateri čas se nanaša?
3. Naštej nekaj uredb nove oblasti.
4. Kaj se je zgodilo 3. maja 1941?
5. Zakaj je nova oblast izbrisala simbole prejšnje države?
6. V katerih jezikih sta izhajala časnik Jutro in Slovenec? Kako je oddajal ljubljanski radio?
7. V katerem jeziku je potekal pouk v šolah? Kakšni so bili napisi smerokazov in ulic?
8. Kaj so t. i. krušne karte?
9. Kje na območju današnje Ljubljane je potekala meja med dvema državama?
10. Presodi in utemelji zgodovinsko sporočilo filma.

PISNI VIRI

Eden izmed dveh načinov uporabe pisnih virov je iskanje podatkov iz virov. Uporabljajo se za opis in pripovedovanje ter razumevanje zgodovinskih dogodkov. Učenci berejo, poskušajo obnoviti vsebino, analizirajo, izločajo pomembnejše dele, naštevajo bistvene elemente, primerjajo dele vsebine, ugotavljajo razlike in podobnosti ... Z drugim načinom pa ugotavljajo, ali je vir zanesljiv, ali vsebuje osebno mnenje. Pred obravnavo snovi s pisnimi viri morajo imeti učenci že določeno stopnjo znanja o tematiki. Pri pouku zgodovine učenci rešujejo naloge, ki spodbujajo razumevanje interpretacij. Različni viri informacij so zato nujni. »Nato lahko učenci po različnih stopnjah napredujejo pri učenju razumevanja, primerjave, analize in vrednotenja virov.«¹⁴

UČNI LISTI

Besedila učnih listov so izbrana po temah, čeprav se med seboj te tudi prekrivajo in dopolnjujejo. Pričevanja fotografa Mirana Pavlina, ki so izšla leta 2004 v knjigi Ljubljana 1941, so na vseh učnih listih. Nekaj odlomkov je tudi iz spominov Ljuba Sirca Med Hitlerjem in Titom ter iz spominskih zapisov na otroštvo na Dolenjski cesti v Ljubljani, ki so izšli leta 2005 v knjigi Vojna, kaj pa je to? Franceta Žagarja.

¹⁴ Trškan, Danijela (2004): Analiza interpretacij oz. virov pri predmetu zgodovina, v: Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 75/2–3, Maribor: Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru, str. 549.

Učne liste učitelj izbere glede na cilje, ki si jih je zastavil, in čas, ki ga ima na razpolago. Mogoče jih je uporabiti kot notranjo diferenciacijo in individualizacijo, saj so nekateri manj zahtevni od drugih. Uporaba je možna tudi v skupinskem delu, vsaka skupina ima lahko svojo temo. Obravnavi na ta način nujno sledi evalvacija z učenci, torej učenci odgovarjajo na vprašanja, kaj so se naučili, ali so jim bili viri v pomoč, kaj bi pri tovrstnem delu spremenili ... Učni listi so lahko tudi pripomoček za delo pri interesni dejavnosti ali dodatnem pouku.

UČNI LIST 1

Napad na Jugoslavijo

Na cvetno nedeljo (6. aprila 1941), ko so Ljubljano preletela nemška izvidniška letala, so Ljubljančani z grozo ugotavljali: »Napadeni smo.« Napad na Jugoslavijo, ki ga je izvedla koalicija sil osi s Hitlerjevimi tretjim rajhom na čelu, ni bil nepričakovan, toda večina ljudi je bila presenečena. V kosti se jim je zalezel strah. Od ust do ust je šlo vprašanje: »Le kaj prinese jutrišnji dan?«

Pozorno preberi besedila in odgovori na vprašanja.

Star sem bil osem let in nisem prav dobro razumel, kaj se dogaja okrog mene.

Na cvetno nedeljo enainštiridesetega leta je bilo vse drugače, kot sem pričakoval, da bo. /.../ Komaj sem se zjutraj zbudil, je mama že pridrvela od maše domov. Pripovedovala je, da so nad cesto leteli nemški aeroplani in streljali vsenaokrog.

/.../

Tisto dopoldne mi mama ni dovolila iti na potep okoli hiše, pa tudi pri svojih igračah nisem imel pravega obstanka. Samo na ušesa sem vlekel, kaj se ljudje pogovarjajo. Po kosilu se je na veliko razgovoril oče, ki je dopoldne vozil tramvaj v mestu in tam doživel prelet letal. Njegov tramvaj je bil ravno na Gosposvetski cesti, ko so zatulile sirene. Na stopnice od tramvaja se je obesil mestni stražnik in ukazal, da morajo takoj vsi potniki ven iz vozila in v zaklonišča. Policaj in moj oče v vozniki uniformi sta nemudoma spodila ljudi iz tramvaja. Nekateri so se zatekli v odprte veže mestnih hiš, drugi v gostilno pri Figovcu. Potem pa sta oba uniformirana moža hodila po cesti, da še kaj ukreneta, če bo treba.

Moj oče je rekel policaju: »To je pa res izvrstno izvedena vaja za primer letalskega napada.«

Policaj mu je pojasnil: »To ni nobena vaja. Nemci so nas napadli. Zbombardirali so Beograd in porušili na stotine hiš.«

/.../

Mogoče oče res premalo misli, kakšna nesreča ga lahko doleti, mama pa še preveč, vendar se oče nikogar ne boji, tudi Nemcev in Italijanov ne, in zmeraj spravlja ljudi v smeh, sem premišljeval sam pri sebi.

Vir: Žagar, France (2005): Vojna, kaj je to? Ljubljana, str. 11, 16–18.

»Okoli pol sedmih sem se prebudil. Ob 6.50 slišim zamolklo brnenje letal. Nekaj sem zasluhlil. Vstal sem, šel k oknu, nato pa nazaj v posteljo.

Ob 7.00 se je brnenje ponovilo, sirene so zatulile. Hitro se oblečem in grem k oknu: 8 nemških izvidnih letal je letelo nad Ljubljano. Protiletalska obramba je streljala, toda zadeli niso v polno nobenega letala. Alarm je trajal kake pol ure. Nemška letala so streljala na mesto iz strojnic.

Radio Ljubljana je poleg drugih obvestil pozval tudi Slovence, italijanske državljane, da pridejo ob 19h v Narodni dom, da dobe razporede. In sicer vsi moški v starosti od 18 do 55 let.

Zaklonišče sem v naši hiši že pri prvem alarmu popolnoma uredil.

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 75 – vpis: 6. aprila 1941.

»Bog nam je priča, da vojne nismo hoteli in ne želeli. Če smo se čez noč znašli v njej, ni to naša volja in ne naša krivda. Proti napadu pa se moramo braniti z vsemi silami. Neomajno zaupamo v božjo pomoč, v silo naše vojske in moč svojih velikih zaveznikov, ki smo jih dobili, ko smo bili pahnjeni v vojno.

Prišli smo v eno najtežjih preizkušenj, kar jih je kdaj zadelo naš narod. Prestali jo bomo tem lažje in tem uspešneje, čim bolj bomo strnjeni. Vse razlike med nami morajo prenehati. Brezpogojno mora veljati za vsakega od nas geslo: vsi za enega, eden za vse! Posameznik ni nič več, enota je vse!«

Vir: Slovenec, 7. aprila 1941.

1. O čem govorijo besedila?

2. Od kod so besedila in kdo je njihov avtor, kdaj so nastala? Izpolni preglednico:

Besedilo	Vir	Avtor	Čas
1			
2			
3			

3. Ali so pisci besedil po tvojem mnenju istih let? Pojasni svoj odgovor.
4. Kako na začetek vojne gleda pisec 1. besedila? Primerjaj to besedilo s 3. Zapiši bistveno razliko.
5. Kakšen je namen pisca zadnjega besedila?

UČNI LIST 2

Razmere pred prihodom italijanskih enot in nemoč ljudi po okupaciji

Pozorno preberi besedila in odgovori na vprašanja.

»Med večino ljubljanskega prebivalstva ni opaziti znakov zaskrbljenosti zaradi vojnih dogodkov. Povsem drugačen vpliv pa je imela vojna na mlade ljudi: polastila se jih je mrzlična volja po obrambi pred sovražnikom. V akcijah za organiziranje prostovoljcev se je odlikovala predvsem akademska mladina. Velika skupina prostovoljcev, katero je povezal Slovenski klub, je že odšla na teren. Preostali del obrambe voljnih slušateljev univerze pa še skuša najti pravo pot do uresničenja svojih domovini namenjenih načrtov.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 82, vpis: 7. 4. 1941.

»Ljubljana doživlja vojno psihozo. /.../ Kar je še stalo na nogah, se pričanja rušiti: objekti, disciplina, poštenost, praktično vse! Podirati se je pričelo samo od sebe.« /.../

»Na Kodeljevem se je v bližini vojaških skladišč dozdevalo, da si se znašel na ogromnem mravljišču: množica grabežev je navalila na zaloge, ljudje vlečejo iz skladišča vse, kar dosežejo.

Grozoten je pogled v notranjost vojašnic. Vojniki jih pred odhodom niso uničili, toda oplenili so jih moji someščani. Odnegli so vse, kar jim je prišlo pod roke: mize, stole, omare, postelje. Prizanesli niso niti opremi, ki je bila pritrjena na stene. Česar ni bilo mogoče opleniti, so pa razbili.

V središču mesta srečuješ obraze, ki jih še nikoli nisi videl. Njihovi pogledi so grozljivi. Ne veš, kaj ti preti. Raje se s hitrimi koraki odmakneš. Vojni psihozi ljudstva se je pridružila še psihoza roparskih napadov.

Zakon in red sta postala pripovedka, oblast pa si lahko le domišljaš, če si bogat s fantazijo.

Pred dnevi sem srečeval vojaške straže, orožnike, policaje. Danes so čuvarji zakona izginili.

/.../

Videl pa sem nekaj drugega: ostanke naše armade, ki se je razsula še pred pričetkom odločilne borbe. Videl sem vojake v uniformi, druge s civilnim suknjičem in vojaškimi hlačami, a vsi so bili brez orožja, ker so ga spotoma odvrgli "koruzo".«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 88, vpis: 10. 4. 1941.

»Ob cesti, na travnikih, na njivah sem ugledal odvrženo orožje. Bojna oprema vojakov je končala tudi v Ljubljani. Videl sem otroke, ki so pri Tromostovju »lovili« municijo.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 89, vpis: 10. 4. 1941.

1. Od kod so besedila in kdo je njihov avtor, kdaj so nastala? Izpolni preglednico:

Besedilo	Vir	Avtor	Čas
1			
2			
3			

2. Kako so se na vojno odzvali študenti?
3. Kako so na začetek vojne odzvali Ljubljančani?
4. V 3. besedilu najdeš tudi odgovor na vprašanje, kaj se je zgodilo z vojniki jugoslovanske armade že v prvih dneh vojne.

UČNI LIST 3

Prihod italijanske vojske 11. 4. 1941

Pozorno preberi besedila in odgovori na vprašanja.

Ko so 11. aprila popoldne v Ljubljano vkorakale prve italijanske čete, med prebivalci ni bilo prevelikega vznemirjenja. Dokaj mirno so opazovali izmučene italijanske vojake, ki so prihajali v mesto po Tržaški cesti. Vendar v resnici niso bili mirni.

»Vrnil sem se v središče mesta in kmalu mi je bilo jasno, da so poročniki govorili resnico: srečal sem italijanske vojake motocikliste, ki so imeli na motornem kolesu pritrjen mitraljez. To so bile prve izvidnice italijanske vojske.

Zvečer okoli osme ure je prišlo v Ljubljano čelo italijanske okupacijske vojske. Po Tržaški cesti in potem po Bleiweisovi cesti so brzele kolone kolesarjev – bersaljerjev, motociklistov, malih tankov.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 93, vpis: 11. 4. 1941.

»Cel dan so prihajali v Ljubljano italij. vojaki. Na našem gradu se že vije italij. zastava. /.../

»Ljubljancani so mirno opazovali potek zasedbe. Za radovedneže, za »firbce«, je bil to izreden dogodek. Videli smo motorizacijo, kakršne nam ni razkazovala jugoslovanska vojska. Novost so bili motocikli z mitraljezom, mali tanki, predvsem pa ljudje.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 94, vpis: 12. 4. 1941.

»Proti večeru se je raznesla tragična vest, da si je vzel življenje dr. h. c. Ivan Hribar, bivši ljubljanski župan, starosta slovenskih politikov. Septembra bi imel 90 let. Menda ni mogel preboleti poraznih dogodkov na jugoslovanskem prizorišču in okupacije Ljubljane. Pred magistratom je pri spomeniku kralja Petra I. na pol droga izobešena zastava mesta Ljubljane.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 106, vpis: 18. 4. 1941.

1. Vsa tri besedila so bila zapisana v istem tednu. Iz 1. besedila razberi, kako so se na prihod italijanskih vojakov odzvali Ljubljancani.
2. Vest, ki jo je v svoj dnevnik zapisal Miran Pavlin, je bila, kot pravi, tragična. Ob spodnjem besedilu skušaj razložiti, zakaj je Ivan Hribar tako žalostno končal svoje življenje.

»Le tujcem sreče svit poslej bo žaril,
ošabno bodejo nosili glave,
v Sloveniji bo tujec gospodaril,
beseda tuja, tujčeve postave;
da neha me le-ta skeleti rana,
posnel Katona bodem, Utičana.
Saj:

Manj strašna noč je v črne zemlje krili,
Kot so pod svetlim soncem sužni dnovi.

Ljuba žena in Ti, nad vse draga mi Zlatica, Odpustita mi. Udarec je prehud, omagal sem pod njim. /.../ Genij Slovanstva še živi in trdno vero imam, da tega izdajstva ne bo pustil nekažnovanega. Moja visoka starost pa mi ne daje upanja, da se tega dočakam. Zato se strnem z Vesoljstvom, čegar neizrekljivo mal delec sem. /.../ Vsa sreča in ves moj blagoslov bodi za vedno z Vama in vsem mojim, iskreno ljubljanim narodom! Živelo Slovanstvo!«

Vir: Melik, Vasilij (1984): Ivan Hribar in njegovi Spomini. V: Ivan Hribar, Moji spomini, II., Slovenska Matica, Ljubljana, str. 653–654.

UČNI LIST 4

Prehrana

Pozorno preberi besedila.

»Videl sem naše ljudi, ki so stali pri miru v dolgi vrsti pred pekarno Piskar na Tyrševi cesti in potrpežljivo čakali, da pridejo do kruha. Vsi so imeli krušne karte. Toda kaj ti služi krušna karta, če ni kruha.

Vendar to ni edina pekarna, kjer ljudje čakajo na 'naš vsakdanji kruh'. Dolgo vrsto sem videl tudi pred pekarno v Gradišču.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 145, vpis: 24. 5. 1941.

»Sobotni dan v teh časih ne ponuja nič posebnega. Plesi niso dovoljeni, policijska ura je obvezna, denarja je malo, predvsem za nas, večino študentov: nismo sinovi staršev, ki kupujejo beli kruh na črni borzi.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 145–146, vpis: 24. 5. 1941.

»Odlok o maksimalnih cenah in o kazni, ki preti tistim, ki prodajajo živila po višji ceni od uradno določene, mnogokrat neugodno vpliva na tržne razmere. Jajca se po ugodni ceni pojavijo na trgu le v skromnem številu in so takoj razprodana, pa čeprav so jajčarice z njimi dobro založene. Jajčarice, pa tudi prekupčevalke z jajci so si ustvarile prodajno mrežo izven trga, pri gospodinjah in trgovcih, ki jih plačujejo po višji ceni od tiste v uradnem ceniku. In tako ostane le malo jajc za manj premožne sloje.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 150–151, vpis: 29. 5. 1941.

»Pojavile so se težave z oskrbovanjem s kruhom. Pekarne ne spečejo dovolj velike količine kruha, da bi bil vedno na razpolago kupcem, in tako se dogaja, da prideš pred trgovino in namesto kruha prebereš obvestilo, da je pošel.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 160, vpis: 7. 6. 1941.

»Racioniranju nekaterih živil je namenjena odredba visokega komisarja Grazioloja z dne 18. junija, ki pa so jo časopisi objavili šele danes. Po tej odredbi, ki je že v veljavi, dobi vsaka oseba na mesec 1 kilogram riža, 1 kilogram testenin, 7,5 kilograma kruha ali pa 6 kg krušne moke. Med kruhom in moko izbere potrošnik.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 169–170, vpis: 22. 6. 1941.

»Prehranjevalni zavod visokega komisariata za Ljubljansko pokrajino je odredil, da bodo 16. julija letos uvedene živilske nakaznice za porabo hranilnih maščob in sladkorja. Mesečni obrok za osebo je naslednji: 200 gramov masti, 100 gramov slanine, 100 gramov olja ter 700 gramov sladkorja.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 177, vpis: 2. 7. 1941.

»Pred časom je Prehranjevalni zavod visokega komisariata za Ljubljansko pokrajino odredil, da se mora zaradi preskrbe z govejim mesom vsak odjemalec prijaviti pri mesarju, da ga vpiše v poseben seznam. Prijave je bilo treba opraviti do 15. julija. Mesar bo smel prodajati goveje meso le tistim strankam, ki so vpisane na njegovem seznamu. Določeno je bilo, da izda mesar svojim strankam knjižico za nakup mesa, v katero bo vsakokrat vpisal datum. Brez te knjižice ne bo mogoče kupiti govejega mesa.

Ta odredba je začela danes veljati: ljubljanske gospodinje bodo kupovale meso na knjižico. Predvideno je bilo, da dobi vsaka oseba 20 dekagramov mesa na teden, a danes je bil obrok mesa izredno majhen, namreč le od 9 do 13 dekagramov. Pravijo, da za to prvo prodajo mesa na knjižico ni bila na razpolago zadostna količina živine. Obljubljajo, da se bo stanje izboljšalo z dogoni živine, ki so načrtovani za prihodnje dni.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 203, vpis: 9. 8. 1941.

»Ljubljanski živilski trg je bil kar dobro obiskan, toda ne preveč dobro založen. Zanimiv je iz razdalje pogled na stojnice živilskega trga. Precej jih je praznih, brez živil in prodajalk. Morda so že vse svoje pridelke prodale ali pa so jih prodale, še predno so prišle do svojega prodajnega mesta. V tem primeru so prodale za višjo ceno, kakor pa za tisto, po kateri smejo prodajati na živilskem trgu. Tam so namreč predpisane najvišje dopustne cene, in če prodajalke prodajajo po višji ceni, kot je dovoljena, jim preti kazen. Na trgu je črna tabla z dvojezičnim napisom »Prezzi fissi! Maksimalne cene!«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 208, vpis: 19. 8. 1941.

»Z namenom, da se tukajšnji predpisi o racioniranju živil izenačijo s predpisi, ki veljajo v kraljevini Italiji, bodo od 1. novembra 1941 v uporabi nove živilske izkaznice.

Z navadno živilsko nakaznico se bo dobilo dnevno 200 gramov kruha ali 170 gramov krušne moke ali 300 gramov koruzne moke. Mesečni obroki pa so naslednji: kilogram riža, kilogram testenin, 400 gramov hranilnih maščob (mast, slanina, olje, maslo), 500 gramov sladkorja, 150 gramov enotnega mila.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 232, vpis: 10. 10. 1941.

Oblikuj miselni vzorec Preskrba s hrano v Ljubljani v letu 1941 s podatki iz zgornjih besedil.

UČNI LIST 5

Policijska ura

Pozorno preberi besedila in odgovori na vprašanja.

»Priobčena je bila odredba br. civilnega komisarja z dne 19. aprila 1941, s katero je skrajšana policijska ura, in je takoj začela veljati.

Doslej je moral ostati vsakdo doma od 21. do 5. ure. Po novi odredbi pa je promet na območju ljubljanske občine prepovedan od 22.30 do 5. ure.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 118, vpis: 30. 4. 1941.

»Do 5. maja se je lahko vsakdo gibal po ozemlju Ljubljanske pokrajine z osebno legitimacijo. Toda od tega dne dalje mora dobiti vsakdo dovoljenje za potovanje iz Ljubljane. Zaradi tega se vsak dan prerivajo množice ljudi pri policiji in nestrpnost čakajo na potna dovoljenja.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 131, vpis: 6. 5. 1941.

»Promet v ljubljanski občini je dovoljen od 5. do 23. ure, v preostalih občinah pa od 5. do 22.30 ure.

V javnih lokalih ljubljanske občine je policijska ura podaljšana do 23. ure, v drugih občinah pa do 22. ure.

V javnih obratih, kavarnah, barih, restavracijah itd. je prepovedano točiti alkoholne pijače razen vin in piva, za vinjene pa je prepoved popolna.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 142, vpis: 22. 5. 1941.

»Italijani so napovedali upravljanje Ljubljanske pokrajine s težko roko. Oba dnevnika, Jutro in Slovenec, sta danes objavila odlok visokega komisarja Graziolija z dne 11. septembra za »zaščito javnega reda v Ljubljanski pokrajini«. Povečalo se je število primerov, za katere je predvidena smrtna kazen. Tudi »zoper vsakogar, pri komer se dobe proglasi, emblemi, znaki in drug prevratni propagandni material«. Kazniva dejanja, ki so navedena v členih Graziolijevega odloka, bodo sodila po naglem postopku izredna sodišča, ki jih sestavljajo trije člani.

/.../

Z istim odlokom je skrajšan tudi čas prostega gibanja in delovanja gostinskih obratov.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 219, vpis: 14. 9. 1941.

»Od danes veljajo novi strožji predpisi o policijski uri. Visoki komisar Emilio Grazioli je s svojim odlokom z dne 30. oktobra 1941 odredil, da se moramo zvečer vrniti na svoje domove eno uro prej, kot je bilo doslej predpisano. V občini Ljubljana ne smemo iz hiše med 21. in 5. uro. /.../ Skrajšan je tudi urnik za gostinske obrate. Vsi gostinski obrati v mestu Ljubljana se morajo zapirati ob 20.30, v drugih krajih Ljubljanske pokrajine pa že ob 20. uri.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 238, vpis: 4. 11. 1941.

»Po odredbi vojaškega vojnega sodišča 2. armade odsek Ljubljana je dnevnik Jutro objavil poročilo o obsodbi šestnajstih obtožencev na sojenju, ki je potekalo 15. in 16. decembra 1941. Na smrt so bili obsojeni Ljubo Šerčer, Ivan Verbič, Valentin Kariž, Rado Kogoj, Karol Krajnc, Filip Lipovec, Ignac Žagar in Ladislav Janežič.

Obtoženci so bili dejavni na območju Loža.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 249, vpis: 19. 12. 1941.

1. S pomočjo zgornjih besedil ugotovi, kaj je za Ljubljančane pomenila policijska ura.

2. Razloži, zakaj je bila policijska ura vpeljana in kakšne so bile kazni ob nespoštovanju tega določila.

UČNI LIST 6

Odpor

Pozorno preberi besedila in odgovori na vprašanja.

»Vidov dan. /.../

Kakor so mi povedali nekateri, je mladina nosila šopke na spomenik kralja Aleksandra I. Karabinjerji in stražniki so pa sproti odnašali cvetje, mladino pa preganjali.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 174, vpis: 28. 6. 1941.

»Že nekaj dni se opažajo v Ljubljani, posebno pa v Šiški, črke V, naslikane na hiše. To pomeni 'victoire'. Pa tudi z Morsejevim znakom za to črko (...) dajejo ljudje signale. Na ta način trkajo v kavarnah. Italijani seveda te znake brišejo oziroma V predelajo v M (M pomeni Mussolini).«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 179, vpis: 8. 7. 1941.

»Na zidovih ljubljanskih hiš se pogosto pojavljajo razni napisi in simboli, ki so naperjeni proti italijanskemu okupatorju. Vendar je njihov obstoj zelo kratek. Črnosrajčniki, pripadniki fašistične milice, budno pazijo, da se prebivalci našega mesta ne bi »okužili« z branjem Italijanom neljubih gesel: niso oboroženi le s pravim orožjem, ampak tudi z bravo in čopičem, da pokrijejo »sramoto«.

Proti Italijanom nastopajo tudi naši humoristi. Danes se mi je posrečilo, da sem fotografiral preobrazbo krajevnega imena. Na italijanskem kažipotu za Šiško, ki se po novem imenuje Sisca, je nekdo pred krajevnim imenom napisal s kredo črko V, za imenom pa črko T. Ta se ime SISCA bere VSISCAT.

Humor je vedno blagodejen, vendar le za tiste, ki ga razumejo.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 190, vpis: 16. 7. 1941.

»Danes okoli 22.15 h je neki neznanec ustrelil iz največje bližine s samokresom v glavo nemškega vojaka na spodnjih stopnicah pri kinu Matica (Gledališka stavba). V vojakovi družbi je bila tudi neka ženska.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 196, vpis: 29. 7. 1941.

»Na stenah številnih ljubljanskih poslopij pišejo ilegalci gesla, s katerim povečujejo partizansko gibanje in odpor proti okupatorju. To tvegano poslanstvo opravljajo v mraku ali pa v noči še pred policijsko uro, ker jih vojaške patrulje v temi težje opazijo. Morda so nekateri propagandisti dejavni tudi ponoči: toda po policijski uri je tvegan vsak korak izven hiše.

Takih napisov je kar precej, vendar je le malo prebivalcev Ljubljane, ki jim uspe, da jih vidijo in zabeležijo. Običajno vidimo le barvo, s katero so pripadniki fašistične milice prekrili na zidovih napisana gesla.

Patrulje karabinerjev preprečujejo dejavnost zidnih pisarjev, oboroženi črnosrajčniki pa s čopičem in barvo skrbno pazijo, da ne bi nikomur uspelo prebrati besed, ki jih nemo posredujejo zidovi.

Neki večer mi je vendar uspelo, da sem tak napis videl in ga celo fotografiral. Svetloba je bila zelo slabotna, iz varnostnih razlogov nisem mogel popisane stene razsvetliti z magnezijevo lučjo. Kljub temu pa je na skoraj brezbarvnem negativu zabeležen klic Žvela partizanska vojska!«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 236, vpis: 26. 10. 1941.

»Spomnili smo se na praznik zedinjenja Srbov, Hrvatov in Slovencev v skupno državo /.../

»Zjutraj ob 4.30 je bila pri remizi v Zgornji Šiški vržena bomba na tramvajsko progo. Kretnica je bila tako poškodovana, da je še popoldne potekal promet s prestopanjem.

V mestu, posebno pa v predmestjih, poostrena varnostna služba.

V srednjih in sorodnih šolah so bili dijaki danes praznično oblečeni. Ob 10h so vstali in dve minuti molčali. To tudi pri italijanskih profesorjih.

Med 19. in 20. uro so bile ulice prazne.

Točno ob 19. sta bili dve silni detonaciji. Ob 19.15 je bilo slišati streljanje. Kolikor se je naslednji dan moglo ugotoviti, je bil ustreljen poleg Mayerjeve trgovine trgovec Viktor Meden. Milica je streljala vseppek. Vidijo se luknje od izstrelkov na Mayerjevi hiši.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 244, vpis: 1. 12. 1941.

»Dopoldne so Nemci zažgali vas Rašico pri Ljubljani.«

»Videli smo velik črn dim, ki se je dvigal nad nizkim hribom severno od Ljubljane. Sprva si je marsikdo mislil, da je vzrok tega gozdni požar. Ni trajalo dolgo, da smo izvedeli tragično resnico: ni gorel gozd, temveč vas Rašica.

Zgražanje nad tem dogodkom se je polastilo tudi obiskovalcev dijaškega sejma /.../«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 222, vpis: 20. 9. 1941.

»Danes dopoldne je napravila policija preiskave na univerzi in tehniki. Vsem so pregledali žepe in aktovke. Na tehniki so preiskali točno električni seminar in aretirali 20 do 30 akademikov električarjev.«

Vir: Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja, str. 239, vpis: 18. 11. 1941.

S pomočjo virov napiši zgodovinski spis o odporu proti okupatorju v Ljubljani v letu 1941.

SKLEP

V didaktičnem članku so predstavljene možnosti in prednosti uporabe pričevanj pri pouku zgodovine na primeru vsakdanjika v Ljubljani takoj po okupaciji. Z izbranimi citati na učnih listih je možno učencem nazorno približati doživljanje in nemoč Ljubljančanov po okupaciji, tegobe s preskrbo, življenje po uvedbi policijske ure in začetke odpora. Naloge in različne dejavnosti je možno prilagajati, diferencirati in individualizirati.

VIRI IN LITERATURA

- Šorn, Mojca (2007): Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno. Ljubljana: INZ.
- Pavlin, Miran (2004): Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja. Ljubljana: Modrijan.
- Sirc, Ljubo (1992): Med Hitlerjem in Titom. Ljubljana: DZS.
- Kraigher, Nada (1963): Pet temnih svetlih let. Maribor: Založba Obzorja.
- Melik, Vasilij (1984): Ivan Hribar in njegovi Spomini, v: Hribar, Ivan: Moji spomini, II. Ljubljana: Slovenska Matica, str. 653–654.
- Žagar, France (2005): Vojna, kaj pa je to? Ljubljana: Karantanija.
- Kukanja, Mojca (2006): Ustna zgodovina v osnovni šoli. V: Zgodovinski časopis. Letnik 60/3–4. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Trškan, Danijela (2004): Analiza interpretacij oz. virov pri predmetu zgodovina. V: Časopis za zgodovino in narodopisje. Letnik 75/2–3. Maribor: Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru, str. 547–556.
- Brodnik, Vilma (2008): Pouk zgodovine v evropskih oddelkih. V: Zgodovina v šoli. Letnik XVII/3–4, str. 6–12.
- Trškan, Danijela (2000): Metoda dela z besedili pri pouku zgodovine. V: Zgodovina v šoli. Letnik IX/3–4, str. 3.
- Učni načrt (2000): Zgodovina. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Slovenec, 7. april 1941.
- <http://www.resistance-archive.org/en/node/350?chapter=2> (20. 9. 2009)
- Dolenc, Ervin, Gabrič, Aleš, Rode, Marjan (2002): Koraki v času – 20. stoletje, Zgodovina za 8. razred osemletke in 9. razred devetletke. Ljubljana: DZS.
- <http://www.rtvsl.si/> (10. 10. 2009)

POVZETEK

Začetek druge svetovne vojne je v vsakdan Slovencev prinesel veliko sprememb. Te so se razlikovale po regijah, zanimiva je primerjava med Mariborom in Ljubljano. Prispevek ponuja možnost uporabe ustnih in pisnih virov pri obravnavanju začetka vojne na primeru slovenskega glavnega mesta Ljubljane. Oba filmska odlomka sta dostopna na spletu, odlomki različnih besedil pa so sestavni del učnih listov.

Učenci s pomočjo uporabe različnih virov iz ust oz. izpod peresa navadnih, tj. malih ljudi, spoznajo, da se je zgodovina dogajala tudi njim, ne samo velikim, npr. politikom. Na prebivalce mesta Ljubljane, s katerimi se ukvarja pričujoči prispevek, so tako politične odločitve vplivale v veliki meri, spremenile so jim način življenja. V vojnih časih so te spremembe seveda zelo velike.

»Vprašanja, ki se nanašajo na analizo virov, zahtevajo, da učenci pokažejo razumevanje virov; ocenijo točnost, verjetnost in pristranskost virov, umestijo vire v zgodovinsko obdobje oz. kontekst ter jih med seboj primerjajo.«¹⁵

¹⁵ Trškan 2004: Analiza interpretacij oz. virov pri predmetu zgodovina, str. 555.

Lorieta Pečoler, Osnovna šola Koseze, Ljubljana

KAKO SE LOTITI OBRAVANAVE SOCIALNEGA VPRAŠANJA LJUBLJANČANOV MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

UVOD

Druga svetovna vojna je globoko posegla tudi v življenje Ljubljancev.

Ne samo da so bili Ljubljanci pretreseni zaradi okupacije Italijanov, nato pa Nemcev, bili so tudi odrezani od gospodarskega zaledja, zaradi česar so se soočili z velikim pomanjkanjem.¹

Poleg tega pa je v mesto zaradi nacističnega režima na Štajerskem in Gorenjskem pribežalo približno 13.000 beguncev, saj je v mestu vladal »blažji«² italijanski okupacijski režim.

Zaradi odsekanosti od zaledja, omejene prodaje ter uporabe osnovnih življenjskih potrebščin ter visokih cen se je v času vojne povečalo število tistih, ki so bili odvisni od socialne pomoči. Le-ta je delovala tudi med vojno, pod nadzorom italijanske oblasti ali pa pod okriljem fašističnih institucij. V času nemške okupacije so te ustanove lahko delovale bolj svobodno.²

Socialno skrbstvo je tako v času vojne odigralo veliko in pomembno vlogo predvsem pri tistih, ki so bili življenjsko ogroženi zaradi pomanjkanja, pa tudi pri beguncih, ki niso imeli od česa živeti.

Življenje v pomanjkanju je vplivalo tudi na zdravje meščanov, saj se je povečalo število obolelih za tuberkulozo in število bolezni, ki so značilne za vojne razmere (prehladi zaradi pomanjkljive obleke), prav tako se je povečala smrtnost.³

Da bi si učenci lažje predstavljali, na kakšne načine se je v že tako vsesplošnem pomanjkanju pomagalo socialno ogorženim in kako so se s tem spopadali ljudje, je smiselno, da se pri obravnavanju te snovi uporabljajo različni pisni, pa tudi slikovni viri.

OBRAVNANJE UČNE SNOVI

V pomoč pri obravnavi te snovi je predvsem knjiga Mojce Šorn z naslovom *Življenje Ljubljancev med drugo svetovno vojno*. V njej so opisani in predstavljeni različni vidiki vsakodnevnega življenja mestnih prebivalcev Ljubljane, od šolstva, hrane, zdravja, uprave, socialnega skrbstva in preskrbe, pa vse do kulture, prostega časa in praznikov tako v času italijanske kot tudi nemške okupacije.

Dobrodošla je tudi Slovenska kronika XX. stoletja (1941–1995), v kateri so med drugim na slikovit način zapisani dogodki vsakdanjega življenja v času okupacije.

Morda na prvi pogled obravnavanje socialnega skrbstva za učence niti ni tako privlačno in zanimivo. Zato je pomembno, da se v delo vključi čim več pisnih virov iz obravnavanega časa, pa tudi slikovnega (če je na voljo), da učenci snov bolje »začutijo«³ ter da se snov aktualizira (iskanje primerjav v našem vsakdanu, kako je danes poskrbljeno za to vprašanje).

Potek učne ure lahko poteka ob obravnavanju različnih zgodovinskih virov s pomočjo motivacijskih vprašanj. Ta so postavljena tako, da je snov aktualizirana.

Učenci so razdeljeni v skupine (motivacija za delo, izmenjava mnenj ...). Vsaka skupina rešuje svoje delovne liste, vezane na socialno problematiko (več skupin lahko ima enak

1 Povzeto po: Šorn, Mojca (2007): *Življenje Ljubljancev med 2. svetovno vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 46.

2 Povzeto po: Šorn, Mojca (2007): *Življenje Ljubljancev med 2. svetovno vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 281.

3 Povzeto po: Šorn, Mojca (2007): *Življenje Ljubljancev med 2. svetovno vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 337.

delovni list). Po končanem reševanju sledi poročanje skupin, učenci s pomočjo motivacijskih vprašanj debatirajo, izmenjavajo mnenja ..., hkrati pa si zapisujejo tudi povzetke.

Zadnji korak učenci naredijo doma: napišejo dnevnik in se na ta način skušajo vživeti med tiste, ki so prejeli socialno pomoč ter živeli v velikem pomanjkanju.

Učna tema iz učnega načrta: Življenje Slovencev v času 2. svetovne vojne
Učni sklop: Reševanje socialnega vprašanja v času 2. svetovne vojne v Ljubljani
Operativni cilj iz učnega načrta: – Učenec ob slikovnem gradivu in različnih pisnih virih opiše življenje pod različnimi okupatorji ter spozna oblike hudih pritiskov.
Operativno-procesni cilji: – Učenci ob pomoči različnih virov (zgodovinski, slikovni, literatura) opišejo in analizirajo, kako je potekala pomoč najbolj socialno ogroženim v Ljubljani, – opisujejo, na kakšne načine so ljudje reševali svoje socialne stiske, – vživljajo se v življenje ljudi, ki so živeli v pomanjkanju, – razvijajo spretnosti sodelovalnega učenja, – razvijajo spretnosti izpisovanja bistva na dano temo, – argumentirajo, zakaj je bila potreba pomoč za socialno ogrožene, – učijo se kulturne komunikacije, – iščejo podobne situacije v sedanjosti in na ta način aktualizirajo obravnavano snov.
Učni problemi: – oblike pomoči socialno ogroženim v času vojne, – zdravstvene posledice vsesplošnega pomanjkanja, – pomen organiziranja pomoči socialno ogroženim.
Učne oblike: – netradicionalna frontalna, – tradicionalna skupinska, – individualna (domača naloga).
Učne metode: – razlaga, – pogovor/debata, – delo s pisnim in slikovnim gradivom.
Didaktični pristopi: – učnociiljni in razvojnoprocesni pristop, – aktivne oblike pouka (skupinsko in individualno delo), – avtentičen pouk (raziskovanje s pomočjo različnih virov, zapis bistva).
Motivacijske tehnike: – viharjenje idej.
Učna načela: – nazornost, – aktualizacija, – socializacija.
Ključne kompetence: – sporazumevanje v materinem jeziku, – učenje učenja, – socialne kompetence.
Splošni zgodovinski ključni koncepti: – koncepti, ki izhajajo iz narave zgodovinske vede (dokazi na temelju zgod. virov, interpretacija).
Spretnosti: – predstavljivost, – analiziranje dogajanja, – vživljanje v posameznike, – spretnost argumentiranja oz. utemeljevanja.

Potek učne ure

Dejavnosti učitelja	Dejavnosti učencev
1. Uvodna motivacija: – preberejo zapis na delovnem listu - POVZEMIMO: odlomek pričevanja Pavle Mencej ob okupaciji Ljubljane. 2. Obravnavanje učne snovi: – reševanje socialne problematike v času druge svetovne vojne, – razlaga pojmov, – zapis na tablo: SOCIALNA USTANOVA, SOCIALNA POMOČ IN NJENE OBLIKE, – vodenje pogovora/debate ob poročanju skupin s pomočjo motivacijskih vprašanj (podana so lahko ustno ali zapisana na tablo/elektronske prosojnice). IZHODIŠČNA MOTIVACIJSKA VPRAŠANJA ZA DEBATO: – Zakaj misliš, da so ljudje zastavljali stvari in jih jemali iz zastavljalnice, pa spet zastavljali? – Čemu so bile namenjene Podporne knjižice? – Kdo vse jih je lahko uporabljal? (slikovni vir 1, 2) – Razmisli, zakaj so bile kasneje izdane tudi v nemškem jeziku! – Na kakšen način so posamezniki prišli do socialne podpore? – Na kakšen način se danes zaprosi za razne oblike pomoči? – Razmisli, zakaj je bilo dodano še policijsko poročilo o prosilcu socialne pomoči! – Prosilci za podporo so morali priložiti še dokazila. Utemelji, zakaj so bila pomembni del vloge? – Zakaj je bilo pomembno, da se je vodil popis izdane podpore? (slikovni vir 2, 3) – Kaj misliš, na kakšen način se je preverjalo, da ni prihajalo do zlorab socialne podpore? – Ali poznaš kakršne koli primere prikrivanja, skrivanja ... pravih podatkov? – Kaj meniš, kaj se je zgodilo s tistimi, ki so goljufali? – Ponovi, zakaj se je Ljubljana ob začetku vojne soočila z ogromnim številom beguncev? – Na kakšne načine so pomagali beguncem? (slikovni vir 3) – (Morebitna) pomoč pri zapisovanju povzetka 3. Zaključek – bistvo učne snovi	1. Viharjenje idej in uporaba preteklega znanja: – ob predvajanju DVD-posnetka s pričevanjem očitvidke opišejo in utemeljijo, kako se je spremenilo življenje Ljubljancev ob okupaciji, kako so se ob tem počutili in na katera področja njihovega življenja je okupacija vplivala. 2. Skupinsko delo: a) skupni del: – razložijo/ponovijo pojme: socialna ustanova, socialna pomoč in njene oblike. b) delo skupin: – učenci rešujejo različne delovne liste, na katerih so zapisani viri na temo socialne problematike, – skupine, ki so imele enake delovne liste svoje odgovore primerjajo in se po potrebi dopolnjujejo: a) opišejo, na kakšne načine so si ljudje skušali sami pomagati, b) vrste in oblike pomoči v času vojne, c) utemeljijo pomen pomoči, č) poiščejo primere in oblike pomoči socialno ogroženim danes, e) zapis posledic za ljudi zaradi življenja v pomanjkanju, – poročanje skupin, – zapisovanje bistva - POVZEMIMO. 3. Zaključek – utemeljitev, zakaj je pomembno, da tudi danes pomagamo socialno ogroženim (aktualizacija). 4. Domača naloga – zapis v obliki dnevnika – njihovo občutje ob prejemanju socialne pomoči.

Delovni listi

SKUPINA 1: KAKO SO SI POMAGALI LJUDJE, KO SO SE ZARADI VOJNE ZNAŠLI V SOCIALNI STISKI

Navodila: Preberite vire, se med seboj pogovorite in zapišite odgovore. Svojo nalogo boste predstavili sošolcem.

Zaradi vsesplošnega pomanjkanja in zelo visokih cen osnovnih življenjskih potrebščin v času okupacije so se ljudje znašli v finančnih stiskah.

»Nekaterim socialno ogroženim Ljubljancem je kot izhod v sili služila mestna zastavljavnica /.../, ki je /.../ predvsem socialna ustanova, saj se je poslužujejo v prvi vrsti revnejši ljudje, ki si z njeno pomočjo pomagajo iz najobupnejših, pogosto relativno majhnih zadreg.«⁴

Zakaj so ljudje v času vojne pogosto obiskovali zastavljavnice? _____

Razmislite in razložite, kdo je v tem obdobju spadal med »revnejše ljudi«: _____

»Ljudje so tjakaj prinašali vse, kar je bilo količkaj vrednega in tudi, kar je bilo moč pogrešati od pomladi do zime in od zime do pomladi. /.../ Tudi dva prstana naše matere sta romala tja in nazaj, dokler nekega dne nista ostala tam. Vse se je trudilo preživeti, kakor se je vedelo in znalo.«⁵

Kaj vse so zastavljali? _____

Razmislite in zapišite, kako so se ljudje počutili, ko so zastavljali svoje stvari! _____

SKUPINA 2: SKRB MESTA LJUBLJANE ZA SOCIALNO OGROŽENE

Navodila: Preberite vire, se med seboj pogovorite in zapišite odgovore. Svojo nalogo boste predstavili sošolcem.

»Veliko družin in posameznikov v Ljubljani se je zaradi posledic vojne znašlo v zelo težkih življenjskih pogojih. Zaradi tega so mestne oblasti ustanovile Ljubljanski podporni odbor z namenom, da bi na različne načine pomagali socialno ogroženim: z denarno podporo, toplimi obroki, nudenjem prenočišč in zavetišč ter preskrovalnimi kartami.«⁶

Razmislite in zapišite, kdo je spadal med socialno ogrožene! _____

Kakšne oblike pomoči so prejeli? _____

Zaradi vsesplošnega pomanjkanja, je postala zelo kritična tudi preskrba socialno ogroženih s toplimi obroki.

»/.../ da se vsaj nekoliko odpomore tem težkočam, je LPO (Ljubljanski pokrajinski odbor, op. av.) vzel od mestne občine v zakup okrog 6.500m² zemljišča, namreč park ZVEZDO, v kolikor je za obdelovanje primeren in kompleks v Trnovem. Ta zemljišča bomo posejali in posadili zlasti z zelenjavami in krompirjem.«⁷

Na kakšen način so skušali zagotoviti preskrbo s toplimi obroki? _____

Razmislite in zapišite, zakaj je bilo pomembno, da je mesto kljub vsesplošnemu pomanjkanju socialno ogroženim pomagalo! _____

⁴ Šorn, Mojca (2007): Življenje Ljubljancem med 2. svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 282.

⁵ Šorn, Mojca (2007): Življenje Ljubljancem med 2. svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 283.

⁶ Povzeto in prirejeno po: Šorn, Mojca (2007): Življenje Ljubljancem med 2. svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 285 in 292.

⁷ Šorn, Mojca (2007): Življenje Ljubljancem med 2. svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 293.

SKUPINA 3: ZDRAVSTVENE POSLEDICE VSESPLOŠNEGA POMANJKANJA

Navodila: Preberite vire, se med seboj pogovorite ter zapišite odgovore. Svojo nalogo boste predstavili sošolcem.

»Posledice pomanjkanja osnovnih živil in nezadostne prehrane so se kmalu pokazale tudi na zdravstvenem področju. V času vojne se je višala predvsem stopnja smrtnosti zaradi tuberkuloze med starejšimi ljudmi (nad 60 let) in otroci (do 15 let)⁸ /.../ v zadnjih letih so bolj naglo izčrpali svoje telesne sile /.../ «⁹

Leto	Umrli
1940	62
1941	81
1942	130
1943	186
1944	237
1945	265

Katerega leta se je smrtnost naglo dvignila? _____

Razmislite in zapišite vzroke za to! _____

POVZEMIMO

»/.../ v negotovosti smo bili, nismo vedeli kako bo s hrano, nismo vedeli, kaj bo, ali nas bodo takoj pregnali /.../ tako da je bilo zelo težko /.../ mora je ležala na nas vseh /.../«¹⁰

REŠEVANJE SOCIALNEGA VPRAŠANJA V LJUBLJANI V ČASU 2. SVETOVNE VOJNE

1. Kako so se znašli socialno ogroženi?
2. Vrste in oblike pomoči za socialno ogrožene:
3. Med socialno ogrožene so spadali:
4. Način zagotavljanja toplih obrokov:
5. Posledice nezadostne prehrane:
6. Katere socialne ustanove poznaš (sedanje):
7. Pomen delovanja socialnih ustanov:

DOMAČA NALOGA:

»Rastoče cene in -pomanjkanje so med prebivalstvom vzbujali ogorčenje in nezadovoljstvo /.../ splošno pomanjkanje življenjskih potrebščin /.../ potrebe prebivalstva so bile zato skromno potešene /.../ črni ali sivi trg, kjer so se cene življenjskih potrebščin nenehoma dvigovale. «¹¹

Predstavljalj si, da zaradi vojne živiš v velikem pomanjkanju in prejemaš socialno podporo. Opiši, kako poteka tvoj dan, kako to podoživljaš, kako se ob tem počutiš. Zapiši v obliki dnevnika.

⁸ Povzeto in prirejeno po: Šorn, Mojca (2007): Življenje Ljubljančanov med 2. svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 337, 338.

⁹ Šorn, Mojca (2007): Življenje Ljubljančanov med 2. svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 340.

¹⁰ Razpotnik, Jelka, Snoj, Damjan (2005): Raziskujem preteklost 9, Učbenik za zgodovino za 9. razred osnovne šole, Ljubljana: Rokus – priloga DVD, pričevanje Pavle Mencej, poglavje Življenje Slovencev v drugi svetovni vojni – okupacija Ljubljane.

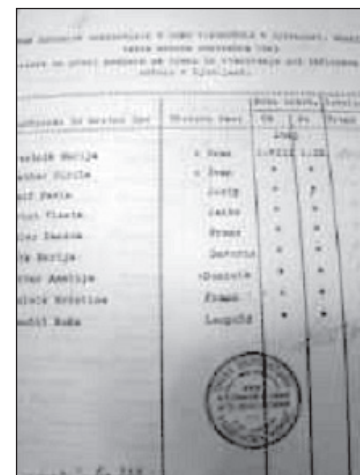
¹¹ Slovenska kronika XX. stoletja, 1941–1995, 1996. Ljubljana: Nova revija, str. 18.

Slika 1: Lastnik podporne knjižice.

Slika 2: Dnevne izdane zaloge.

Slika 3: Podpora za begunce.

SKLEP

Skupinsko delo z uporabo različnih virov učencem omogoča, da aktivno sodelujejo v učnem procesu, še posebej če je delo zastavljeno tako, da o svojem delu poročajo celemu razredu. Obravnava manj zanimive snovi za učence se lahko popestri z motivacijskim vprašanji, slikovnim gradivom in viri, v katerih učenci iščejo podobnosti in razlike v primerjavi z današnjim načinom življenja. Da učence snov dodatno pritegne, je treba iskati razne aktualizacije, ga povezati s sedanjim življenjem ter učencem omogočiti, da se »vživi« v vsakdanjik časa, ki ga obravnavamo. Ob poročanju pa se učenci učijo tudi kulturnega dialoga in drugih socialnih spretnosti, ki so potrebne v vsakdanji komunikaciji.

LITERATURA IN VIRI

Učni načrt (2000): Zgodovina. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Trškan, Danijela (2007): Lokalna zgodovina: učenje z odkrivanjem. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

Šorn, Mojca (2007): Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.

Slovenska kronika XX. stoletja, 1941–1995, 1996. Ljubljana: Nova revija.

Razpotnik, Jelka, Snoj, Damjan (2005): Raziskujem preteklost 9, Učbenik za zgodovino za 9. razred osnovne šole, Ljubljana: Rokus — priloga DVD.

Slikovni viri: Zgodovinski arhiv Ljubljana:

* slika 1: ZAL, LJU 22, f. 2, a. e 18, kartoteka Ljubljanskega podpornega odbora in podporna knjižica Škrabl Rudolfa,

* slika 2: ZAL, LJU 22 f. 1, a. e. 3, seznam izdatkov in prihodkov za 1943 LJ podpornega odbora,

* slika 3: ZAL, LJU 22, f. 1, a. e. 7, seznam beguncov, oskrbovanih v domu visokošolk v Ljubljani 1943.

POVZETEK

Med drugo svetovno vojno je ljubljanska mestna oblast na različne načine skrbela za socialno ogrožene. Na kakšne načine, učenci spoznavajo s pomočjo skupinskega dela ob uporabi pisnih virov, ki so podprti s slikovnimi viri in gradivi ter dodatnimi motivacijskimi vprašanji, ki jih aktivno vključijo v pogovor. Učna ura poteka tako, da učenci snov tudi aktualizirajo, ko iščejo današnje oblike socialne pomoči. Uro »sklenejo« s samostojnim delom doma s pisanjem dnevnika v prvi osebi ednine, da lažje začutijo stisko ljudi, ki so jo doživljali zaradi socialne ogroženosti.

Sonja Bregar Mazzini, Osnovna šola Miška Kranjca Ljubljana

DELO Z ZGODOVINSKIMI VIRI V OSNOVNI ŠOLI NA PRIMERU OBRAVNAVE UČNEGA SKLOPA PRESKRBA LJUBLJANE V ČASU 2. SVETOVNE VOJNE

UVOD

Pouk zgodovine lahko obogatimo z vključevanjem primarnih in sekundarnih zgodovinskih virov, ki jih učenci samostojno analizirajo in s pomočjo vnaprej pripravljenih vprašanj raziščejo enega ali več učnih problemov znotraj obravnave učnega sklopa. Za ne tako oddaljena zgodovinska obdobja imamo na voljo še posebej veliko raznolikih zgodovinskih virov, ki jih je smiselno uporabiti pri pouku zgodovine ob obravnavi tistih učnih vsebin, ki se nanašajo na obeležitve pomembnih zgodovinskih dogodkov lokalne in nacionalne zgodovine. Takšna priložnost je obeležitev 70. obletnice začetka 2. svetovne vojne.

DELO Z ZGODOVINSKIMI VIRI

Gradivo na temo življenja med drugo svetovno vojno v Ljubljani je dostopno v Mestnem muzeju Ljubljana, v Muzeju za novejšo zgodovino Slovenije, v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, v Slovenskem šolskem muzeju ali pa v strokovni zgodovinski literaturi med katerimi je novejšega datuma knjiga dr. Mojce Šorn z naslovom Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno, ki je izšla leta 2007 pri Inštitutu za novejšo zgodovino.

Vključevanje virov v pouk zgodovine v osnovni šoli zahteva od učitelja poleg izbora ustreznih virov tudi podporo učencem v obliki vprašanj in natančna navodila za delo. Delo z viri zahteva več časa (več učnih ur) za obravnavo učnega sklopa kot poltradicionalen pouk z metodo razlage in vključevanjem zgodovinskih virov zgolj z namenom demonstracije nekega učnega problema. V izogib slednjemu, lahko vključimo delo z zgodovinskimi viri v pouk zgodovine tudi kot samostojno domače delo učencev. Izdelki, ki nastanejo so tako lahko del zgodovinske osebne mape (portfolija) učenca.

V primeru, da se učitelj odloči, da bo nalogo ocenil, mora pripraviti merila oziroma ocenjevalne kriterije, s katerimi učence že vnaprej seznani, kaj in kako bo vrednotil njihovo delo.

Po oddaji naloge je nujno, da učence povprašamo o njihovem delu (samorefleksija), kaj jim je povzročalo težave, kaj jim je šlo dobro.

NAČRTOVANJE IN IZVEDBA OBRAVNAVE UČNEGA SKLOPA

V nadaljevanju je prikazan primer obravnave učnega problema, ki se nanaša na preskrbo Ljubljančanov v času druge svetovne vojne in vključuje domače delo učencev v kombinaciji s sodelovalnim učenjem pri pouku. Učitelj pripravi ustrezne zgodovinske vire iz katerih učenci doma s pomočjo vprašanj iščejo odgovore, zaključna faza naloge pa je kratek povzetek z ugotovitvami, ki jih naredijo učenci v paru pri pouku zgodovine.

V opisanem primeru je smiselno spremljati dve področji in sicer delo z viri ter povzetek oziroma kratek zapis ugotovitev.

- Predstavljen primer je zasnovan za sodelovalno delo v paru, ki vključuje dve fazi:
- delo doma: vsak učenec v paru razišče s pomočjo danih virov in vprašanj en učni problem,
 - v šoli: učenca drug drugemu poročata o svojih ugotovitvah in skupaj zapišeta povzetek, ki vsebuje njune ugotovitve.

Učna tema iz učnega načrta: Slovenci v času druge svetovne vojne
Učni sklop: Življenje v Ljubljani v času druge svetovne vojne
Učni problem 1: Preskrba s hrano Učni problem 2: Preskrba z ostalimi življenjskimi potrebščinami
Operativni cilj iz učnega načrta: Ob slikovnem gradivu in virih opiše življenje pod različnimi okupatorji ter spozna oblike hudih pritiskov.
Konretizirani operativni procesni cilji: 1. Z analizo odlomkov iz literature ter iz zgodovinskih virov ugotovijo in opišejo preksrbo Ljubljančanov med 2. svetovno vojno. 2. Razvijajo spretnost branja z razumevanjem. 3. Razvijajo spretnost zbiranja in izbiranja informacij. 4. Razvijajo spretnost pisne komunikacije. 5. S pomočjo vprašanj na delovnem listu izpišejo iz odlomkov dnevnika in literature podatke, s katerimi prikažejo problem preskrbe Ljubljančanov v času 2. svetovne vojne.
Ključne kompetence: – Sporazumevanje v materinem jeziku, učenje učenja, – Socialne kompetence.
Ključni koncepti: Koncepti, ki izhajajo iz narave zgodovinske vede: dokazi iz zgodovinskih virov, interpretacija.
Didaktični pristopi: 1. Učnoljni in razvojnoprocesni pristop, 2. Avtentičen pouk (preiskovanje problema s pomočjo analize virov, zapis ugotovitev).
(Samo)refleksija učenca: vprašalnik za samorefleksijo

PRVI DEL: DELO Z VIRI

DELOVNI LIST 1 PRESKRBA LJUBLJANČANOV S HRANO MED DRUGO SVETOVNO VOJNO		
Ime in priimek:		
Število točk za delo z viri		Komentar učitelja:
Število točk za povzetek		Komentar učitelja:
Skupno število točk		
Ocena		
Razmišljanje o nalogi (na vprašanja odgovori po končanem delu)		
1.	Prvi del naloge sem naredil-a sam-a, brez pomoči drugih.	DA NE
2.	Kateri del naloge je bil težji? A) delo z viri B) zapis povzetka	
3.	Pri skupnem delu naloge sem prispeval-a zamisli in podatke.	DA V MANJŠI MERI NE
4.	Poslušal-a sem predloge in zamisli sošolca-ke.	DA VČASIH NE
5.	Pri skupnem delu naloge je bilo delo enakomerno porazdeljeno.	DA DELNO NE
6.	Kakšen način dela ti je bolj všeč? A) če delam sam-a B) če delam v paru	

Prvi del: delo z viri

Pozorno preberi vire in odgovori na vprašanja tako, da zapišeš odgovor v eni ali več povedih s svojimi besedami. Delovni list priloži k povzetku, ki ga bosta napisala skupaj s sošolcem/sošolko.

Vprašanja

- VIRA 1, 2
Kaj se je dogajalo s cenami od maja leta 1941 do aprila leta 1942?
- VIR 2
Kako je bilo z oskrbo v Ljubljani po tem, ko so Italijani mesto obdali z žico?
- VIR 3
Kako so Ljubljanci reševali stisko zaradi pomanjkanja živil?
- VIR 4
Kako so mestne oblasti Ljubljancem zagotovile dostop do osnovnih življenjskih potrebščin?

VIR1: Cene nekaterih živil v letu 1941 in 1942¹

Živilo	Maj 1941	November 1941	Januar 1942	November 1942
Kruh in enotne moke v kosih do 100 g	1,75 lir	2,40 lir	2,25 lir	2,40 lir
Koruzna moka	1,40 lir/kg	1,70 lir/kg	1,70 lir/kg	2,20 lir/kg
Krompir	0,75 lir/kg	1,30 lir/kg	1,30 lir/kg	2 liri/kg
Mleko	1,05 lir/l	1,60 lir/l	1,60 lir/l	2,20 lir/l
Sladkor	5,55 lir/kg	7,80 lir/kg	7,80 lir/kg	7,90 lir/kg
Jajca	0,65 lir/kos	1,75 lir/kos	1,75 lir/kos	2 liri/kos

VIR 2: Preskrba Ljubljancem od februarja 1942 do septembra 1943²

»V mesto ne pride noben živež in je zato silno težko dobiti živež. Cene so strašne. /.../ Danes sem nastopila dopust in sicer bom ostala kar doma, ker so še vedno meje zaprte. Mleka že 10 dni nimam, ker ne more teta v Ljubljano. Zato sem šla danes jutraj z go. (gospo) Koren že ob 5.15 od doma na mejo na Dunajsko cesto. Trdno sem bila prepričana, da bom kaj dobila, pa nič. Vsaka mlekarica, ki je prišla čez mejo, je imela samo za svoje stranke in sicer tudi 1-2 litra za eno stranko, a drugi reveži pa niso dobili nič. Največ je stalo otrok, 6-10 let starih, ki so prišli tudi tako zgodaj kakor jaz, odhajali pa so s praznimi steklenicami šele ob 9h. Ne bom šla nikoli več, videla sem, da so nekateri še bolj potrebi kakor jaz. Ženske bi se kmalu kar steple pri vozičku. Ja, sedaj pa že vem, kako se pravi med vojno živeti.«

VIR 3: Vojni vrtovi³

»/.../ Največji vojni vrt je bil Tivoli z 8.000 m² obdelanih površin, na katerih so poleg krompirja gojili še oves. Na Kongresnem trgu so na 5.00 m² gojili le krompir. /.../ Večji vojni vrtovi so bili tudi na Koleziji, v Mostah, in Trnovem, širom po mestu pa je bilo razdrobljenih še več manjših. Zgledno so bili obdelani tisti pred Narodnim muzejem in ob operi, za katere so skrbeli kar gledališčniki sami.«

VIR 4: Zagotovljeni obroki hrane⁴

»Čedalje več živil oziroma osnovnih življenjskih potrebščin so Ljubljanci dobili le na nakaznice, količine tega blaga pa so se praktično iz meseca v mesec spreminjale – nizale. V začetku leta 1943 je na navadno živilsko nakaznico posameznik prejel dnevno 150 g kruha, ali 130 g krušne moke, mesečno pa 1 kg riža, 1 kg testenin, 0,5 kg sladkorja, 100 g slanine, 200 g masla, 1 dcl olja in 10 dag mila.«

¹ Povzeto in prirejeno po: Šorn, Mojca 2007: Življenje Ljubljancem med drugo svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 131 in 138.

² Šorn, Mojca 2007: Življenje Ljubljancem med drugo svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 135.

³ Šorn, Mojca 2007: Življenje Ljubljancem med drugo svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 160.

⁴ Šorn, Mojca 2007: Življenje Ljubljancem med drugo svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 135.

DELOVNI LIST 2

PRESKRBA LJUBLJANČANOV Z OSTALIMI ŽIVLJENJSKIMI POTREBŠČINAMI MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Ime in priimek:

Število točk za delo z viri		Komentar učitelja:
Število točk za povzetek		Komentar učitelja:
Skupno število točk		
Ocena		

Razmišljanje o nalogi in sodelovalnem učenju (na vprašanja odgovori po končanem delu)

1. Prvi del naloge sem naredil-a sam-a, brez pomoči drugih. DA NE
2. Kateri del naloge je bil težji? A) delo z viri B) zapis povzetka
3. Pri skupnem delu naloge sem prispeval-a zamisli in podatke. DA V MANJŠI MERI NE
4. Poslušal-a sem predloge in zamisli sošolca-ke. DA VČASIH NE
5. Pri skupnem delu naloge je bilo delo enakomerno porazdeljeno. DA DELNO NE
6. Kakšen način dela ti je bolj všeč? A) če delam sam-a B) če delam v paru

Prvi del: delo z viri

Pozorno preberi vire in odgovori na vprašanja tako, da zapišeš odgovor v eni ali več povedih po svojih besedah. Delovni list priloži k povzetku, ki ga bosta napisala skupaj s sošolcem/sošolko.

Vprašanja

1. VIRI 1, 2, 3, 4
Katerih življenjskih potrebščin je Ljubljancem med vojno primanjlovalo?
2. VIR 1
Kako so Ljubljanci reševali problem pomanjkanja kurjave?
3. VIRI 1, 2, 3
Kako so reševale problem pomanjkanja kurjave in energetskih virov mestne oblasti?

VIR 1: Kurjava⁵

»Kljub suhljadi, ki sem jo nabiral, kjer se je le dalo /.../ na gradu, Golovcu, pod Rožnikom /.../ vse lesene klopi tam so že pokradli, kakor že plotove ob Ljubljani /.../ smo morali štediti s kurjavo. Samo dva polena in tri lopatice premoga na dan /.../ proti večeru je vladal na podstrehi tak železen mraz, da smo bili vsi v suknjah, rutah, kučmah.«

VIR 2: Omejitve potrošnje električnega toka⁶

»Najhujša je štednja z elektriko, po več večerov smo bili sedaj brez luči, sedaj bo pa menda tako urejeno, da bo tri dni v tednu luč /.../ naj bo kakor že, samo da se ve računati točno kdaj imaš svetlo ali ne.«

VIR 3: Nakaznice za petrolej, omejitve porabe bencina in nafte⁷

»Nakaznice za petrolej so bile uvedene 1. decembra 1940. /.../ Prodaja nafte in bencina je bila mogoča le na osnovi nakaznic, ki jih je izdajala uprava ljubljanske policije. /.../ Leta 1945 je sledil še poslednji odlok, ki je prepovedal uporabo vseh avtomobilov na bencinski pogon na območju Ljubljane.

VIR 4: Tobak in vžigalice⁸

»Tako je imel oče, ki je bil strasten kadilec, namesto maminih rož v vrtu nasajen tobak, ki ga je na vse načine obdeloval.«

⁵ Šorn, Mojca 2007: Življenje Ljubljancem med drugo svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 217.

⁶ Šorn, Mojca 2007: Življenje Ljubljancem med drugo svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 221.

⁷ Šorn, Mojca 2007: Življenje Ljubljancem med drugo svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 239.

⁸ Šorn, Mojca 2007: Življenje Ljubljancem med drugo svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, str. 239.

DRUGI DEL: POVZETEK «PRESKRBA LJUBLJANČANOV V ČASU DRUGE SVETOVNE VOJNE»

S sošolcem-sošolko zapišita kratek, strnjen povzetek oziroma ugotovitve, do katerih sta prišla-i v prvem delu naloge. Povzetek zapišita v jasnih in razumljivih povedih in naj nazorno prikaže, kako je bilo s preskrbo Ljubljancanov v času druge svetovne vojne (česa je primanjkovalo, kako so stisko ljudi reševale mestne oblasti, kako Ljubljanci sami, ...). Svoje ugotovitve podkrepita s konkretnimi primeri iz virov.

Učencem predstavimo področja ocenjevanja ter opisnike, po katerih bomo ocenili njihovo nalogo:

Kriteriji/opisniki za delo z viri	3 T	1 T	0 T
V virih poišče vse zahtevane podatke.			
Iz odgovorov je razvidno, da zna iz virov izluščiti bistvo.			
Odgovori so prepričljivi, logični in smiselni.			
Kriteriji/opisniki za povzetek ⁹	3 T	1 T	0 T
Povezovanje in razlaga podatkov sta prepričljivi in ustrezni.			
Povzetek vsebuje konkretne primere za podkrepitev.			
Povedi so jasne in razumljive.			
Pravilno so uporabljeni slovnica, pravopis in ločila.			

SKLEP

Uporaba zgodovinskih virov pri pouku zgodovine je že dokaj ustaljena praksa večine učiteljev zgodovine v osnovni šoli, saj so le ti dostopni že v vsakem zgodovinskem učbeniku in delovnem zvezku. Veliko virov je na voljo tudi v raznih priročnikih in v strokovni zgodovinski literaturi. Pomembno je, da viri, ki jih uporabimo pri pouku zgodovine, niso namenjeni zgolj popestritvi pouka, ampak jih učenci analizirajo in s pomočjo njih sami pridejo do zaključkov in vsebinskih ter kompleksnih znanj. Z analizo virov učenci pridobivajo tudi spretnosti branja z razumevanjem, ločevanjem bistva od nebistvenega, dejstev od mnenj ter se navajajo na kritično vrednotenje vira samega ali nekega zgodovinskega dogajanja. Da pridemo do zelenega stanja, je potrebno učence naučiti dela z zgodovinskimi viri, kar je dolgotrajen proces in vključuje skupno glasno branje vira, razlago neznanj ali manj razumljivih besed, postavljanje vprašanj, iskanje ključnih informacij, povzemanje in luščenje bistva.

UPORABLJENA LITERATURA IN VIRI

Šorn, Mojca 2007: Življenje Ljubljancanov med drugo svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
Trškan, Danijela 2007: Lokalna zgodovina: učenje z odkrivanjem. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
Učni načrt. Program osnovnošolskega izobraževanja. Zgodovina. Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo 2003.

POVZETEK

V članku je predstavljen primer dela z zgodovinskimi viri, ki se nanašajo na preskrbo Ljubljancanov med drugo svetovno vojno. Delo je zasnovano tako, da vključuje sodelovalno učenje v paru. Del naloge učenec opravi doma, ko analizira vire s pomočjo vnaprej pripravljenih vprašanj, pri čemer vsak preiskuje svoj učni problem. Drugi del naloge naredita s sošolcem v šoli, ko zapišeta povzetek, v katerem povzameta ugotovitve, do katerih sta prišla z analizo virov. Predstavljen je tudi ocenjevalni obrazec s kriteriji oziroma opisniki, po katerih lahko učitelj oceni oba dela naloge ter vprašanja za samorefleksijo učenca.

⁹ Delno povzeto po: Trškan Daniela 2007: Lokalna zgodovina: učenje z odkrivanjem. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

Andreja Gros Novak

MEDPREDMETNO POVEZOVANJE PRI POUKU ZGODOVINE¹

KAJ JE MEDPREDMETNO POVEZOVANJE?

V današnjem svetu je resnično uspešen samo tisti posameznik, ki se zaveda, da njegovo znanje, ki si ga je pridobil v okviru rednega šolanja, ni dokončno, da ga mora stalno nadgrajevati, povezovati in obnavljati. To pa lahko uspešno počne le tako, da se je spretnosti oblikovanja svojega znanja začel učiti sočasno, kot je znanje začel pridobivati. To v šoli omogoča medpredmetno povezovanje. Medpredmetno povezovanje v šoli pomeni, da učenci pridobivajo predvidena znanja, spretnosti in sposobnosti pri posameznih šolskih predmetih na tak način, da se ta znanja spretnosti in sposobnosti prenašajo (»transfer«) od enega k drugemu šolskemu predmetu in se združujejo v logično in uporabno celoto. Tako pridobljeno znanje, ki ni »popredalčkano«, temveč povezano, omogoča posamezniku, da svoje znanje stalno nadgrajuje, povezuje in obnavlja ter ga lahko uporabi na najrazličnejših področjih življenja, tako v poklicni kot zasebni sferi. Medpredmetno povezovanje spodbuja kreativnost, ustvarjalnost, izrednost, nova odkritja.²

NAMEN IN CILJI MEDPREDMETNEGA POVEZOVANJA PRI POUKU ZGODOVINE

Zakaj medpredmetno povezovanje pri pouku zgodovine?

- Medpredmetno povezovanje omogoča doseganje splošnih učnih ciljev zgodovine s pomočjo spoznanj iz drugih šolskih predmetov. Učenec zgodovino razume kot preplet njenih časovnih, prostorskih, kulturnih in drugih komponent. Tako učenci dosežejo utrditev, osmislitev in trajnost zgodovinskega znanja.
- Spoznanja iz zgodovine lahko bistveno pripomorejo k razumevanju učne snovi drugih šolskih predmetov.
- Doseganje vseživljenjskega znanja, ki presega raven posameznih šolskih predmetov.

Medpredmetno povezovanje pri pouku temelji na novjših spoznanjih o delovanju človeških možganov, spomina in učenja. Možgani so sestavljeni iz dveh polovic, desne (»umetniške«) in leve (»logične«). Hemisferi delujeta navidez ločeno, pri čemer naj bi leva prevladovala. Vendar so novejša raziskave pokazale, da je učenje najuspešnejše, če sta aktivirani obe polovici sočasno. Polovici možganov delujeta kot celota, tako da novo pridobljene informacije povezujeta z že obdelanimi podatki (dolgoročni spomin) v medseboj logično povezane mreže. Gre torej za sistem miselnih vzorcev – možgani nove podatke povezujejo s starimi, jih analizirajo, sintetizirajo, razvrščajo, umeščajo po določenih zaporedjih tako, da nastajajo nove in nove povezave.³ Učenje se ne obravnava več kot zgolj proces pridobivanja znanja, spretnosti in navad, ki so sami sebi namen, temveč kot proces napredujočega in trajnega spreminjanja posameznika na podlagi izkušenj, ki si jih pridobiva skozi svojo lastno dejavnost.⁴ Medpredmetno povezovanje kot oblika pouka izkorišča značilnosti delovanja možganov.

Pouk v šoli je naravnan tako, da daje prednost levi polovici možganov – učne metode, oblike in vsebine so izbrane tako, da spodbujajo logično razmišljanje oziroma spodbujajo delovanje leve polovice možganov, medtem ko je delovanje desne, senzibilne in umetniške, polovice zanemarljivo. Pri klasičnem pouku zgodovine je bolj v uporabi leva polovica možganov, ki zgodovinske učne vsebine predstavlja analitično, kronološko. Vendar zgodovinske teme omogočajo neomejene možnosti za razvoj čutnih zaznav, prostorskih in vi-

¹ Članek temelji na diplomskem delu »Medpredmetno povezovanje pri pouku zgodovine«, avtorica Andreja Gros Novak. Več v: Gros Novak, 2005.

² Več v: Gros Novak, 2005.

³ Russel, 1986, str. 48–58.

⁴ Marentič Požarnik, 1987, str. 64.

zualnih predstav, sposobnost vživljanja v občutke in izkušnje naših prednikov. To so spretnosti in sposobnosti, ki so neposredno povezane z delovanjem desne polovice možganov.

Prednost medpredmetnega povezovanja pri pouku zgodovine je predvsem v spodbujanju in razvijanju spretnosti in sposobnosti, hitreje in kakovostneje se razvijajo učne strategije, učenci se učijo, kako se učiti. Učenci si znanje zgodovine pridobivajo tako horizontalno kot vertikalno: snov se ustrezno obravnava kronološko, zlasti ko gre za poznavanje posameznih vsebin, vendar za doseganje splošnih ciljev in globljega razumevanja prihaja tudi do povezav med posameznimi vsebinami, kjer so si te podobne; tako učenci pridobivajo višje stopnje znanja: operativno in ustvarjalno znanje – vsebino razumejo in jo znajo uporabljati v znanih in novih situacijah ter samostojno odkrivajo nova znanja (npr. povežemo lahko ameriško vojno za neodvisnost in ameriško državljansko vojno s francosko revolucijo, drugo svetovno vojno s holokavstom ter drugimi temami, ki so pomembne za razvoj današnjega pojmovanja temeljnih človekovih pravic). Teme se povezano obravnavajo v več šolskih urah, povežejo se lahko s sociologijo, biologijo (genetika), psihologijo, filozofijo, geografijo, itd. Tako zgodovina ni le splošnoizobraževalni predmet, temveč lahko odločilno prispeva k izobraževanju in oblikovanju samostojnih in odgovornih posameznikov.

Izvajanje medpredmetnega povezovanja pri pouku zgodovine je smiselno tako v osnovnih šolah in gimnazijah, kjer si učenci pridobivajo splošno razgledanost, kot tudi v poklicnih in srednjih strokovnih šolah, kjer lahko medpredmetno povezovanje zgodovine s strokovnimi predmeti učencem omogoči poleg pridobivanja kakovostne splošne izobrazbe tudi uspešnejše in kakovostnejše osvajanje strokovnega znanja.

NAČRTOVANJE IN IZVEDBA MEDPREMETNEGA POVEZOVANJA PRI POUKU ZGODOVINE

Glavni pogoj za uspešno izvedbo medpredmetnega povezovanja je učiteljevo osebno prepričanje o smiselnosti take oblike pouka. Poleg tega so pomembnejši še nekateri pogoji:

- Usklajenost učnih načrtov. Učni načrti so precej neusklajeni, medpredmetnih povezav skorajda ni predvidenih. Neusklajenost učnih načrtov lahko učitelj preseže z zelo dobro organizacijo in načrtovanjem pouka, z dobrim poznavanjem učnih načrtov zgodovine in drugih predmetov. Pomembno je dobro predznanje učencev. Pri zgodovini se lahko z upoštevanjem zgornjih meril spremeni zaporedje obravnave snovi v enem šolskem letu in ustrezno združi z obravnavo podobnih snovi pri več različnih predmetih.⁵
- Timsko delo in podpora šole. Medpredmetno povezovanje lahko izvaja en učitelj ali ga izvede skupina več učiteljev. Učitelje je treba za timsko delo usposobiti in jim prikazati prednosti takega načina dela: razvoj medsebojnih odnosov, lažje in hitreje prilagajanje novim situacijam, razvijanje sposobnosti komunikacije, vodenja in reševanja problemov, učiteljem omogoča večjo refleksijo nad lastnim delom.
- Permanentno izobraževanje učiteljev. Današnji učitelj mora obvladati ogromno znanja, spretnosti in sposobnosti, ki jih lahko pridobiva le s stalnim kakovostnim in strokovnim izobraževanjem.

Načrtovanje medpredmetnega povezovanja poteka podobno kot načrtovanje rednega pouka. Izhodišče načrtovanja izhaja iz opredelitve želenega rezultata. Učitelj določi, katere cilje naj učenec doseže ob koncu tematskega sklopa, kaj bo omogočilo doseg vseživljenjskega znanja in katera temeljna znanja, spretnosti in sposobnosti bo učenec razvijal za doseg tega znanja. Vprašanje mora biti postavljeno tako, da učenec v odgovoru pokaže svoje kompleksno razmišljanje na podlagi analize, sklepanja, posploševanja, prenašanja znanja – vprašanje torej zahteva odgovor, ki izkazuje višje taksonomsko znanje. Tak odgovor je večplasten, interdisciplinaren.⁶ Postavimo lahko na primer vprašanje »Naštev največje izume in tehnične pridobitve prve industrijske revolucije«, ki zahteva od učencev zgolj uporabo reproduktivnega znanja. Če pa učenca vprašamo »Kaj bi se zgodilo in kakšne bi bile posledice za današnji svet, če ne bi bilo prve industrijske revolucije«, mora učenec prikazati

⁵ V posodobljenih učnih načrtih za gimnazijo iz leta 2008 so navedeni konkretni primeri mogočih kroskurikularnih in medpredmetnih povezav.

⁶ Krapše, 2002, str. 31.

znanje celotne učne ure, mogoče pa so tudi navezave na celotno zgodovino 19. in 20. stoletja, na geografske teme in na teme predmeta Okoljska vzgoja. Tako postavljeno vprašanje učenca spodbudi k razmišljanju in opazovanju domačega okolja in vpliva zgodovinskih dogodkov nanj, učenec lahko samostojno ali ob učiteljevi pomoči analizira vzroke in posledice prve industrijske revolucije, razume procese in dosega višje taksonomsko znanje.

Sledi opredelitev sprejemljivih dokazov učenčevega razumevanja. Učitelj izbere ustrezne učne metode (pri medpredmetnem povezovanju so zlasti priporočljive metode izkustvenega učenja) in oblike, upošteva predznanje, načrtuje preverjanje in načrtovanje. Nato se začne konkretno pripravljati na pouk.⁷

OBLIKE MEDPREDMETNEGA POVEZOVANJA

Ločimo več oblik medpredmetnega povezovanja.

Pri **multidisciplinarnem modelu** združujemo učne teme glede na povezanost učnih vsebin med posameznimi predmeti (npr. povezovanje zgodovinske teme »Odkrivanje novih dežel« z geografskimi temami o odkrivanju Amerike in geografskih značilnostih Amerike). Končno znanje je rezultat združevanja vsebine in procesnih ciljev več predmetov.⁸

Pri **interdisciplinarnem modelu** združujemo učne teme glede na podobnost učnih ciljev različnih šolskih predmetov. Posamezne vsebine se združujejo tako, da vsebina predstavlja sredstvo za doseganje učnih ciljev (npr. za doseganje učnega cilja razvijanja slovenske narodne zavesti pri pouku zgodovine združimo v enotno poglavje obravnavo slovenske zgodovine od naselitve do samostojnosti in to znanje medpredmetno povežemo z obravnavo geografskih značilnosti Slovenije pri geografiji in z obravnavo najpomembnejših slovenskih literarnih ustvarjalcev pri slovenskem jeziku). Tako se usvajajo predvsem spretnosti in sposobnosti.⁹

Pri **transdisciplinarnem modelu** ali modelu realnega življenja so povezave med posameznimi predmeti tako soodvisne, da se meja med posameznimi predmeti ne loči več. V okviru pouka poteka učenje skozi reševanje pravih življenjskih težav in zato nujno zahteva povezovanje različnih disciplin. Vsebina, učne strategije, spretnosti in sposobnosti se razvijajo sočasno z reševanjem težav.¹⁰

Medpredmetno povezovanje se lahko izvaja pri vseh oblikah pouka, pri rednem pouku, zgodovinskem krožku, projektnem delu, na ekskurzijah, terenskem delu, ob kulturnih in naravoslovnih dnevih.

STANJE MEDPREDMETNEGA POVEZOVANJA V SLOVENSKIH ŠOLAH

Medpredmetno povezovanje postaja v slovenskih šolah vse pogostejša oblika pouka, vendar ga v primerjavi z drugimi oblikami pouka ni veliko. Največ se izvaja v okviru ekskurzij, kulturnih dni in projektnega dela, medtem ko ga pri rednem pouku skorajda ni.¹¹

Število medpredmetnih povezav bi lahko povečali tudi pri rednem pouku s časovno in vsebinsko uskladitvijo ter dopolnitvijo (npr. predlogi konkretnih povezav) učnih načrtov različnih predmetov, z izobraževanjem učiteljev o pomenu, načrtovanju in izvedbi medpredmetnega povezovanja, s spodbujanjem in usposabljanjem učiteljev za timsko delo. Uporaben pa bi bil tudi priročnik o medpredmetnem povezovanju, ki bi vseboval tako teoretičen del (od razlage pojma in pomena medpredmetnega povezovanja do napotkov in nasvetov o uporabi aktivnih učnih metod in oblik, načrtovanju in izvedbi takega načina pouka) kot tudi praktičen del s konkretnimi primeri medpredmetno povezanih ur zgodovine, uporabljenih pri rednem pouku.

PRIMER MEDPREDMETNO POVEZANE URE ZGODOVINE V OSNOVNI ŠOLI – INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA IN NJENE POSLEDICE

Obravnava teme Industrijska revolucija in njene posledice je v učnih načrtih zgodovine predvidena izrazito razdrobljeno, nepovezano, kronološko, med posameznimi temami,

7 Krapše, 2002, str. 31.

8 Radnor, 1994, str. 24–27.

Učni načrt za zgodovino v devetletni osnovni šoli.

URL: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmeti_obvezni/Zgodovina_obvezni.pdf, (citirano: 03. 10. 2009).

Učni načrt za geografijo v devetletni osnovni šoli.

URL: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmeti_obvezni/Geografija_obvezni.pdf, (citirano: 03. 10. 2009).

9 Radnor, 1994, str. 32–33.

Učni načrt za zgodovino v devetletni osnovni šoli.

URL: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmeti_obvezni/Zgodovina_obvezni.pdf, (citirano: 03.10.2009).

Učni načrt za geografijo v devetletni osnovni šoli.

URL: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmeti_obvezni/Geografija_obvezni.pdf, (citirano: 03.10.2009).

Učni načrt za slovenski jezik v devetletni osnovni šoli.

URL: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmeti_obvezni/Slovenscina_obvezni.pdf (citirano: 03.10.2009).

10 Radnor, 1994, str. 24–27.

11 Gros Novak, 2005, str. 52–62.

ki se navezujejo na Industrijsko revolucijo. Učenci sicer dobijo vpogled v vsebino te teme, vendar ostane obravnava večinoma na ravni zgodovine.

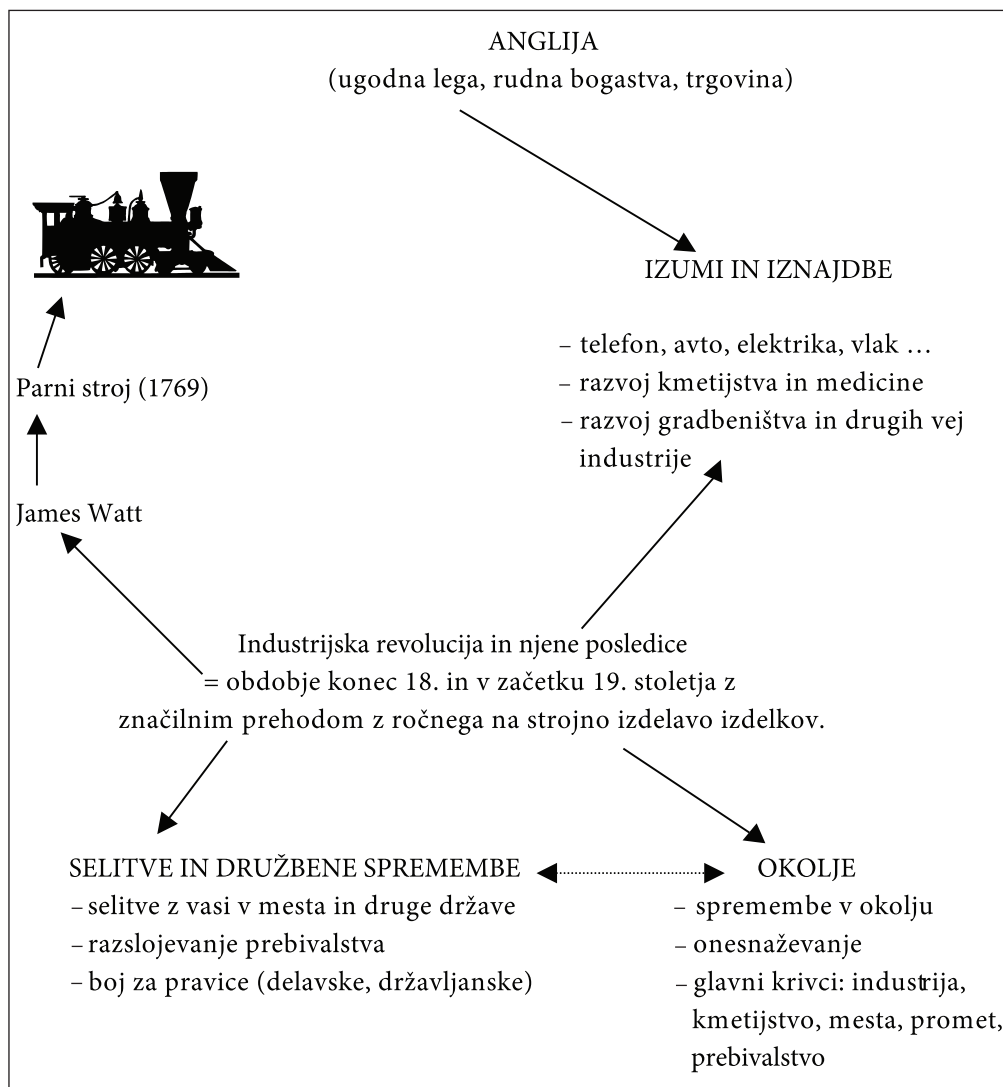
S spretno organizacijo časa, pravilnim načrtovanjem, poznavanjem učnih načrtov zgodovine in drugih šolskih predmetov, sodelovanjem med učitelji lahko temo Industrijska revolucija in njene posledice nadgradimo, povežemo v sklenjeno celoto in ji damo povsem nov, aktualen pomen.

Osnovo medpredmetno povezane učne teme Industrijska revolucija in njene posledice predstavlja zgodovina, na katero se smiselno navezujejo drugi šolski predmeti – geografija, državljanska in domovinska vzgoja ter etika, biologija, kemija, fizika itd.

S skupinskim delom in z reševanjem učnih listov učenci v dveh šolskih urah spoznajo:¹²

- Pojem »industrijska revolucija« (kdaj, zakaj in kako se je zgodila industrijska revolucija).
- Številne izume, gospodarske, znanstvene in kulturne dosežke (razvoj prometa, industrije, kmetijstva, zdravil) – mogoča povezava s fiziko (npr. kdo je izumil žarnico in kako ta deluje).

Slika 1: Primer zapisa učne snovi kot rezultata medpredmetno povezane ure zgodovine.

- Pri geografiji (razvoj prometnih povezav v Evropi, primerjava današnjega kmetovanja v Afriki in ZDA).
- Vpliv industrijske revolucije na okolje – povezava z geografijo (širjenje puščav, izginjanje pragozda), biologijo (izginjanje živalskih in rastlinskih vrst, topla greda), kemijo (kisel dež, fosilna goriva), državljansko in domovinsko vzgojo ter etiko (etični vidiki onesnaženja in odgovornost za zanamce).

¹² Učni načrt za zgodovino v devetletni osnovni šoli.

URL:http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmeti_obvezni/Zgodovina_obvezni.pdf (citirano: 03. 10. 2009).

Učni načrt za geografijo v devetletni osnovni šoli.

URL:http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmeti_obvezni/Geografija_obvezni.pdf (citirano: 03. 10. 2009).

Učni načrt za kemijo, biologijo, fiziko ter državljansko vzgojo in etiko v devetletni osnovni šoli.

URL:http://www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/osnovnosolsko_izobrazevanje/program_osnovne_sole/obvezni_predmeti_v_devetletni_osnovni_soli/ (citirano: 03. 10. 2009)

- Vpliv industrijske revolucije na družbene spremembe – povezava z geografijo (selitve, spremembe v narodni in kulturni sestavi, naraščanje števila prebivalcev), državljansko in domovinsko vzgojo ter etiko (širjenje socialnih, državljskih, delavskih, političnih pravic, kapitalistično izkoriščanje delovne sile – povezava s sedanjimi razmerami).

Učenci pri tako zastavljeni uri ne pridobijo zgolj osnovnega znanja iz zgodovine in drugih predmetov, temveč razvijajo tudi številne spretnosti in sposobnosti, od socialnega in ekološkega čuta, sposobnosti timskega dela, sodelovanja itd. Učenci razumejo, da imajo zgodovinski dogodki močan vpliv tudi na današnje življenje. Tako zastavljen pouk omogoča dodatno razširitev in poglobitev teme v obliki projektnega dela.

SKLEP

Medpredmetno povezan pouk, tudi pouk zgodovine, sledi hitremu razvoju in potrebam družbe, tako da učence pripravlja na vsakdanje življenje z razvijanjem številnih spretnosti in sposobnosti, od kritičnega mišljenja, sposobnosti hitrega prehoda med različnimi strokami, s prenosom znanja z enega na drugo področje do sposobnosti ovrednotiti in selekcionirati številne informacije. Družba tako pridobi kompetentne posameznike, zgodovina pa dobi povsem novo, aktualno vlogo. S pravilnim in dobro organiziranim načrtovanjem se lahko zgodovino poveže s katerim koli šolskim predmetom pri vseh učnih oblikah.

LITERATURA IN VIRI

- GARDNER, H. (1995). Razsežnosti uma. Ljubljana: Tangram, 486 strani.
- GROS NOVAK, A. (2005). Medpredmetno povezovanje pri pouku zgodovine. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino. Ljubljana, 102 strani.
- KRAPŠE, T. (2002). Ciljno in medpredmetno načrtovanje v devetletni osnovni šoli. V: Vzgoja in izobraževanje, letnik 33, številka 1, strani 30–33.
- KOMPARE, A. et al (2001). Psihologija – spoznanja in dileme. Ljubljana: DZS, 414 strani.
- MARENTIČ POŽARNIK, B. (1987). Nova pota v izobraževanju učiteljev. Ljubljana: DZS, 154 strani.
- MARENTIČ POŽARNIK, B. (2000): Psihologija učenja in pouka. Ljubljana: DZS, 299 strani.
- RADNOR, H. A. (1994). Across the curriculum. London: Biddles Ltd., 148 strani.
- RUSSEL, P. (1986). Knjiga o možganih. Ljubljana: DZS, 203 strani.
- Učni načrt za zgodovino v devetletni osnovni šoli.
URL:http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmeti_obvezni/Zgodovina_obvezni.pdf, (citirano: 03.10. 2009).
- Učni načrt za geografijo v devetletni osnovni šoli.
URL:http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmeti_obvezni/Geografija_obvezni.pdf, (citirano: 03. 10. 2009).
- Učni načrt za slovenski jezik v devetletni osnovni šoli.
URL:http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmeti_obvezni/Slovenscina_obvezni.pdf (citirano: 03. 10. 2009).
- Učni načrt za kemijo, biologijo, fiziko ter državljansko vzgojo in etiko v devetletni osnovni šoli.
URL:http://www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/osnovnosolsko_izobrazevanje/program_osnovne_sole_obvezni_predmeti_v_devetletni_osnovni_soli/ (citirano: 03. 10. 2009)

POVZETEK

Medpredmetno povezovanje v šoli omogoča, da se znanje, ki si ga učenci pridobivajo, povezuje v logično in uporabno celoto. Izhaja iz sodobnih spoznanj o delovanju človeških možganov, učenja in spomina. Potrebo po medpredmetnem povezovanju v šolah kaže tudi sodobna družba, saj potrebuje posameznike, ki kompetentno uporabljajo, širijo in nadgrajujejo svoje znanje. Medpredmetno povezovanje pri pouku zgodovine omogoča, da se s pomočjo znanja iz drugih predmetov dosežejo učni cilji zgodovine ali drugih predmetov ali da to znanje postane vseživljenjsko. Poleg izbire ustrezne oblike medpredmetnega povezovanja načrtovanje take ure zgodovine vsebuje še izbiro ustreznih učnih metod in oblik ter opredelitev učnih ciljev. Medpredmetno povezovanje pri pouku zgodovine se lahko izvaja pri vseh oblikah pouka, pogoj pa so kolikor toliko usklajeni učni načrti, usposobljenost učiteljev za timsko delo in njihovo stalno izobraževanje.

Stanislava Ferjanc, I. osnovna šola Celje

MEDPREDMETNO POVEZOVANJE MED ZGODOVINO IN LIKOVNO VZGOJO NA TEMO RAZSVETLJENSKE REFORME V SLOVENSKIH DEŽELAH

UVOD

Posodobljeni učni načrt za zgodovino spodbuja k drugačnim načinom poučevanja in učenja. Medpredmetno povezovanje je način dela, ki zahteva sodelovanje med učitelji. V članku je predstavljena učna ura v 8. razredu, in sicer tematski sklop Evropa in slovenske dežele v 17. in 18. stoletju, ki je bila izvajana kot skupno načrtovanje izdelka, vezanega na zgodovinsko tematiko – panjska končnica.

Medpredmetno povezovanje je danes eden izmed mogočih sodobnih pristopov k poučevanju. V pripravi didaktične prenove je načelo medpredmetnega povezovanja in učenja pridobilo pomen, saj to omogoča večjo interakcijo znanja. Ta način dela zahteva timsko delo, kar je tudi temeljna značilnost medpredmetnega sodelovanja.

Pri tem so pomembni osebna pripravljenost in motivacija za drugačen pristop ter prav tako tudi prepričanje, da lahko takšen način dela daje boljše uspehe.

Medpredmetno povezovanje in timsko delo prinašata učencem veliko pozitivnih izkušenj, kar se predvsem kaže v kakovosti znanja. Pozitivne učinke uživa tudi učitelj, saj ga ta način dela zbližuje z drugimi učitelji.

NAČRTOVANJE MEDPREDMETNEGA POUKA

Medpredmetno povezovanje je mogoče uresničevati z oblikovanjem skupnih ciljev, ki morajo biti v skladu z vzgojno-izobraževalnimi cilji in s potrebami učencev. Potekajo lahko na ravni vsebin ali na ravni poglobljanja procesnih znanj in na organizacijski ravni. Učitelji sodelujejo pri izboru ciljev, dejavnosti in vsebin ter pri organizaciji pouka na izvedbeni ravni.

Medpredmetno sodelovanje med zgodovino in likovno vzgojo je sad dobrega preteklega sodelovanja in pozitivnih izkušenj iz šolskih projektov. Dobro sodelovanje sva dve učiteljici nadaljevali pri izbrani vsebini iz slovenske zgodovine druge polovice 18. stoletja – čas narodnega prebujenja na Slovenskem.

Načrtovanje medpredmetnega sodelovanja:

- skupaj sva izdelali načrt dela,
- razdelili delo po predmetih: zgodovina, likovna vzgoja,
- in izvedli pouk ločeno pri urah v istem dnevu.

Shematski prikaz učne ure: ALI SO REFORME V SLOVENSKIH DEŽELAH USPELE?¹

Vsebinski cilji

Učenec:

- opiše posledice in pomen razsvetljenskih reform (kmečka reforma, šolska reforma);
- poimenuje vidne slovenske razsvetljence (A. T. Linhart, Ž. Zois, V. Vodnik, M. Pohlen, J. Kopitar).

¹ Mirjanič, Anita, et al., 2006: Raziskujem preteklost 8, učbenik za zgodovino za 8. razred osnovne šole, Založba Rokus, d. o. o., Ljubljana, str. 79–81.

Procesni cilji

Učenec:

- utemelji spremembe v položaju kmetov po reformah,
- oceni in utemelji pomen uvedbe šolske obveznosti,
- ovrednoti in utemelji pomen narodnega prebujenja na Slovenskem.

Učne oblike: frontalna, individualna, netradicionalna skupinska.

Učne metode: delo s slikovnimi viri, delo z zgodovinsko karto, delo z besedilom, pogovor, razlaga, metoda grafičnih izdelkov.

Učila:

- multimedija – predstavitev PowerPoint;
- Zgodovinski atlas za osnovno šolo, 1999, Koraki v času, DZS;
- Anita Mirjanič, at al, 2006: Raziskujem preteklost 8, učbenik za zgodovino za 8. razred osnovne šole, Založba Rokus, d. o. o., Ljubljana, str. 79–81.
- Delovni list – Ali so reforme v slovenskih deželah uspele?

Medpredmetno sodelovanje:

zgodovina – razsvetljenci in razsvetljenske reforme

likovna vzgoja – ljudska umetnost, panjska končnica

UVOD V UČNO URO

- Ob zgodovinski karti Evropa in slovenske dežele v 17. in 18. stoletju učenec navede države v katerih živijo Slovenci.
- Poimenuje družbeno in kulturno gibanje, ki je zajelo Slovence.
- Ali so ideje razsvetljencev aktualne še danes? Svoj odgovor utemelji.

Ključno vprašanje (napoved cilja učencem): Ali so reforme v slovenskih deželah uspele?²

CILJI IN POTEK UČNE URE

S pomočjo predstavitve PowerPoint in frontalne oblike sem predstavila učno vsebino. Uporabila sem metodo grafičnih izdelkov ter individualno, parno in skupinsko učno obliko.

Dejavnosti, ki so vezane na organizacijo pouka	
Učitelj:	Učenka/učenec:
Učno vsebino po učnih korakih predstavim s predstavitvijo PowerPoint v frontalni obliki in z metodo pogovora. 1. Spremembe v položaju kmeta: a) položaj kmeta, b) napredek kmetijstva, c) napredek drugih dejavnosti – promet, trgovina, rudarstvo. 2. Uvedba šolske reforme: a) zakaj je bila uvedena, b) kako so jo izvajali, c) kateri so bili pomembni slovenski izobraženci. 3. Slovensko narodno prebujenje: a) razlogi, b) narodni buditelji in njihova dela.	Z metodo dela z besedilom, grafičnih izdelkov pojasni, vrednoti, izdela in predstavi: 1. Spremembe v položaju kmeta: – navede reforme v korist kmeta in jih opiše, – utemelji spremembe v gospodarstvu in v položaju kmetov po reformah. 2. Uvedba šolske reforme: – navede posledice šolske reforme, – pojasni in oceni njen pomen. 3. Slovensko narodno prebujenje: – ovrednoti in utemelji pomen narodnega prebujenja na Slovenskem.

² Prav tam, str. 79–81.

POVZETEK URE

Učenci v povzetku pojasnijo in utemeljijo svoj odgovor na vprašanje, ali so reforme v slovenskih deželah uspele.

Delovni list – Ali so reforme v slovenskih deželah uspele?

Navodilo za delo

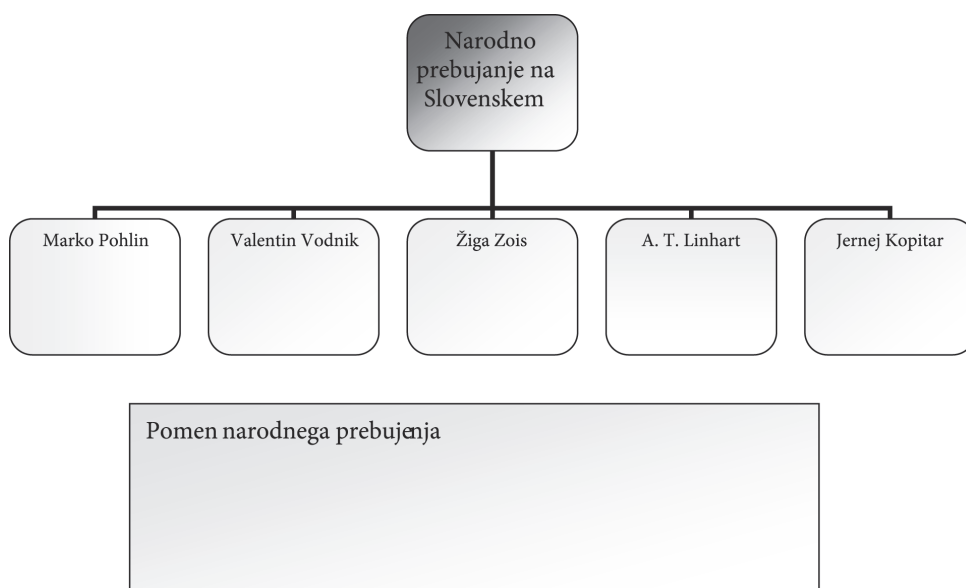
1. Učenec dela samostojno z besedilom iz učbenika, primerja gospodarstvo in položaj kmeta pred uvedbo reform in po njej;
 - zapiše svoje ugotovitve v tabelo in jih nato v dvojicah predstavi.

Posledice reform:

Položaj kmeta	
Področje kmetijstva (novosti)	
Druge gospodarske dejavnosti	
Področje šolstva	

2. V dvojicah se učita s pomočjo besedila iz učbenika, predstavita slovenske narodne buditelje in ovrednotita pomen le-teh;
 - v tabelo zapišita svoje ugotovitve in jih predstavita v skupini.

Narodno prebujanje na Slovenskem (tabela)

Refleksija učitelja

Po izvedeni skupni uri je sledila analiza, s katero sva ugotovili, da bi lahko povabili k sodelovanju tudi sloveniste. Učenci so bili zelo zadovoljni z delom in so svojo trditev utemeljili s tem, da so si to zgodovinsko obdobje bolje in trajnejše zapomnili tudi zaradi ljudske šegavosti, ki jo predstavljajo panjske končnice.

SKLEP

Medpredmetno načrtovanje zahteva od učiteljev več dela, več časovnega usklajevanja in tudi več dogovarjanja. To nam včasih jemlje tudi energijo, zato se raje odločamo za tradicionalne učne oblike in metode.

Zgodovina pa je predmet, ki lahko povezuje različne vsebine oziroma šolske predmete, zato sem prepričana, da bo v prihodnosti oziroma s fleksibilnim urnikom lažje udeležiti medpredmetno povezovanje. S tem načinom dela prispevamo k rušenju stereotipov, saj postane znanje večplastno, interdisciplinarno in trajnostno.

LITERATURA

- Mirjanič, Anita, at al, 2006: Raziskujem preteklost 8, učbenik za zgodovino za 8. razred osnovne šole, Založba Rokus, d. o. o., Ljubljana, str. 79–81.
Hozjan, Andrej, Potočnik, Dragan, 2000: Zgodovina 2. Ljubljana: DZS.
Učni načrt za zgodovino, <http://www.zrss.si> (3. 4. 2009).
Brodnik, Vilma s sodelavci, 2005: Kako do bolj kakovostnega znanja zgodovine. Ljubljana: ZRSŠ.

POVZETEK

Predstavljena učna ura v 8. razredu, tematski sklop Evropa in slovenske dežele v 17. in 18. stoletju, je bila izvajana kot skupno načrtovanje učnih ciljev in vsebin ter konkretnega izdelka – panjska končnica, vezanega na zgodovinsko tematiko slovenskega narodnega prebujenja. V učencih učna tematika spodbuja razmišljanje o kulturnem okolju, v katerem živijo, jih navaja na spoštovanje svojega okolja in spoštovanje drugih kultur. S tem se krepi učenceva samopodoba in kulturna identiteta slovenstva v skupnem evropskem prostoru.

Jasmina Likar, Osnovna šola Col

DIDAKTIČNI PRIPOMOČKI PRI POUKU ZGODOVINE V OSNOVNI ŠOLI

UVOD

Učenci si več zapomnijo, če neko stvar vidijo, še več pa, če jo sami naredijo. Učitelji si največkrat sami pripravijo učila ali izdelajo didaktične pripomočke. To delo je zamudno, dolgotrajno, zahteva veliko časa in energije. Zato v članku predstavljam izdelavo didaktičnih pripomočkov, ki so jih izdelali učenci, in sicer različne izdelke oz. make-te bivališč, ladij idr. Učitelj učenca skozi delo vodi, usmerja, jim pomaga in njihovo delo ovrednoti. Učenci pa se samostojno učijo ob posredni učiteljevi pomoči, opisujejo določen zgodovinski dogodek ali pojav, zbirajo potrebne podatke, raziskujejo, rešujejo probleme, izvajajo praktične dejavnosti ter na podlagi teh izdelajo svoje izdelke.

IZDELAVA IZDELKA: DIDAKTIČNEGA PRIPOMOČKA

V učnem načrtu za zgodovino so poudarjene vsebine o življenju ljudi v različnih zgodovinskih obdobjih, zunanjem videzu prebivališč, kulturi prebivanja, delu in tehnologiji, gospodarskih dosežkih itd. Pri specialnodidaktičnih priporočilih so poudarjene aktivne učne metode in oblike dela. In izdelava pripomočkov je nedvomno aktivna učna metoda dela. Učenci so za tako delo motivirani, saj radi sami raziskujejo, izdelujejo in imajo možnost pridobitve dobre ocene. Takšno učenje učenca navaja na samostojno delo z zgodovinskimi viri, slikovnim gradivom, učbenikom in drugo literaturo. Znanje, ki ga učenci pridobijo na tak način, je trajnejše in uporabnejše, saj je pridobljeno samostojno in na zanimiv način.

Pri pouku zgodovine moramo uporabljati različne učne oblike in metode zaradi individualnih razlik med učenci, da uresničimo različne cilje pouka zgodovine in da učenci zgradijo različne vrste znanja, od vsebinskega, proceduralnega do procesnega. Največ težav je pri motivaciji ter preverjanju in ocenjevanju znanja učencev z učnimi težavami. Ti si zgodovinske podatke težko zapomnijo, zato snov težje razumejo, jo primerjajo med seboj in si je ne predstavljajo. Ena najpomembnejših značilnosti pouka zgodovine je nazornost – predstavljanje nekega zgodovinskega dogodka oz. dela in življenja ljudi v preteklosti. Le z nazornostjo in predstavljivostjo učenci zgodovino tudi razumejo in oblikujejo zgodovinsko mišljenje. Nekateri učenci so uspešnejši in spretnejši pri ročnih spretnostih (likovni in tehnični vzgoji) kot pri učenju in pomnjenju učnih vsebin. V preteklosti so me učenci prosili, če bi lahko doma naredili kakšen predmet, ki so ga uporabljali v zgodovini. Tako bi imeli možnost, da dobijo dobro oceno pri pouku zgodovine. Vsako šolsko leto izdelajo kar precej izdelkov, ki jih uporabimo kot didaktični pripomoček in s tem popestrimo pouk zgodovine ter povečamo nazornost. Konec šolskega leta pripravimo razstavo vseh izdelkov. Izdelke učenci lahko odnesejo domov, nekatere pa pustijo v šoli kot didaktične pripomočke.

Stopnje izdelave

1. **Ideja** – ta stopnja je najpomembnejša. Ideje lahko predstavi učitelj ali pa učenec, ki si pri pouku zamisli, kateri predmet oz. objekt bi izdelal.

2. **Raziskovanje** – zbiranje podatkov. Učenci o nekem predmetu ali objektu poiščejo literaturo, slike, preučijo materiale, iz katerih so bili predmeti, preučijo obliko ... Zaželeno je raziskovanje literature v knjižnici in na medmrežju.
3. **Načrtovanje** – učenci napišejo osnutek izdelave didaktičnega pripomočka. Predmet skicirajo, določijo velikost, materiale, lepila in barve, s katerimi bodo izdelek izdelali. Določimo tudi časovni okvir izdelave.
4. **Izdelava** – izrezovanje, lepljenje, barvanje, sušenje izdelka. Na tej stopnji največkrat pomagajo odrasli, predvsem pri izrezovanju.
5. **Dekoracija izdelka** – izdelek pobarvajo, narišejo detajle, okraske ...
6. **Priprava seminarske naloge** – s pomočjo literature učenec opiše delovanje in uporabo izdelka. Če je smiselno, predstavi tudi določen zgodovinski dogodek, ki je povezan z izdelkom. Npr. francosko revolucijo pri predstavitvi giljotine, reformacijo na Slovenskem pri predstavitvi Trubarjeve domačije ...
7. **Predstavitev** – učenec predstavi delovanje in uporabo izdelka ter predstavi seminarsko nalogo (zgodovinski dogodek). Seminarjskih nalog ne smejo brati, ampak govoriti prosto s svojimi besedami. Na voljo imajo pet minut.
8. **Vrednotenje in ocenjevanje** – v tabeli so predstavljeni kriteriji za ocenjevanje:

Kriteriji za ocenjevanje:	Mogoče število točk	Doseženo število točk
Oblika in zgradba seminarske naloge: – uvod, jedro, zaključek 1t – naslovnica, oštevilčenje 1t – naslovi, oblika in izgled 1t	3	
Opis zgod. dogodka, osebe ... – vsebinska ustreznost naslovu 1t	1	
Predstavitev naloge: – jasnost izražanja (govori prosto, s svojimi besedami, tekoče) 1t – zna odgovoriti na dodatna vprašanja 1t	2	
Izdelava izdelka (dejanski materiali, uporabljeni materiali, merilo pri pomanjšavah): – izdelek je ličen 1t – uporabljeni so ustrezni materiali, merilo 1t	2	
Predstavitev izdelka (delovanje izdelka, način uporabe, način življenja v nekem bivališču ...): – jasnost izražanja (govori prosto, tekoče, način delovanja pokaže na pripomočku ...) 1t – zna odgovoriti na dodatna vprašanja 1t	2	
Viri in literatura: – navedeni so viri in literatura 1t – pravilno citiranje 1t	2	
Skupaj	12	

6 = zadostno (2) 7, 8 = dobro (3) 9, 10 = prav dobro (4) 11, 12 = odlično (5)

Ocena _____

Primeri izdelkov

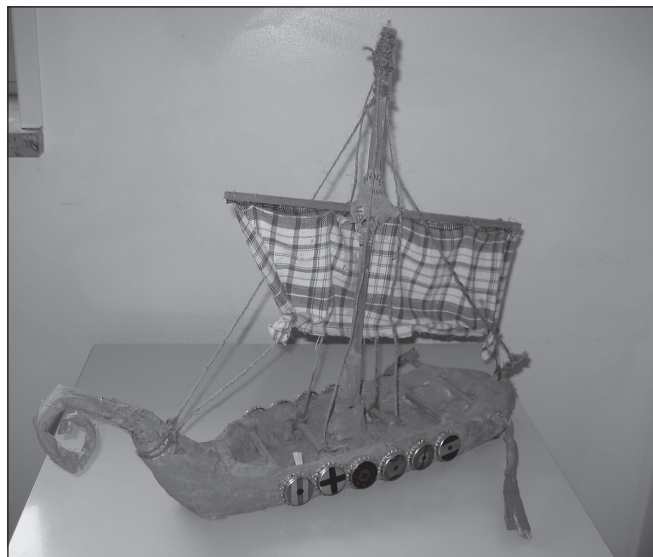
Največkrat se učenci odločijo za izdelavo predmeta ali prebivališča iz preteklosti. V nadaljevanju bom predstavila nekatere izdelke, ki so jih naredili učenci.

7. razred:

- **Orodje iz kamna, lesa in kosti.** Učenci v naravi poiščejo ostrejšje kamenje ter ga pritrdijo na kos lesa (npr. veje). Kamen pritrdijo s tanko vejo leske, slame ...
- **Pečati.** Učenci iz krompirja najprej izdelajo pečatnik s svojimi simboli ali imeni. Na podstavek vlijejo vosek (stopijo belo ali barvano svečo) in s pečatnikom odtisnejo svoj pečat. V vosek lahko vstavijo tudi vrstico in izdelajo viseči pečat. Lahko izdelajo tudi staro listino – na roko napišejo kakšen dokument, ga opremijo z inicialkami, se podpišejo in odtisnejo pečat.
- **Vikinška ladja,** narejena iz kartona ali stiroporja.
- **Model germanske vasi.** Iz gline izdelajo germanska prebivališča, jih postavijo na podlago, označijo polja, ograjo ...
- **Zemljanka.** Iz gline izdelajo model zemljanke, ki ga položijo na kartonasti podstavek z nogami (kjer stoji zemljanka, izrežejo luknjo, da je delno v zemlji – pod podstavkom).
- **Koliščarji.** Na dvignjene lesenem podstavku (na kolih) postavijo lesena prebivališča koliščarjev.
- **Grad z obzidjem,** narejen iz kartona ali stiroporja.
- **Dvorec na ravnini,** narejen iz kartona ali stiroporja, položen na podstavek, kjer je narejen tudi park – drevesa, sprehajalne poti, vodnjak ...
- **Drevak,** iz kosa lesa izdolben čoln.
- **Hieroglifi.** S pomočjo gradiva s spletne strani (<http://veluscek.amebis.si/pretvori.asp>) napišejo besedilo s hieroglifi in ga prepišejo (naslikajo) na stiropor, ki ga prej rumeno pobarvajo (tako so napisi videti kot iz egipčanske grobnice).
- **Piramide, sfiga,** narejene iz gline.
- **Egipčanske poslikave.** Na rumeno pobarvan stiropor narišejo različne motive iz egipčanskih grobnic (s pomočjo literature proučijo egipčanske poslikave, simbole).

Slika 1: Prazgodovinska sekirica (izdelal Gašper Leskovic, foto: Likar, J.).

Slika 2: Vikinška ladja (izdelal Grega Žvokelj, foto: Likar, J.).

Slika 3: Dvorec s parkom (izdelala Anja Puc, foto: Likar, J.).

Slika 4: Trubarjeva domačija (izdelala Sara Mikuž, foto: Likar, J.).

Slika 5: Oglarska kopa (izdelal Mitja Logar, foto: Likar, J.).

8. razred:

- **Rojstna hiša Primoža Trubarja** (lahko tudi kakšne druge zgodovinske osebe). Pri pouku zgodovine smo obravnavali reformacijo na Slovenskem in s tem tudi Primoža Trubarja. Snov se je ujemala tudi s šolsko ekskurzijo na Rašico, kjer smo si ogledali domačijo Primoža Trubarja. Nekateri učenci so domačijo poslikali z vseh zornih kotov. In tako je ena izmed učenk naredila model Trubarjeve domačije. Iz stiroporja je izrezala vse dele za hišo in mlin, jih zlepila skupaj, postavila na podstavek in pobarvala. Ob domačiji je predstavila Trubarjevo življenje in delo.
- **Giljotina**. Ko si je učenec zamislil izdelavo giljotine, sem si težko predstavljala, kako jo bo izdelal. Po enem mesecu raziskovanja giljotin je prinesel in predstavil delovanje 1,5 m velike giljotine. Seveda mu je pri nekaterih delih pomagal oče, vendar je ob izdelku sledila še zgodovinska govorna vaja.
- **Stare hiše: primorska, panonska, alpska**. Največkrat so narejene iz gline, lahko pa tudi stiroporja, primorska hiša je po navadi ograjena, z vodnjakom, alpska ima lesene elemente (npr. balkon), panonska pa slamnato streho.
- **Mlin**, narejen iz lesa, gline ali pa stiroporja.
- **Vodnjak** iz lesa ali gline.
- **Oglarska kopa** iz lesa, na podstavku.

9. razred:

Pripomočki za 9. razred so po navadi zelo kakovostni izdelki, ki jih učenci prinesejo in predstavijo pred sošolci. Najpogostejši materialni viri, ki jih predstavijo, so:

- **Predmeti 1. svetovne vojne**: različni izvirni predmeti iz 1. svetovne vojne različnih zbirateljev. Živimo na območju, kjer je potekala soška fronta, zato je tudi v vasi precej zbirateljev predmetov iz 1. svetovne vojne. Običajno učenci prinesejo kakšno vojno posodo, kape in manjše predmete. Orožja zaradi varnosti ne pustim prinesiti v šolo, ga pa učenci fotografirajo in predstavijo ob slikah.
- **Predmeti iz 2. svetovne vojne**: kape, značke, vojaška posoda ... Učenci predstavijo izvirne predmete, ki so jih uporabljali med 2. svetovno vojno in so v lasti zasebnih zbirateljev. Ob materialni virih predstavijo tudi ustne vire – vojne zgodbe (pričevanja) starih staršev.
- **Predmeti iz obdobja po 2. svetovni vojni**. Največ predmetov je iz časov Josipa Broza - Tita in iz osemdesetih let 20. stoletja. Predstavijo zlasti različne njegove slike, knjige,

pionirske izkaznice, rute, kape, jugoslovansko zastavo, stare jugoslovanske in Titove pesmi, slike štafete mladosti, bone za bencin ... Ob obravnavi Josipa Broza - Tita pripravimo razstavo predmetov, ki jih družine hranijo doma. Ob predmetih predstavijo tudi ustne vire – zgodbe staršev in starih staršev o življenju po vojni.

MEDPREDMETNE POVEZAVE

Pri izdelavi zgodovinskih predmetov je uporabljenih več medpredmetnih povezav:

- knjižnična informacijska znanja: pridobivanje, uporabljanje literature v knjižnici, citiranje virov,
- slovenščina: izdelava, zgradba seminarske naloge,
- likovna vzgoja: poslikava in dekoracija izdelkov,
- tehnična vzgoja: izdelava izdelka, uporaba različnih materialov,
- drugi predmeti, ki so odvisni od samega izdelka (npr. geografija – razširjenost tipov hiš po Sloveniji; glasbena vzgoja – izdelava renesančne lutnje; matematika – računanje merila za pomanjšavo Keopsovih piramid).

SKLEP

Pedagoška psihologija ugotavlja, da je učinkovitost učenja in pomnjenja odvisna od vsestranskega spodbujanja čutil. Zato je treba pri učencih čutila vsestransko spodbujati z različnimi dejavnostmi. In prav to je pomembno pri pouku zgodovine. Z različnimi didaktičnimi pripomočki povečati nazornost in predstavljalnost zgodovinskih dogodkov, oseb, življenja v preteklosti ... ter spodbuditi učence k izdelavi izdelkov.

Didaktični pripomočki, ki jih učenci sami izdelajo, učence zelo motivirajo. Učenci s stikom z neposredno stvarnostjo in izkušenjskim učenjem učno snov lažje dojamajo, bolje razumejo in si jo tudi bolj zapomnijo. Prav tako učence motivira dejavno ustvarjanje. Svoje delo si radi sami izberejo, ga sami načrtujejo, oblikujejo in predstavijo. Tako ne razvijajo le ročnih spretnosti, ampak tudi spretnosti dela z zgodovinskimi viri. Šolsko in domače delo je z izdelavo didaktičnih pripomočkov razgibano. Pri učencih se tako kaže lastna ustvarjalnost. Navajajo se na javno predstavljanje svojega dela ter na samostojno delo z literaturo in viri. Tako izgrajujejo tudi procesno znanje. S takim delom upoštevamo interese učencev, njihove potrebe in sposobnosti. Komunikacija med učenci in učiteljem ni enosmerna s poudarkom na učiteljevem posredovanju informacij, temveč dvosmerna, obojestranska. Učitelj in učenec na vseh stopnjah sodelujeta.

LITERATURA

- Simonič Mervic, Karmen, Homovec, Lilijana 2002: Projekt: makete geografskih pojavov. V: Geografija v šoli. Letnik XI/2. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 18 – 29.
- Razpotnik, Špela 2005: Didaktični pripomočki pri pouku geografije. V: Geografija v šoli. Letnik XV/3. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 11 – 9.
- Novak, Helena 1990: Projektno učno delo, drugačna pot do znanja. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Rutar Ilc, Zora 2003: Pristopi k poučevanju, preverjanju in ocenjevanju znanja. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

POVZETEK

Didaktični pripomočki (makete, predmeti itd.) so zelo pomembni pri pouku zgodovine. Učence motivirajo, snov je zanimivejša in nazornejša. Ker učitelji nimajo vedno časa in ideje, da bi sami izdelali takšne pripomočke, jih lahko izdelajo učenci. Učitelj učence le vodi in jih usmerja. To delo lahko tudi ovrednoti in oceni. V članku so predstavljeni nekateri primeri izdelave didaktičnih pripomočkov. Izdelava je preprosta, največkrat uporabljene materiali so papir, karton, stiropor, glina ali das masa. Poleg izdelka, ki prikazuje maketo različnih bivališč ali predmetov, ki so jih uporabljali v preteklosti, učenci pripravijo tudi seminarsko nalogo, ki jo predstavijo skupaj z izdelkom.

Bernarda Roudi, Osnovna šola Kapela, Kapelski Vrh, Radenci

ATILA MED RESNIČNOSTJO IN LEGENDO

Atilova pot v Radgonsko-Kapelskih goricah

Hunski vladar Atila, naj bi se po pričevanju ljudske legende ohranjene v Radgonsko-Kapelskih goricah, na svojih bojnih pohodih ustavil tudi v teh krajih. Od leta 2003 vodi skozi Kapelske gorice na novo oblikovana Atilova pot, na kateri obiskovalce pozdravlja več kot dvanajst tabel z napisi, na katerih spregovori Atila v prvi osebi. Zamisel o tem se je pred leti porodila avtorici članka, ki je ob branju literature spoznala tega legendarnega hunskega vladarja.

Vsako leto na Atilovo učno pot popeljem učence in ljubitelje zgodovine, organiziram pa tudi raziskovalne likovno-zgodovinske tabore, ki se jih učenci z navdušenjem udeležujejo. Na taborih iščejo literaturo o Atili v slovenskem in nemškem jeziku, ustvarjajo likovne in kiparske izdelke, pečate, si zamislijo in zapišejo legende, ustvarjajo pesmi, jih prevajajo v nemški jezik ter Atilo umestijo med legendo in resničnost oz. presojujejo, kaj je v legendah resničnega, kaj pa je plod ljudske domišljije.

Glavni namen taborov je:

- spoznati Atilovo pot,
- ugotoviti, kaj je legenda in kaj resničnost,
- ustvarjati in pustiti domišljiji prosto pot,
- izražati se v slovenskem in nemškem jeziku,
- spoznati pomen ohranjanja kulturne dediščine.

LEGENDE O ATILI

Legende o hunskem kralju Atili iz 5. stol., njegovem gradu in zakladu še danes, po tisočletju in pol burijo domišljijo tako v slovenskem kot v širšem evropskem prostoru.

O Atili in Hunih govorijo že poročila poznoantičnih in zgodnj srednjeveških avtorjev 4.–6. stol: Ammianus Marcellinus, Priskus, Jordanes idr. (Šmitek, Zmago 1998: Kristalna gora, mitološko izročilo Slovencev, Ljubljana 1998). Tem zapisom časovno sledijo starogermanske junaške sage, pesmi in epi, ki opisujejo dramatične trenutke vzhodnogermanskega in hunskega sosledstva – Waltharlied, norveški sagi Thidreks, latinski ep iz 9. stol. Waltharius menu fortis (Šmitek, 1998). Ta dela so bila zapisana med 12. in 15. stoletjem

Srednjeveške latinske kronike črpajo iz virov od 4. do 6. stoletja. V severni Italiji so se ohranile Liber Atillae, ki opisujejo hunsko zavzetje Akvileje in Padske nižine; na Madžarskem kronike Gesta hunorum in Gesta hungarorum (Šmitek, 1998). Od 16. stoletja naprej so začeli v evropskem prostoru izhajati o Atili in Hunih povesti in romani. Na Slovenskem sta izšla dva romana: Ellert, Gerhart 1963, Atila, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1963 in Gardony, Geza 1973, Atila, bič božji, Pomurska založba Murska Sobota, 1973.

Ljudsko ustno izročilo o Atili in Hunih je razširjeno po vsej Evropi. V njem ima posebno poglavje slovensko ljudsko izročilo o Atili. Atila nastopa na Slovenskem kot kralj Hunov ali Madžarov, v današnjem hrvaškem delu Istre pa kot poveljnik Francozov, Grkov ali Slovanov. Med Furlani se je o Atili govorilo šele v obdobju med 6. in 12. stol. (Šmitek, 1998). V Istri sta znani dve srednjeveški hrvaški različici madžarske Gesta hunorum, Konstantin Porfirogenet je v 10. stol. označil Atilo za kralja Avarov, iz nemškega imena za Pečenege (Bessenaere) pa naj bi domnevno nastala slovenska beseda pesajnar ali pesjanar za pso-glavca (Šmitek, 1998, str. 161). V 16. stol. je Nicoletti poročal o Slovencih na Tolminskem kot o ostankih starih Hunov. Prebivalci Gore so menili, da se razlikujejo od Slovencev in da

so potomci Atilovih vojščakov (Černigoj, France 1997, Mož in čemerika, Žalostne in vesele z Gore in Dežele, Ajdovščina, 1997, str. 25).

Slovensko izročilo o Atilovem rojstvu pripoveduje, da je bil otrok spočet iz zveze kraljične in psa (Šmitek, 1998). Po Tolminskem in Benečiji pripovedujejo, da je bil Atila sin lepe kraljične, ki jo je oče zaprl v samoto in ji podaril psa. Iz te zveze se je rodil polpes polčlovek. Dobil je ime »Pes Marko«. Bivališče Psa Marka naj bi bilo po pripovedovanju na Visokem Gradu pri Kostanjevici (Trdina, Janez 1882, Bajke in povesti o Gorjancih: Ljubljanski zvon, 1882, str. 252–253).

V vzhodni Sloveniji je bilo o pasjeglavcih razširjeno izročilo o tem, da so pregnjali, mučili in pobijali zlasti kristjane in uživali njihovo meso in kri. Njihova bivališča in svetišča so bila onkraj Mure (Pajek, Janez 1884, Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev, Ljubljana, 1884, str. 160–161).

Obstajajo pa tudi povezave Atila z grško mitologijo (lik Polifema, Midasova ušesa, Ojdipov motiv). V nemški literaturi se je ohranila pesnitev Waltharied, v kateri se pojavita kot talca na Atilovem dvoru princ Walther in princesa Hildegund. Odločita se za pobeg domov z delom Atilovega zaklada, zasleduje pa ju Atilov vazal Hagen z enajstimi hunskimi vojščaki. Osnovne sestavine te zgodbe so prepoznavne tudi v ljudskih pesmih o kralju Matjažu in turški ječi, kjer Marjetica, hči turškega cesarja Atila, pobegne z Matjažem čez reko Donavo (Šmitek, 1998).

Na Slovenskem je bil znan znameniti izrek, »da trava ni več ozelenela tam, kamor je udarilo kopito hunskega konja« (Pajek, 1884). Ustna pričevanja pa so se ohranila tudi o vdoru Atilove vojske v Furlanijo ter o kugi in lakoti, ki se je pojavila ob tem. Izročilo o Atilovem rušenju v Istri se je ohranilo v povezavi z italijanskimi svetniškimi legendami.

Ljudska domišljija je videla Atilov grad na hribčku pri Kapeli, kjer so ostanki pozno-srednjeveške utrdbe (v Pokrajinskem muzeju v Mariboru je iz Spodnjega Kocjana bronasta sekira); na zahodnem pobočju grebena jugovzhodno od Kapele je z dvojnimi jarkom in nasipom utrjena 9 m visoka in 35 m široka kopa, ki jo ljudsko izročilo omenja kot Atilov grad. Najbrž pa je rabila kot zavetišče pred napadi Madžarov v 10. stoletju. V nasipu so bili ugotovljeni sledovi palisad, v kopi pa najdbe živalskih kosti in srednjeveške keramike; tod naj bi bil najden kamen, (Corpus Inscriptionum Latinarum III, edd. Th. Mommsen, 247 – podatki iz Pokrajinskega muzeja Murska Sobota, Irena Šavel, 2003). Takšno mnenje se je ohranilo po zaslugi Antona Krempla, ki je leta 1845 poročal o odkritju Atilovega kamna z napisom iz leta 442 in o najdbah nenavadno velikih kosti.

Grad naj bi bil napravljen iz lesa in v njem je najprej prebival grof Kocjan, začetnik rodbine Kacijanarjev (Stopar, Ivan, Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, Ljubljana, 1993).

V svoji spalnici je imel skrit izhod, skozi katerega je pobegnil vsakokrat, kadar ga je ogrožal Atila. Hunski vladar pa se je skril v bližini in neko noč pridrvel v grad. Grofovo posteljo je našel še toplo, zato je natančno preiskal prostore in grofa v njegovem skrivališču ubil. S tega gradu je nato vladal vse do smrti (ustno izročilo med krajani Kapelskih goric 2001, Pravljice in druge zgodbe iz naših krajev v spomin našim prednikom, Pozabljeno v predalih 2, Izbor ljudskih in starih še ne objavljenih besedil iz Prlekije, Zavod za kulturo in izobraževanje Ljutomer, Ljutomer 2001).

Zgodba o grofu Kocjanu je zanimiva, ker govori o lesenem bivališču, kakršno je po Priskovem izročilu res obstajalo nekje v Panonski nižini. Motiv Atilove nasilne vselitve v Kocjanov grad pa ima morebiti vzporednice v srednjeveških kronikah, ki so črpale iz bizantinske Svetovne kronike Joannesa Malalasa iz Antiohije (6. stol.). Odlomek tega besedila opisuje, da je Atila poslal rimskemu cesarju odposlanca s sporočilom, naj mu pripravi svoje palače, da se bo naselil v njih. Malalasova kronika je pomembna tudi zato, ker omenja enako kot Prisk naravni vzrok Atilove smrti (zadušitev v spanju zaradi močne krvavitve iz nosu). O njegovi smrti se je ohranila pripoved v Porabju, ki govori o mlinarjevi hčeri in tolovaju, kjer se spet pojavlja zgodba o pobegli deklici (Marjetica, op. p.), ki pa v porabski različici že v mlinu opravi z vsemi tolovaji, tako da jim odseka glave (Šmitek, 1998).

Po bizantinskem izročilu naj bi Atila padel v boju med obleganjem Rima. Njegovi vojniki naj bi truplo prinesli na Ogrsko in ga tam pokopali. Glede kraja in načina Atilovega pokopa slovensko pripovedništvo govori:

- da so truplo z vso bojno opremo zagrebli v temni noči brez prič (Medvešček, Na rdečem oblaku vinograd rase, Pravce n štorje od Matajurja do Korade, Ljubljana, 1990, str. 149);
- da je Atila pokopan v naravni gomili v Tolminu v zlati, srebrni in železni krsti (Knific, Tone 1993, Hunski sledovi v Sloveniji, Ptujski arheološki zbornik, Ptuj, 1993, str. 522);
- o treh kovinskih krstah in pokončanju pogrebcev govori tudi izročilo iz vzhodne Slovenije, grob pa naj bi ležal med Muro in Dravo (Krempel, Anton, Dogodivščine štajerske zemlje, 1926);
- o Atilovem grobu med gabrom ali tremi hrasti pri Kapeli, kjer je stal njegov grad (ustno izročilo med krajani Kapelskih goric 2001, Pravljice in druge zgodbe iz naših krajev v spomin našim prednikom, Pozabljeno v predalih 2, Izbor ljudskih in starih še ne objavljenih besedil iz Prlekije, Zavod za kulturo in izobraževanje Ljutomer, Ljutomer, 2001).

Številna ledinska imena in arheološka najdišča, ki so jim nadeli ime Atila ali Hunov, dokazujejo, kako živo je bilo to izročilo še vse do začetka 20. stol. Obstajajo še žive priče dogodkov, ko so se domačini sami lotevali izkopavanj »Atilovega groba«. Prva poročila kronista o takšnih akcijah datirajo že v 16. stol. Nekatere reliefe iz antičnega in srednjeveškega obdobja, vzdane v stene cerkva ali na portalih (Celje, Idrija, ponekod v Istri) so imeli za Atilove portrete. Atilov duh se je podnevi pojavljal v osebi lepo oblečenega lovca, ponoči pa je v podobi hudiča ali je v družbi z njim varoval zaklad in ob svojem grobu prešteval naropano bogastvo (ustno izročilo med prebivalci Kapelskih goric).¹

V literaturi zasledimo, da naj bi bil ohranjen kovanec iz Atilovega časa (Bono, Istvan 2002, Das Hunnenreich, Gea, 2002) ter Atilov kamen z napisom iz leta 442, najden v Kocjanu v Kapelskih Goricah (Krempel, Anton 1954, Dogodivščine štajerske zemlje, Graz, 1854, Maribor, 1926, str. 40–50).

ATILA V DOMIŠLJIJI UČENCEV

Človeška domišljija je neomejena in skozi ustvarjalne misli in roke se lahko zgodovinska dejstva jasno prikažejo pred našimi očmi. Na učnih poteh in taborih je ena od dejavnosti ta, da si osnovnošolci zamislijo in nato zapišejo svoje poglede o Atili, pri katerih pa morajo upoštevati tudi resnična zgodovinska dejstva. Navajamo nekaj primerov izdelkov učencev.

LEGENDE, KI SO SI JIH O ATILI ZAMISLILI UČENCI

»Hm, Atila, ... Mislim, da je res sijajno biti tak, on. Prešerno skozi življenje, vedno dobiš, kar želiš. In jaz to najbolje vem.

Za prestol je ubil svojega brata Bledo in nasledil strica Rueja. Združil je bele in črne Hune. Ohranil je skromnost svojih korenin. Jedel je iz lesene sklede in nosil preprosta oblačila. Prilastil si je, kar mu je bila volja. In prav to ga je poslednjo noč ubilo.

»Jaz sem Kirka in to, kar vam razkrivam, obstaja in ne obstaja.«

Prvič sem ga videla, ko je vdrl v naše mesto. Ponosno in pokončno je sedel na konju in v trenutku zaslužnil vsakogar. Ni prišel osvajat, le začasno je sklenil narediti mir med Huni. Združiti bele in črne. Ter jih narediti složne. Ne vem in nočem izvedeti, kaj je ponudil mojemu očetu, zakaj me je oče prodal. Atila se ni branil, čeprav sem tako postala njegova prva žena in kraljica. Prav gotovo pa ne njegova prva ljubezen in nikoli tista, ki bi trajala do smrti. V naših krajih in v tej kulturi, kulturi Hunov, je značilno mnogoženstvo.

Poroka je bila zelo razkošna, čeprav je mojemu možu na obrazu pisalo, da ne uživa ob kiču. Meni pa se je trlo srce, ko so me menjali za zaveznitvo. Življenje je minevalo na dvoru, ob služkinjah ter drugih ženah mojega moža. Rodila sem mu mnoge sinove, med katerimi je najstarejši Elak.

Atila ga je uril za boje. Želel si je mogočne vojske. In imel je to vojsko. Vojake, ki jim je bila največja čast umreti za svojo vodjo. Dogajali so se mnogi krvoločni boji, z mnogimi mrtvimi. Prek vseh teh bojev je Atila zavladal na ogromnem področju. Kraljestvu – brez meja.

¹ Legende so: Atilov grad v Šutjovi grabi; Lukmanca v Murščaku; Kralj Atila ugrabil ogrskemu kralju ženo Alenko; Legende o kralju Atila in grofu Kocjanu; Še o Atilovem gradu v Šutjovi grabi; Kmet odkrije podzemeljski rov, ki je vodil v grad v Šutjovi grabi; Hunskega kralja Atila, ki je živel v gradu v Šutjovi grabi, so pokopali med dva debela hrasta. (Objavljene so v delu Pravljice in druge zgodbe iz naših krajev v spomin našim prednikom, Pozabljeno v predalih 2, Izbor ljudskih in starih še ne objavljenih besedil iz Prlekije, Zavod za kulturo in izobraževanje Ljutomer, Ljutomer, 2001).

Vse zaslužnjene dežele pa so imele tudi prebivalce. Večino so jih pobili. Najlepše žene pa je Atila vzel s seboj. Ni jih bilo veliko srečnih. Marsikateri je vzel družino. Imel je vedno manj časa zame, pogosto mi je to ustrezalo. A bala sem se, kaj bo z mojimi sinovi. Bo moj sin nasledil njega? Bala sem se za prihodnost. Vedno manj sem bila njegova žena. Saj se z mano ni poročil iz ljubezni, ampak zaradi koristi. Lahko potem naredi moje sinove za dediče? Vedno mu je bil ljubši sin Ernas kot pa njegov prvorojenec. Bala sem se, da ne bo hotel mojega dediča. Enostavno sem morala to ustaviti. V obupu sem se obrnila na Ildiko, dekle, ki sem jo poznala. Razumela je moje tegobe in vse moje stiske. Menila je, da me upravičeno skrbi. Imela je načrt.

Kmalu zatem je s svojimi čari zapeljala Atilo. Na veliko smo slavili poroko. Naslednji dan smo našli mrtvo truplo Atile, ki ga je na mojo željo zastrupila Ildika. Kot ustrezljiva in vdana žena pa se je za njim ubila še ona. V času mojega življenja sem ugotovila, da je ta čaša strupa, strup – smrt za to ljudstvo. Saj ne bodo našli potomca, ki bi lahko nasledil Atilo.«

Domenika Presekar, 8. razred

Atila je bil velik hunski vladar in bojevnik. Bil je neustrašen kakor njegova vojska. Z njo je pustošil veliko evropskih dežel. Zaradi njega so se zgodile tudi nekatere izmed večjih vojn.

Dobil je vzdevek »bič božji«.

Legenda pravi, da naj bi ga njegova mati spočela s psom.

Pred vojnami so z vojsko izvajali razne rituale.

Ko pa je Atila umrl, pa so tiste, ki so ga pokopali, ubili, da se ne bi izvedelo, kje je pokopan.

Rok Fajfar, 8. razred

»No, skrivnost nas je pripeljala sem, torej jo raziščimo,« je rekel Nil. Stali so pred Atilovim gradom in v strahu so si ga ogledovali. »Kaj pa če tu živijo duhovi in pošasti, ki so začarale otroke?« je vprašala Sara. Na to vprašanje ji ni nihče odgovoril. Marjana je prijela kljuko ... in odprla vrata. »No, pa dajmo!« Stara vrata so zaškripala in pred njimi se je prikazala strašna dvorana. V njej so na stenah visele grozne slike. V kotih so bili postavljeni oklepi črnih ter belih Hunov, na tleh so ležale živalske kože. »Atila pa ni imel ravno smisla za humor,« je rekel Nil in si ves prestrašen ogledoval slike. Sara je zašepetala Nilu: »Ampak Atila je bil prijazen človek. Nazadnje sem bila tukaj pred tremi leti in ne spomnim se takšnih groznic slik!« Marjana je bila že pošteno izmučena od letenja in usedla se je na oklep belega Huna. A naenkrat se je čelada premaknila in iz velikega lestenca je skočil okostnjak. Družčina se je tako ustrašila, da se je stisnila skupaj.

Velikanski skelet z žarečimi zelenimi očmi, oblečen v črno-bel oklep, je jezno bolščal v njih in se jim približeval. V strahu je Nil videl, da se bo moral z njim spopasti.

Tomi Perša, 6. razred

PESNITVE O ATILI

Spočela ga je kraljica s psom,
tako so ga imenovali pasji sin.

Atila je ubil svojega brata
in mu pred nosom zaprl vrata.

Atila bil je vojak,
vsak ga je imel rad.

Urška Vajs, 6. razred

*Atila bil je vojak,
takrat imel je svoj grad.
Imel je tudi brata,
list trte bil je njegov znak,
a znebiti se ga je hotel vsak.
Boj je bil za njih zlat
in grd in krvav prav vsak.
Eden bil je brez glave, drugi brez noge.
Da zmagali so,
Atila poskrbel je za to.*

Sara Trstenjak, 6. razred

ATTILA

*Attila war ein Soldat,
damals hatte er eine Burg.
Er hatte auch einen Bruder,
sein Zeichen war ein Rebeblatt
aber jeder wollte ihn loswerden.

Jeder Kampf war für sie golden
und hässlich und blutig.
Einer war ohne seinen Kopf, der andere ohne sein Bein.
Attila sorgte dafür,
dass sie immer gewannen.*

Sara Trstenjak, 6. razred
prevod Tjan Rožanc, 7. razred

DER HUNNE ATTILA

*Wenn Schwerte und Äxte
neue Albträume aufheben,
beginnt der Kampf,
für die Landschaft und Ehre.
In diesem Ehrenmarsch,
der den Ruhm der Könige wert ist,
nur ein Herrscher dieses Landes,
der würdige König ist, der Hunne Attila.*

Tomi Perša, 6. razred
prevod Miha Belak, 8. razred

SKLEP

Na Atilovi poti so zgodbe o Atili povezane z zgodovinskimi, etnološkimi ter sociološkimi vsebinami in strnjene v krajših besedilih, ki se nahajajo na smerokazih na Atilovi poti in ob njej v Kapelskih goricah. Smerokazi se vključujejo v okolje tako, da opominjajo na bližnje turistične ali kulturne znamenitosti. Na poti pa Atila prek dvanajstih tabel oz. točk »spregovori« o svojem življenju, vzponu, vojaških uspehih ter zatonu v prvi osebi in tako obiskovalca pozdravi in ga spremlja vso pot.

Z učenci na učnih poteh in taborih preučujemo kratka besedila z ustnim izročilom in jih umeščamo v zgodovinski okvir, raziskovano gradivo smo uredili in natisnili trojezično brošuro. Delo učencev zgodovinskega in likovnega krožka smo uporabili tudi na turistični

zloženki, ki je poleg smerokazov dodaten vodnik po Atilovi poti. Zloženka je natisnjena v treh jezikih, tako da tudi tuji turisti ne bodo prikrajšani za zgodbe, ki jih vodijo po poti in skozi čas. Za širšo promocijo kraja smo natisnili tudi razglednice s poudarkom na predstavitvi tradicionalnih in etnoloških motivov (grad – pot – Atila). Atilovo pot lahko najdete tudi na turističnem zemljevidu Turistične gozdne učne poti po Pomurju.

Legenda pravi: »Pred več kot tisočletjem in pol se je na današnjem Kocjanu ustavil kralj Atila in prevzel od naravnih lepot teh krajev dal sezidati grajsko zakladnico s trdnjavo ...« Ta legenda živi med tukajšnjim prebivalstvom že nekaj stoletij. Prav ta fenomen žive legende nas je opogumil, da smo se v sodelovanju s porabskimi Slovenci iz Gornjega Senika pred leti odločili za raziskovalni projekt »ATILOVA POT« ter oživili ustvarjalno-raziskovalne tabore. Hoteli smo izvedeti, kje se nahaja Atila med Slovenci oz. na Madžarskem? Je legenda ali resničnost?

V evropskem spominu in domišljiji si je Atila pridobil prostor, ki se v zgodovini lahko primerja le še s ciklusom Aleksandrovega pohoda na Vzhod. Tako pri tujih kot domačih raziskovalcih se pojavlja vprašanje, kako se je v ustnem izročilu lahko skozi stoletja ohranilo toliko pripovedi ravno o hunskih plemenih, ko pa so skozi ta prostor tudi pozneje vdiral številna druga barbarska ljudstva.

Tako se vedno znova vračamo na njegovo pot sredi Kapelskih goric ter ustvarjamo likovne in pisne izdelke z mislijo na to, da je Atila še vedno med legendo in resničnostjo.

LITERATURA

- Fran Kovačič: Slovenska Štajerska in Prekmurje, zgodovinski opis. Matica Slovenska, Ljubljana, 1926.
Anton Kremlj: Dogodivščine štajerske zemlje. Graz, 1854, Maribor, 1926.
Gerhart Ellert: Atila. Cankarjeva založba, Ljubljana, 1963.
Geza Gardony: Atila, bič božji. Pomurska založba, Murska Sobota, 1973.
Ilustrirana zgodovina sveta od prazgodovine do danes. DZS, Ljubljana, 1971.
Svetovna zgodovina od začetkov do danes. Cankarjeva založba, Ljubljana, 1976.
Floyd Elizabeth: Kdo je ustvarjal zgodovino. Mladinska knjiga, Ljubljana, 1980.
Pavle Blaznik: Historična topografija Slovenije, Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500, 1 (A-M). Založba Obzorja, Maribor, 1986.
Giovanni Caselli: Življenje skozi stoletja (Vdori barbarov). DOMUS, Ljubljana, 1987.
Zgodovina v letnicah (od kamene dobe do računalnika). Mladinska knjiga, Ljubljana, 1991.
Ivan Stopar: Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. VIHARNIK, Ljubljana, 1993.
Oxfordova enciklopedija zgodovine od pradžine do 19. stoletja. DZS, Ljubljana, 1993.
Marjeta Šešelj Kos: Romulovo poslanstvo pri Atili (ena zadnjih omemb Poetovione v antični literaturi). Zgodovinski časopis št. 3, 1994.
The Times, atlas evropske zgodovine. Slovenska knjiga, Ljubljana, 1995.
Ernst. H. Gombrich: Kratka svetovna zgodovina za mlade bralce. DZS, Ljubljana, 1995.
Kronika človeštva. Mladinska knjiga, Ljubljana, 1996.
Zmago Šmitek: Kristalna gora, mitološko izročilo Slovencev. Ljubljana, 1998.
Atila – zapisani v času. GEA 6, Ljubljana, 2002.
Trdina, Janez: Bajke in povesti o Gorjancih. Ljubljanski zvon, 1882.
Šmitek, Zmago: Kristalna gora, mitološko izročilo Slovencev. Ljubljana, 1998.
Pajek, Janez: Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev. Ljubljana, 1884.
Lengyel Dénes: REGI MAGYAR MONDAK. Budapest, 1974
MAGYAR HUNMONDÁK, Helbing Fereuc Képeivel. Budapest, 1989
Filla Istvan: Történelmi Olvasókönyv. Budapest 93, (Római kővebek Attilánál ...).
Benedek ELEK: Magyoorok Története Készült Debrecenben, az 1994.
A MAGYAROK BEJÖVETELE, Celldömölk, 1996.
Történelmi Száméylek Lexikona, 1997.

LITERATURA ZA UČENCE

- Krajevni leksikon Slovenije. DZS, 1995.
Statistični letopis Slovenije, 1991.
Prlekija, spominski zbornik ob desetletnici osvoboditve. Ljutomer, 1955.
Odluk o razglasitvi nepremičnin in kulturnozgodovinskih spomenikov na območju občine Gornja Radgona, 1990.

Pravljice in druge zgodbe iz naših krajev v spomin našim prednikom, Pozabljeno v predalih. Ljutomer, 2001.
Razvojni projekt CRPOV za območje KS Kapela in dela KS Radenci. Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Maribor, 1999.

POVZETEK

Hunski vladar Atila naj bi se po pričevanju ljudske legende, ohranjene v Radgonsko-Kapelskih goricah, na svojih bojnih pohodih ustavil tudi v teh krajih. Od leta 2003 vodi skozi Kapelske gorice na novo oblikovana Atilova pot, na kateri Atila obiskovalce pozdravlja prek dvanajstih točk oz. tabel z napisi, na katerih spregovori v prvi osebi. Zamisel o tem se je pred leti porodila avtorici članka, ki je skozi literaturo spoznala tega legendarnega hunskega vladarja. Vsako leto na Atilovo učno pot popelje učence in ljubitelje zgodovine, organizira pa tudi raziskovalne likovno-zgodovinske tabore, ki se jih učenci z navdušenjem udeležujejo. Na taborih iščejo literaturo o Atili v slovenskem in nemškem jeziku, ustvarjajo likovne in kiparske izdelke, pečate, si zamislijo in zapišejo legende, ustvarjajo pesmi, jih prevajajo v nemški jezik ter Atilo umestijo med legendo in resničnost oz. presojujejo, kaj je v legendah resničnega, kaj je plod ljudske domišljije. Legende o hunskem kralju Atili iz 5. stol., njegovem gradu in zakladu še danes, po tisočletju in pol, burijo domišljijo tako v slovenskem kot v širšem evropskem prostoru. Ljudsko ustno izročilo o Atili in Hunih je razširjeno po vsej Evropi. V njem ima posebno poglavje slovensko ljudsko izročilo o Atili. Ljudska domišljija je videla Atilov grad na hribčku pri Kapeli, kjer so ostanki poznosrednjeveške utrdbe. Številna ledinska imena in arheološka najdišča, ki so jim nadeli ime Atila ali Hunov, dokazujejo, kako živo je bilo to izročilo še vse do začetka 20. stol. Obstajajo še žive priče dogodkov, ko so se domačini sami lotevali izkopavanj »Atilovega groba«. Na učnih poteh in taborih je ena od dejavnosti ta, da si osnovnošolci zamislijo in nato zapišejo svoje legende o Atili, pri katerih pa morajo upoštevati tudi resnična zgodovinska dejstva. Ustvarjanje o Atili je zanimivo vedno znova in znova, domišljija učencev pa ne pozna meja.

Katja Mahorčič, Gimnazija Nova Gorica

DOMOV, DOMOV, DOMOV

UVOD

Dne 8. septembra 1943 je kapitulirala Italija. Za vojno v Evropi je bila to ena izmed velikih prelomnic; zlomila se je os Rim-Berlin-Tokio. Primorcem je kapitulacija Italije prinesla prvo – sicer kratkotrajno – obdobje svobode. Da je vrag odnesel osovraženo Italijo, so prebivalci Kromberka, vasi pri Novi Gorici, izvedeli istega dne zvečer. Vest se je bliskovito širila od hiše do hiše in dvignila na noge vso vas. Prebivalcem se je zdela novica skoraj neresnična, podvomili so vanjo. Je sploh mogoče, da Italijani po tolikih letih odhajajo. Naslednji dan so ljudje praznično, s pesmijo in zastavami pozdravili svobodo. Ljudje, ne vese-lite se preveč, so opozarjali dobri poznavalci razmer. Zdaj nam grozi drug vrag. Nemcem je pomenilo ozemlje Primorske ključno strateško točko, zato so 25. septembra 1943 začeli silovito ofenzivo, zlomili goriško fronto in zasedli vse vitalne dele Primorske. Ustanovili so Operativno področje Jadransko Primorje, ki je obsegalo celotno Julijsko krajino, Videm in Ljubljano. V primorskih vaseh so bile organizirane manjše partizanske sabotažne skupine, ki so z različnimi akcijami Nemcem preprečevale normalen nadzor nad ozemljem.

PRIČEVANJE

Sabotažna skupina iz Kromberka in Lok je pozno spomladi 1944 iz zasede napadla dva nemška vojaka: enega je ubila, eden je zbežal. Nemci so silovito reagirali. Dne 25. junija 1944 so ob štirih zjutraj, ko se je prebujal dan, tiho, nenadno in bliskovito obkolili obe vasi, razdejali hiše in ljudi zgnali na dvorišče vaške trgovine PRI. Osem moških in dvaindvajset deklet so poslali v nemška taborišča. Številka bi bila še večja, če ne bi uspešno posredovala vaški župnik in velik domoljub Vinko Vodopivec in kromberška grofica Nikoleta Coronini. Moške so odpeljali v Dachau, dekleta v Auschwitz. Med njimi je bila tudi mlada, komaj poročena in noseča **Bojana Pavšič Mertl**. Otrok, ki se je rodil v taborišču, ni preživel. Vojna ji je vzela očeta, brata in moža. Njena zgodba zrcali usodo Primorcev, ki so doživeli fašizem in nacizem, pekel nemških taborišč in vračanje domov.

V začetku julija 1944 je bila Bojana z drugimi dekleti deportirana v **Auschwitz**. Januarja 1945 so taboriščnike zaradi prodiranja ruske Rdeče armade preselili v **Ravensbrück** na sever Nemčije. Tu je s pomočjo Rusinje rodila otroka, ki je kmalu po rojstvu umrl. Mraz in lakota sta ga pobrala. Konec aprila 1945 so nacisti odprli vrata taborišča in pred rusko fronto se je umikalo vse: taboriščniki, civilisti, vojaki. Nenehno streljanje, bobnenje, eksplozije granat so puščali apokaliptično razdejanje. Bojana je z mnogimi drugimi samodejno rinila naprej. Ozirati se ni bilo časa. Velikokrat se je spomnila pridig župnika Vodopivca in njegove svetopisemske modrosti: »Če se ozreš, okamniš.« Proti zahodu je bežala nepregledna procesija vojakov, domačinov, civilistov, beguncev. Strah pred rusko vojsko je bil neobvladljiv. Nekateri so zmogli, mnogi so za vedno ostali ob poteh: ranjeni, bolni, izčrpani. Zadnjih štirinajst dni taboriščnikom niso dajali več hrane, razen vodo z nekaj koščki korenja ali kolerabe. Bojana je bila izčrpana. Nekje na poti iz taborišča proti zahodu je mimo pripeljal voz s tremi vojaki. Menda so bili Poljaki. Vprašala jih je, koliko dni se lahko preživi brez hrane. »Šest, sedem.« In dali so ji tri pre-

pečence. Bojana si je oddahnila. »Danes mi ne bo treba umreti.« V množici nenavadnih popotnikov je bila večinoma sama. »Moram ven iz tega pekla. Domov, domov!« je bilo vodilo, ki je Bojani vsak trenutek vlivalo neznansko moč in voljo. Pot jo je peljala proti **Schwerinu**, glavnemu mestu pokrajine Mecklemburg. Bila je sama, brez vsega, praznih rok, izčrpana, lačna, umazana, razcapana. Kmetica ob polju ji je podarila zeljnato glavo, naslednji dobrotniki so ji ponudili pest narezanega surovega krompirja. Žvečila je surovo zelenjavo in preganjala oglašujočo lakoto. Nekdo ji je podaril pest suhih sliv. Pravi blagoslov. Nekega dne je ob poti naletela na odprt kombi Rdečega križa. Nikogar ni bilo v bližini. Splezala je na klop in v trenutku zaspala. Prebudil jo je šofer in ji predlagal, da jo odpelje v bližnjo bolnišnico, kjer si bo opomogla in se potem v organizaciji Rdečega križa vrnila domov. V tistem trenutku je bilo to zadnje, za kar bi se Bojana odločila. V vseh jezikih, ki se jih je spomnila, je šoferju dopovedovala, da mora domov. Danes pravi, da je bila to njena največja napaka, ki jo je storila na poti vračanja. V eni od kasarn v bližini Schwerina je naletela na dobrega znanca iz Solkana. Bil je med vojnimi ujetniki, ki so najprej služili v italijanski vojski, po kapitulaciji Italije pa so jih zajeli in odpeljali v Nemčijo. »Če prideš pred mano domov, povej moji ženi, da sem živ in da se bom vrnil.« V Schwerinu je v neki graščini preživela dva tedna. V mestu so jo oskrbeli z novimi oblačili in redno prehrano. Razcefrano potrdilo o potrebnih oskrbi hrani še danes.

Iz Schwerina so jih prepeljali s konvojem vojakov v **Lüneburg** jugovzhodno od Hamburga. V kasarni si je Bojana delila sobico z dvema Litvankama. Vsak dan je odhajala na vojaško upravo po topel obrok. Izognila se je pozivu za skupno vračanje Jugoslovanov v domovino. Kdo ve zakaj. Na vojaški komandi je prosila za dovolilnico za odhod. Rada bi šla v Leipzig in poiskala očeta, ki so ga tudi odgnali v taborišče. Dali so ji dovolilnico z obveznim spremstvom. Mož, ki je hodil z njo, je bil vso pot skrivnosten. Bojana je sklepala, da je Hrvat ali Srb, da ni vojni ujetnik, prej skrivač, esesovec ali vojak vermahta, ki jo je potreboval, da je z njo laže bežal pred zavezniškimi vojaškimi oblastmi. Izdajal se je za Karla Milinga, govoril je malo, o sebi ničesar, a do nje je bil vedno vljuden in prijazen. V **Braunschweigu**, jugovzhodno od Hannovra, je izginil kot kafa. Bojana pa si je zadala cilj, da mora priti do Brennerja, ker je to bližje domu. Misel na Leipzig je opustila. Kdo ve, kje je v tej zmedi njen oče? Pešala je cele dneve. Nič ni razmišljala, kaj bo jedla, kje bo spala. Kar je prišlo, je prišlo. Znašla se je v manjšem kraju **Celle** severovzhodno od Hannovra. Močvirni pokrajini je dajalo resje, ki se še ni povsem razcvetelo, poseben čar. Na stranskem tiru zapuščenega vagona je prespala. Naslednji dan je v pisarni županstva dobila bon za hrano in prenočitev pri eni od družin. Potem je začela svoj »camino« proti jugu. Dan za dnem je hodila ob robu ceste. Sama. Nihče je ni nagovoril, nihče ustavil voza ali kolesa, nihče je ni nič vprašal. Nema pokrajina, nemi ljudje. Posebej si je zapomnila starodavni **Göttingen**, ki ni bil porušen kot večina krajev, koder je hodila. V zapuščeni lopi je našla suho slamo in v primerjavi z vsemi trdimi in mrzlimi ležišči do tedaj je bilo to pravo razkošje. Števila dni hoje ni štela več. Nikjer ni ostala dlje kot en dan. V rekordnem dnevu je prepešala petdeset kilometrov. V zgodnjem poletju je prišla v **Garmisch**. Tam je ostala nekaj dni, prosila za hrano po gostilnah in spala v prostorih univerze, ki so jih priredili za prenočevanje vseh, ki so odhajali iz Nemčije. Naslednji cilj je bil **Innsbruck**. Tam so živeli moževi starši in veselila se je srečanja z njimi. Žal jih v mestu ni našla, vrnili so se baje v rodni Merano. Na železniški postaji se je mukoma prerinila na prenapolnjen vlak. V začetku je sedela kar na stopnici vagona. Potem ji je mlad tržaški par odstopil za ped prostora na sedežu v vagonu. Na postaji v **Veroni** so čakali prostovoljci Rdečega križa in na različne načine pomagali nesrečnikom, ki so se zgrinjali s severa. Z angleškimi kamioni so jih prepeljali do **Trevisa** in od tam v **Videm**. Z vlakom do Gorice je bila kratka pot. Bil je vroč julijski dan konec meseca. Izstopila je na južni goriški postaji in pešala proti glavnemu trgu. Ulice so bile prazne, opustele. Nikjer žive duše. Morebiti so meščani odšli na podeželje. Kasneje je izvedela, da so mesto mnogi zapustili iz strahu pred partizansko vojsko. Bali

so se vsega, kar je prihajalo z vzhoda. Na poti do doma je srečevala znance in domačine in nihče ji ni zmoget povedati, da ni več očeta, brata in moža. Doma jo je čakala mama. Vsakdanje življenje jo je vpelo v svoje kolesje in Bojana si je ustvarila novo družino. Bojana še danes ne ve, kako je zmogla vso naloženo kalvarijo vračanja domov. Prepričana je, da se v življenju nekatere stvari zmore le enkrat.

Zgodba Bojane Pavšič Mertl je ena od mnogih, ki bi jih lahko pripovedovali primorski ljudje. Dvajsetletna premišljena, a zato nič manj okrutna fašistična politika, ki je Prinčiče spremenila v Princije, Marušiče v Marusigge, Valentinčiče v Valentije, je izklesala pogumne, ponosne, trdožive domoljube. Med vojno sta njihovo upornost preizkusila fašistična in nacistična vojska. Davek je bil velik, a nikoli prevelik, da bi klonili. Trdoživost, ljubezen do življenja in svobode, vztrajnost so dragocena dediščina tudi za zdajšnje mlade rodove.

(Po člankih Valentine Ščuka v pogovoru z Bojano Pavšič Mertl.)

Pavlin, M; Rajer, A. (1986). Kromberk-Loke v času narodnoosvobodilne borbe, Kronika krajevnosti Kromberk-Loke. Tiskarna Jadran Koper.

Ščuka, V. (2008/2009). Domov, domov, domov! Stran, Glasilo Kromberka in Lok, št. 4 in 5, letnik II in III.

Zemljevid: www2.arnes.si Evropa v šoli.

VKLJUČITEV PRIČEVANJA V POUK

Pričevanje Bojane Pavšič Mertl se lahko vključi v obravnavo učne vsebine Položaj slovenskega naroda med drugo svetovno vojno v okviru obvezne širše teme Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju. S pričevanjem se uresničujejo naslednji tematski cilji:¹

- analizirajo in primerjajo položaj slovenskega naroda v različnih obdobjih/državah 20. stoletja;
- ključne dogodke, pojave in procese iz slovenske zgodovine 20. stoletja umestijo v ustrezen zgodovinski čas in prostor;
- razvijajo spretnost zbiranja in izbiranja informacij iz različnih medijev, kritično presojujejo njihovo uporabno vrednost;
- oblikujejo svoje zaključke, mnenja, stališča, interpretacije;
- obsodijo primere množičnega kršenja človekovih pravic, a izpostavijo tudi pozitivne vplive znotraj slovenskega naroda in s sosednjimi narodi;
- razvijajo pozitiven odnos do slovenske narodne identitete in državnosti.

Operativni učni cilji na temelju tematskih pa so:

Dijaki/-nje:

- ugotavljajo značilnosti razmer na Primorskem med drugo svetovno vojno;
- prepoznajo eno od oblik nemške okupacijske politike;
- ovrednotijo vlogo primorskih duhovnikov med osvobodilno vojno;
- spoznajo usodo taboriščnikov ne le v taboriščih, temveč tudi kalvarijo vračanja domov;
- na zemljevidu poiščejo in začrtajo pot pripovedovalke;
- sami poizvejo in povprašajo o vojnih izkušnjah svojih bližnjih (pri sorodnikih, znancih, vaščanih);
- prepoznajo vrednote, ki človeku pomagajo preživeti velike življenjske preizkušnje, kadar koli in kjer koli.

Dijakinje in dijaki preberejo pričevanje in nato v parih rešujejo naloge na učnem listu.

¹ Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina. 2008. Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 40.

UČNI LIST

1. Dogodkom, opisanim v pričevanju, določite čas in prostor.
2. Zakaj je pomenil 8. september 1943 pomemben preobrat v drugi svetovni vojni?

Razmislite, zakaj je bil 8. september še posebej pomemben za Primorce in Primorsko.

3. Kašna je bila usoda Primorske po 8. septembru?
4. Kakšno obliko nemške okupacije so občutili prebivalci Kromberka in Lok?
5. Navedite tri zloglasna taborišča, v katerih so bili internirani.

Kakšen je bil namen nemških koncentracijskih taborišč?

V katero kategorijo taborišč je sodil Auschwitz?

6. Kateri dve osebi sta s svojo besedo in vplivom pripomogli, da številka krajanov v taboriščih ni bila višja?

Kakšna je bila opredelitev velike večine primorskih duhovnikov v času vojne in kakšno je bilo njihovo poslanstvo? Kateri Bevkov junak simbolizira poslanstvo primorskih duhovnikov?

7. Kateri dogodki so vplivali na ukinitve obeh taborišč, ki jih je doživela pripovedovalka zgodbe.
8. Zakaj sta bili taborišči zanjo še posebej usodni?
9. Iz pričevanja razberite, kakšne so bile razmere v Nemčiji ob koncu vojne.

Zakaj je tudi veliko nemškega civilnega prebivalstva bežalo na Zahod?

10. Iz pričevanja ugotovite načine osnovnega preživetja pripovedovalke ob vračanju domov.
11. Iz podatkov v pričevanju ugotovite, koliko časa je približno trajala njena pot domov.

Zakaj je pripovedovalka svoje vračanje simbolizirala z besedo »camino«?

12. Na zemljevidu Nemčije poiščite vse omenjene kraje, označite jih in s črto označite opisano pot.

Iz pričevanja razberite vse vrednote, ki človeka bogatijo kadar koli in kjer koli.

SKLEP

V didaktičnem članku je predstavljeno izvirno pričevanje Bojane Pavšič Mertl, s katerim se lahko pri pouku dijakom približa doživljanje okupatorjevega nasilja nad Slovenci. Z delovnim listom je nakazanih nekaj možnosti nalog in dejavnosti, ki se navezujejo na pričevanje, predvsem pa je prikazano, kako je možno z vključitvijo pričevanj pri pouku zgodovine uresničevati vsebinske učne cilje, učne cilje, ki se navezujejo na spodbujanje in razvijanje spretnosti in veščin, ter učne cilje, ki se nanašajo na utrjevanje vrednot o svobodi in življenju v miru.

POVZETEK

Druga svetovna vojna je v vsej svoji razsežnosti in različnosti interesov ter hotenj zaznamovala usode ljudi. Slovensko ozemlje so kljub njegovi majhnosti razkosali štirje okupatorji. Vsak od njih je s svojimi metodami in načini uresničeval raznarodovalno in genocidno politiko. Zgodba Bojane Pavšič Mertl je pripoved mlade Primorke o kruti usodi nosečnice in taboriščnice, ki ji je vojna vzela otroka, brata partizana, očeta taboriščnika in moža, prestopnika iz nemške v partizansko vojsko. Je pričevanje ženske, ki jo je neizmerna volja do življenja opogumljala na vseh poteh velikih preizkušenj.

Bojana Modrijančič Reščič, Tehniški šolski center Nova Gorica

BEVKOVA POVEST V BRALNEM KLUBU NA STROKOVNI ŠOLI

BRALNI KLUB

Strokovne šole ponujajo veliko možnosti za izpopolnjevanje in nadgrajevanje specifičnih strokovnih znanj. Vendar morajo učitelji slovenščine v medpredmetni povezavi z zgodovino mednje vnašati tudi bralno kulturo oz. spodbujati njihovo motivacijo za branje. To pomeni še poseben izziv, saj slovenščina ni ravno priljubljen predmet, ker predvsem v 1. letniku dijaki radi vzdihujejo, češ saj vendar vsak Slovenec zna za zadostno in kaj jih bom mogoče spet obremenjevala s klasičnimi literarnimi deli Prešerna in Cankarja. Saj so vendar Slovenci, zato slovensko še kako obvladajo. Brati pa se jim ne ljubi, ker so vsa klasična dela dolgočasna. Kaj torej brati v strokovni šoli in katera dela, saj morajo biti ta predvsem zanimiva. Že pri pouku slovenščine sem jim ponudila mladinska dela, ki so jih dijaki hvaležno sprejeli in začeli brati, predvsem pa za zapis niso več brskali po medmrežju. Eden izmed njih mi je zaupal, da najprej vsi sošolci negodujejo, češ spet moramo brati, a pozneje dela vsi preberejo in jih celo priporočijo svojim sošolcem, prijateljem.

Leta 2005 sem na šoli ustanovila bralni klub. Ker so bili začetki obetavni, sem nadaljevala delo. Z dijaki 2. letnika smeri Elektrotehnik računalništva smo se dogovorili, da se bomo srečevali enkrat mesečno dve šolski uri po pouku. Ker so bili sami fantje, sem bila presenečena, da so prihajali in se pogovarjali o prebranih delih – mladinskih, avtobiografskih, domačih in tujih zgodovinskih. Predvsem pri zadnjih dveh me je presenetilo to, da jim zgodovina ni tuja in da radi razpredajo tudi o vojnih dogodkih, saj pravijo, da je tega pri predmetu zgodovine premalo in si želijo več medpredmetnih povezav. Po prebranih delih pa so ugotavljali, da se je tako izboljšalo njihovo govorjenje, saj so jezik očistili slenga in narečnih izrazov. Postajali so samozavestnejši, kritični bralci in poslušalci, svoje zapise pa so nadgradili z vrednotenjem in utemeljevanjem naslovnih oseb oz. pomembnih dogodkov. Sočasno s tem pa se nam je porodila ideja, da bi k nam povabili tudi pisce književnih del. Tako smo se že pogovarjali z **Marijo Vogrič, Marjanom Tomšičem, Igorjem Karlovškom, Sonjo Merljak Zdovc, Asjo Hrvatini, Aksinjo Kermauner, pesnico Vladimiro Rejc** ter z **Miro Cencič in Marjanom Bevkom**.

V šolskem letu 2008/09, ko je svoje šolanje končala prva generacija dijakov bralnega kluba, so njihovo delo nadaljevali novi dijaki iste smeri, ki se je medtem preimenovala v smer Tehnik računalništva. Bralni klub tako danes sestavljajo bralci od 1. do 4. letnika srednjega strokovnega izobraževanja, ki tako bogatijo svojo bralno kulturo in razvijajo svojo sporazumevalno zmožnost, saj so sposobni besedila sprejemati, razčlenjevati in tudi samostojno tvoriti. Ob tem pa se kaže tudi medpredmetno povezovanje, saj se pri zgodovinskih besedilih slovenščina in zgodovina dopolnjujeta in nadgrajujeta. Mislim, da je to za učitelja slovenščine tudi velika nagrada, saj tako med mladostniki širi branje in jim ponudi možnost, da to ohranijo in nadaljujejo v življenju.

Ob Bevkovih delih Črni bratje in Učiteljica Breda lahko učitelj slovenščine dijaki seznanijo z avtorjem besedila, izpostavi pesnika Simona Gregorčiča in Antona Aškercu kot narodno zavedna Slovenca, opozori pa tudi na popačenke pri imenih oseb, ki imajo slabšalni prizvok (Papagallo, Kokodajs). Zgodovinar pa dijake opozori na čas med obema svetovnima vojnama in na drugo svetovno vojno, poudari narodno zavest Slovencev, odkriva pa tudi pomen partizanskega oz. odporiškega gibanja. Skupno obema predmetoma pa je, da so dijaki z branjem obeh leposlovnih del z zgodovinskim ozadjem ugotovili, kako so skušali zavedni mladi Slovenci

v času med obema vojnama in med drugo svetovno vojno opozoriti starejše, naj se jim pridru-
žijo pri odporu (pisali so letake z domoljubnimi verzi, govorili slovensko pred tujci, izobešali
slovensko zastavo, pisali slovensko).

BEVKOVI POVESTI ČRNI BRATJE IN UČITELJICA BREDA

Svojim bralcem sem tako ponudila tudi Bevkovi povesti Črni bratje in Učiteljica Breda. Presenečeno sem ugotovila, da deli niso sprejeli z negodovanjem, ampak so si bili edini, da sta zanimivi, čeprav pripovedujeta o zgodovini, o kateri lahko le berejo, saj je sami niso doživeli. Eden izmed njih je celo izpostavil citat Bogomila Gerlanca v spremni besedi o Bevkove povesti Učiteljica Breda: »V dneh najhujšega nasilja mi je kot pisatelju Primorske slovenski jezik po-
menil vse. A ne samo meni, ampak vsem rojakom, ki jim je bila pri srcu naša usoda. Dokler
nam je ta jezik še pel, smo vedeli, da naša pravda še ni izgubljena.' Ker je bil materin jezik izg-
nan iz šole, so ga poskušali ohranjati z učbeniki, ki bi jih šolarji začetniki uporabljali doma. /.../
Vsa primorska mladina je bila skoraj dvajset let brez pouka slovenskega jezika.« (1974, str. 140)
Mnoge je zmotilo dejstvo, da v tistih hudih časih otroci niso smeli govoriti slovensko, da so se
moral skivaj pogovarjati v maternem jeziku, pozitivno pa jih je presenetilo, da so v tistih tem-
nih časih mladi radi obiskovali pouk, da so zavzeto sodelovali in bili samoiniciativni. Danes,
pravijo, šola marsikomu smrdi, njenega pomena pa se zaveš šele tedaj, ko je že prepozno. Svoje
znanje o tistih časih so nadgradili s pogovorom z Miro Cencič in Marjanom Bevkom, sinom
pisatelja Franceta Bevka.

Naslovni junaki obeh Bevkovih del so bili drugačni, kot so mladi danes. V povesti Črni
bratje so si dijaki Jerko, Tonin, Filip, Pavlek in Nejče obljubili, da bodo »le iskra, ki bo zane-
tila požar«. (1974, str. 15) Čeprav so bili še otroci, so se zavedali pomena maternega jezika.
Idejni vodja je bil Jerko, občutljiv fant, ki ga je prizadela vsaka krivica. Že kot otrok je izgubil
brata, globoko v dušo pa se mu je zarezal požig slovenskega gledališča. Nato je prebral knjigo
Črni bratje, v kateri je pisateljica opisala »boje 'karbonarov' proti Avstrijcem, ki so tlačili Italijo.
Skrivna družba upornikov, ki si je nadela ime 'Črni bratje', je kovala zarote, trosila letake, razo-
bešala zastave in metala bombe /... / Slednjič se je uprlo vse ljudstvo in vrglo tujca iz dežele /... /«
(1974, str. 15) Jerko jih je občudoval, knjigo pa je za njim prebral tudi Tonin. Tako se je začelo in
nadaljevalo, saj so slovenski fantje trosili letake z Aškerčevimi in Gregorčičevimi domoljubnimi
verzi ter se shajali v kleti pri Toninu, dokler je gospod Faganel ni zaklenil, saj svoji hčeri Žutki
ni verjel, da se fantje lahko učijo v temi. Sestanke so potem imeli v veliki kaverni iz 1. svetov-
ne vojne pri reki Soči. Jerko in Pavlek pa sta »tiskarno« prenesla domov. Radi so se spominjali
dogodka, ko so na najvišjo platano v glavnem mestnem drevoredu izobesili slovensko zastavo.
Nanje je postal pozoren policijski brigadir Papagallo, pomagal pa mu je njihov sošolec, Italijan
Anibale. Fantje pristanejo v zaporu. Čeprav so trdni, se telesno najšibkejši, idejni vodja Jerko,
zlomi. S svojo smrtjo opomni vse Slovence, da bodo zanje prišli boljši časi, ko bodo dočakali
svobodo, žrtve pa ne bodo zaman.

Učiteljica Breda je bila zagnana partizanska učiteljica, ki je s svojim delom širila slovensko
besedo in petje, predvsem pa je dokazala, da bodo ljudje s složnostjo dosegli zastavljeni cilj. Kot
je povedala nemškemu naredniku Kokodajsu, je otroke učila brati, pisati in računati. In ti so jo
spoštovali ter ji zaupali. Vendar si je Nemec prisegel, da bo dokazal, da je Breda partizanka, da
»zastruplja otroke« (1974, str. 96). To mu je tudi uspelo, ko se je kmalu zatem ustavil v krčmi, v
kateri mu je postregla italijanska krčmarica in mu neprevidno dala sinov zvezek z rdečo zvezdo.
Renato se je tako ujel v past, hkrati pa se zavedel, da je učiteljica v nevarnosti. Moral bi jo opo-
zoriti, toda eden izmed vaških paglavcev ga je obsodil, da je izdajalec. In beseda fašist je dečka
bolela še tedaj, ko je našel Bredo in jo opozoril na nevarnost: »In kot nekoč v šoli je Bredina roka
tudi to pot legla na dečkovo kodrasto glavo.« (1974, str. 107) Sama je morala zapustiti slovensko
vas in svoje učence, sicer bi jo Nemci odgnali. Njeno delo pa je nadaljeval partizanski učitelj.

MIRA CENCIČ IN MARJAN BEVK V BRALNEM KLUBU

Mira Cencič je dopolnila povest Franceta Bevka Črni bratje, ko je leta 2005 izdala kratko
delo Črni bratje, Povest in resnična zgodba. Mladim bralcem je povedala, da se je organizacija

oblikovala in delovala leta 1930 v času najhujšega preganjanja primorskih Slovencev, saj je bil fašizem v Italiji trdno na oblasti. Tako je bilo tedaj prepovedano vse slovensko: slovenska društva, slovensko petje, slovenski periodični tisk, tujci so sežigali slovenske knjige, prepovedali uporabo slovenskega jezika, začelo se je poitalijančevanje. Slovenski učitelji pa so bili po letu 1923 odstranjeni iz šol. Nekateri dijaki so se še spomnili moje razlage, da so moji sorodniki morali obiskovati italijanske šole, slovenščina pa je ostajala doma ob toplem ognjišču. V takih hudih razmerah so vsi zavedni Slovenci budili narodno zavest. Tudi šolarji niso ostali nedejavni, zato so po organizaciji TIGR ustanovili organizacijo Črni bratje. Imenovali so se »po oglarjih – karbonarjih, družini aktivnih italijanskih liberalnih nacionalistov«. (2005, str. 95) Marjan Bevk pa je mladostnikom povedal, da je Benito Mussolini leta 1920 v Pulju spregovoril, da si morajo Italijani zagotoviti Jadransko morje, ki je v rokah manjvredne barbarske oz. slovanske rase. Italijani so si želeli internirati Slovence, niso pa izključevali tudi streljanja vseh, ki so bili komunisti. Dijaki so izvedeli, da je bil knjižni Jerko 13-letni Mirko Brezavšček, ki je pokopan v Goriških brdih. In izdajalec Anibale je bil sošolec fantov iz Toskane. Videl je, kako sta si slovenska dijaka izmenjala letake v stranišču. Pri Brezavščku je tuja oblast našla tudi beležko v nerazumljivi skriti pisavi, ki je bil sicer seznam imen. In čeprav so bili to domoljubi, stari od 13 do 18 let, so bili neustrašni, kljub temu da so vedeli, da lahko končajo v zaporu ali pa da jim je grozila smrt. Pozneje so odšli v partizane, saj se je ideja mladih fantov razrasla in postala uničljiva. Dijake v bralnem klubu je zanimalo, ali italijanski šolarji kaj vedo o naši zgodovini. Nekdo je celo pripomnil, da zakaj ne bi tudi Italijani hodili v slovenske šole: »Ali imajo dijaki iz Trsta, Gorice slovenski ponos?« Na to vprašanje sta gosta odgovorila, da je ta zelo velik, zelo hudo pa je v mešanem zakonu. Nekateri bralci so se spomnili, da je bil požgan tudi Narodni dom v Trstu. Marjan Bevk jih je dopolnil: »Plameni so uničili gledališko dvorano in kinodvorano. Vkorakali so tudi v Trgovski dom, sedež Pevskega društva in Glasbene matice z gledališko dvorano. Skozi okna so zmetali knjige in inventar, ga zažgali in s hrupnim kričanjem plesali okoli ognja. Tako je v plamenih izginjala slovenska kulturna dediščina. Sredi leta 1927 so Italijani prepovedali delovanje vseh kulturnih društev. Kulturno delovanje pa se je nadaljevalo skrivaj po domovih. Najhuje pa je bilo, da so goriški fašisti mladega komponista in pevovodjo Alojza Bratuža zastrupili s strojnim oljem. Slovenski otroci pa se niso smeli več izobraževati v materinščini.« Dijaki so si bili edini – zanje so bili slovenski otroci v tedanjih časih junaki, ki so predvsem starejšim pokazali, da je narodna zavest lahko zelo močna. Ljubili so šolo in si tako tudi želeli nekoč postati uspešni ljudje. In ljubili so slovenski jezik. Danes, pravijo, na to kar pozabimo. Hkrati se zavedajo, da v zborni slovenščini vdirajo slengizmi in tuji izrazi. In dodajajo: »Bi še govorili slovenščino, če se nekoč zanje ne bi borili srčni mladi ljudje, ki so se bili zanje pripravljene tudi žrtvovati?« Nekomu izmed bralcev se je zdelo še posebej zanimivo, da dijakom Bevkove povesti niso pomagali starejši ali starši. Vendar, pravi, bi jim bili lahko v ponos, saj so nekaj storili in tako pokazali, da se niso strinjali s fašizmom.

MEDPREDMETNO POVEZOVANJE

Bralni klub tako ne širi le bralne kulture, ampak tudi povezuje slovenščino in zgodovino. Bevkovi povesti Črni bratje in Učiteljica Breda sta bili izhodišči, da smo lahko posredno spoznali vojno, skrb za materni jezik ter izpostavili pesnika Simona Gregorčiča. Dijaki radi priznajo, da jim je zgodovina všeč, čeprav je po njihovem mnenju v učnem načrtu oz. predmetnem katalogu premalo. Radi razpredajo o dogodkih ob slovensko-italijanski meji, čeprav v tem dogajanju niso bili udeleženi. Tako spoznajo tudi Franceta Bevka, ki ima zelo melodičen jezik. In piše o krajih, ki so jim blizu. In tudi ne moremo mimo verzov Simona Gregorčiča, ki so jih Črni bratje spretno oblikovali, da so zabodli trn v fašistično oblast. Pomembno pa je tudi to, da današnji dijaki spoznajo samoiniciativnost nekdanjih šolarjev, ki so poznali slovensko narodno zavest, njene buditelje in vodje. In ne da bi se tedaj zavedali, so odprli pot za nova spoznanja rodovom v prihodnosti. In bralci so si bili edini: »Če bi Slovence zopet zatirali, smo prepričani, da bi zopet nastale organizacije, kot sta bili nekoč TIGR in Črni bratje.«

Profesorici slovenščine in zgodovine sva za dijake v bralnem klubu pripravili tudi učni list z naslednjimi nalogami:

1. Ali poznaš še katere druge skrivne organizacije in njihovo delo?
2. Kaj se je dogajalo s Slovenci v Gorici med obema svetovnima vojnoma in med drugo svetovno vojno?
3. Označi partizanske šole in njihov pomen za Slovence.
4. Označi značaj slovenskih otrok v obeh Bevkovih povestih.
5. Razloži, kaj pomenijo verzi na letaku: »Slovenci, česa čakate? Da bodo našo lepo zemljo pokrivali sami grobovi, na katerih se bo šopiril tujec/ .../« (1974, str. 26)
6. Bi lahko v povesti Učiteljica Breda rekli, da je povezovalni element Gregorčičevih verzov Krasna si, bistra hči planin, brhka v prirodni si lepoti /.../ (1974, str. 83) in partizanske pesmi Stoji tam v gori partizan, ozira se v nižavo, / .../ (1974, str. 86) poziv k uporu in odpor? Razložite.

Z vprašanjem Ali je boj za osvoboditev izpod tuje nadoblasti prinesel pričakovane rezultate za slovenski jezik in narodno zavest? bi lahko oba učitelja preverila, ali so dijaki razumeli sporočilo obeh povesti tako zgodovinsko kot tudi literarno.

SKLEP

Branje in preteklost se tako v bralnem klubu dopolnjujeta in nadgrajujeta, predvsem pa sta pomembna kažipota v šolah, ki so se od preteklih dni do danes večkrat in korenito spreminjale. Dijaki vedo, da so bili njihovi dedje v slabšem položaju, kot so sedaj oni, saj v šoli niso smeli brati in govoriti slovensko. Izoblikovali pa so močno nacionalno zavest – pripadnost svojemu narodu. Tako kot se je zgodilo s slovenskimi dijaki v vojnih dneh, saj so bili za svoje prepričanje pripravljeni tudi umreti.

LITERATURA:

Bevk, F. 1974: Črni bratje, Učiteljica Breda. Mladinska knjiga. Ljubljana.

Bevk, F. 2005: Črni bratje, Povest in resnična zgodba. Društvo za negovanje tradicij TIGR Primorske. Škofije.

POVZETEK

V srednji strokovni šoli se dijaki ne samo izobražujejo za specifičen poklic, ampak tudi negujejo kulturo branja, ki je nujna za razvoj vsakega posameznika. To možnost sem jim kot profesorica slovenščine ponudila v bralnem klubu, ki je izhodišče za branje in posredno preko določenih del tudi za nadgrajevanje zgodovinskega znanja. Povabilo avtorjev, ki se z dijaki pogovarjajo o svojih delih, pa je še dodatna motivacija, da mladostniki dejavno sodelujejo pri pogovoru in vrednotenju literarnega dela ter naslovnih junakov, ki so vpeti v kolo zgodovine. Medpredmetno povezovanje pa srednješolcu daje dodatno vedenje o obravnavanih šolskih temah pri določenih predmetih, ki se dopolnjujejo in nadgrajujejo.

POSKUS DIDAKTIČNE OBRAVNAVE UPORABE SPLETNE UČILNICE PRI UČENJU ZGODOVINE

UVOD

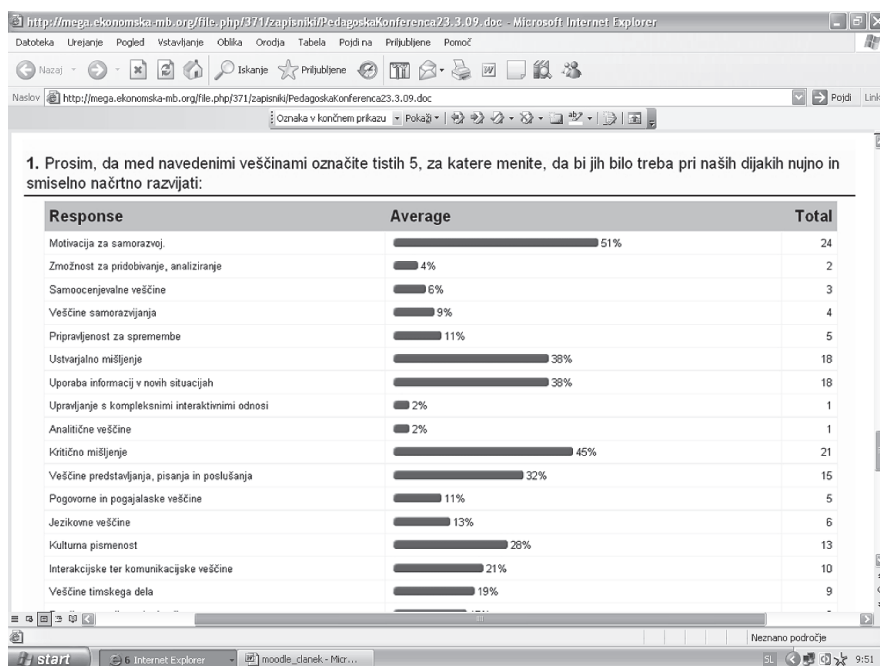
Ob omembi zgodovine je prva asociacija po navadi arhiv, muzej, preteklost, letnice, velika količina podatkov ... Le redki bi takoj pomislili na računalnik in sodobno tehnologijo. Vendar ravno ta omogoča večjo motivacijo dijakov in odmik od količine podatkov k njihovi kakovosti, torej k uporabnemu znanju in razvijanju vseh osmih kompetenc, kot to zahtevajo smernice Evropskega parlamenta in sveta ter od šolskega leta 2008/09 veljavni prenovljeni učni načrti (Učni načrt za strokovne gimnazije 2008, 9–12). Zato sem se odločila, da pri pouku zgodovine uporabim spletne učilnice v Moodle in njihovo uporabnost preizkusim tudi z vidika didaktične vrednosti. Pri tem sem se zavedala, da pri zgodovini uporaba kvizov (ne glede na obliko izvedbe) lahko pomeni nevarnost prevelikega kopičenja podatkov, torej prav stanje, ki se mu z novjšimi metodami in oblikami pouka želimo izogniti.

PRIMERI UPORABE MOODLA V RAZLIČNIH FAZAH VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNEGA PROCESA

Načrtovanje pouka

Načrtovanje pouka je proces, za katerega smo učitelji navajeni, da ga opravimo sami, običajno doma, letne priprave izdelamo med poletnimi počitnicami, sprotno delo načrtujemo ob popoldnevih in v nočnih urah. Prenovljeni učni načrti in zahteve po uporabnem, osmišljenem znanju pa od nas zahtevajo medpredmetno povezovanje, interdisciplinarne projekte, oblikovanje učnih situacij ... skratka, povezovanje različnih predmetov in učiteljev. Če ob koncu počitnic še najdemo čas za skupne sestanke, pa je to zaradi različnih urnikov med šolskim letom lahko velik problem. Z uporabo spletnih učilnic, namenjenih posameznim predmetnim aktivom, razrednim učiteljskim zborom, skupinam učiteljev posameznih letnikov ali izobraževalnih programov lahko število srečanj v živo zmanjšamo na minimum. V naši zbornici se je kot posebej učinkovita pokazala anketa, s katero smo pred začetkom načrtovanja vzgojno-izobraževalnega procesa preverili videnje problemov in pripravljenost sodelovanja pri novih pristopih.

Slika 1: Primer ankete, izvedene pred začetkom načrtovanja vzgojno-izobraževalnega procesa.

Glede na rezultate ankete smo pri vseh predmetih, tudi pri zgodovini, upoštevali temeljne prioritete, ki jim bomo v tekočem šolskem letu namenili več pozornosti in jih načrtno razvijali.

Kot posebno koristen se je pokazal tudi forum, na katerem smo izmenjevali ideje in pri načrtovanju medpredmetnih povezav oddajali vprašanja, svoje dele priprav ..., ki jih je tako koordinator lahko združil v enoten učni list.

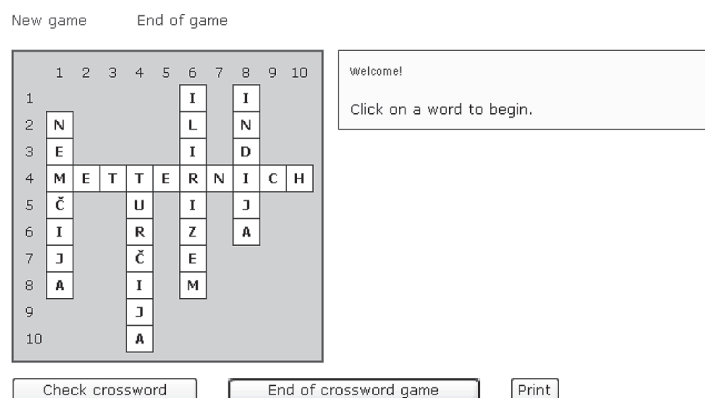
Kot še posebej učinkovita se je pokazala spletna učilnica za aktiv, v kateri smo različni učitelji lahko kolegom posredovali svoje učne liste, naloge za preverjanje in ocenjevanje znanja ter poročali o uspešnosti in uporabnosti novih oblik in metod dela.

Motivacija

Tako kot se nove generacije računalniške in programske opreme razlikujejo od tistih izpred desetletij, se tudi nove generacije dijakov razlikujejo od tistih, za katere je bilo samo po sebi umevno, da bodo v večini primerov sledili učitelju in se naučili, kar se od njih zahteva. Izbira motivacije je v veliki meri odvisna od strukture dijakov v oddelku, pa tudi od učne teme. V veliki meri se učitelji na začetku učne ure še zmeraj odločajo za kratko ponovitev snovi prejšnje ure, še posebej, kadar gre za nadaljevanje in nadgradnjo snovi. Se da to narediti bolj zanimivo? Z uporabo Moodla prav gotovo, saj omogoča veliko število iger, ki jih dijaki, ne glede na starost, radi rešujejo.

Pri njihovi uporabi v smislu motivacije se sicer lahko pojavi težava, da v učilnici nimamo na razpolago računalnikov, vendar lahko dijakom damo nalogo, da dan pred uro doma rešijo križanko, sestavljeno iz gesel, ki so jih obravnavali prejšnjo uro, eno geslo pa naj jim bo neznano, tako da bodo za njim morali malo pobrskati po učbeniku in dodatni literaturi. To geslo je hkrati napoved nove teme in iz njega naj učitelj izhaja pri napovedi vzgojno-izobraževalnih ciljev ure.

V prikazanem primeru (slika 2) je novo geslo Turčija, ki služi za napoved nove učne teme Krizna žarišča pred prvo svetovno vojno.

Across

4: Zapiši ime politika, ki je predsedoval dunajskemu kongresu in pomembno vplival na njegovo sklepe.

Down

1: Poimenuj državo, proti kateri je bila naprejena leta 1904 sklenjena prisilna zveza.

4: Za katero državo se je na prehodu v 20. stoletje uveljavilo ime "bolnik ob bosporju"?

Navedi polno ime države v imenovalniku.

6: Navedi ime gibanja, ki se je v prvi polovici 19. stoletja zavzemalo za kulturno zlitje Slovencev s Hrvati in drugimi južnimi Slovani v habsburški monarhiji.

8: Poleg afriških kolonij je bila največje britansko kolonialno ozemlje še ...

Slika 2: Primer uporabe križanke za motivacijo.

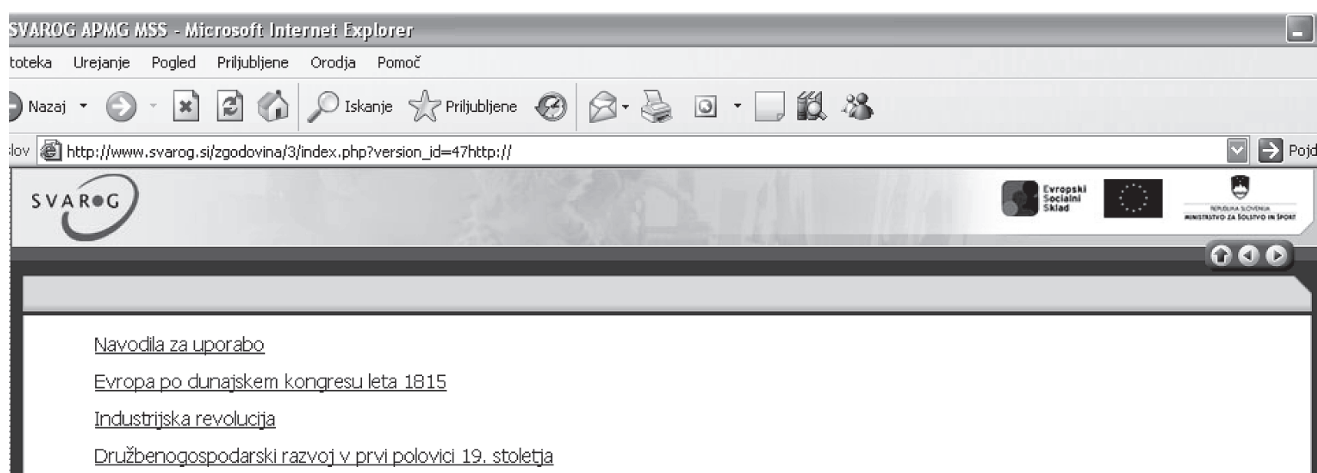
Obravnava nove učne snovi

Pri obravnavi nove učne snovi se učitelji tradicionalno še najbolj zanašamo na metodo razlage. Še posebej to velja za zgodovino, saj že sama beseda izhaja iz besede »zgodba«. Ali nam Moodle lahko pomaga pri premiku od poučevanja h kulturi vseživljenjskega učenja? (Rice 2007, 8) V srednji šoli lahko to dosežemo z majhnimi koraki in postopno. Dijake v ta proces uvajamo na začetku tako, da jim ponudimo vire in jih skozi snov vodimo s strukturiranimi vprašanji (v Moodle nam to omogoča npr. dejavnost »lekcija« ali pa za učitelja

bolj preprosto dodajanje povezav do posameznih spletnih strani), kasneje pa naj bodo že sami sposobni vire poiskati, jih analizirati, poiskati določene informacije, jih primerjati s sošolci ...

Za učitelja zgodovine je posebno pomemben dostop do virov. Dostopnost različnih virov se je z uporabo interneta še povečala, njihova uporaba pa je najlažja prav z navajanjem povezav v spletni učilnici (npr. <http://www.europeana.eu>). Takšna uporaba je še posebej pomembna, ko želi učitelj doseči multiperspektivnost.

Kadar na spletu iščem gradivo, ki bi ga lahko uporabila pri pouku, pogosto zavidam kolegom, ki poučujejo tuje jezike, saj imajo na razpolago neizmerne količine že pripravljenih možnosti. Vendar tudi za zgodovino v okviru različnih institucij, tudi s pomočjo evropskih skladov, nastajajo uporabna gradiva.

Prikazano gradivo (slika 3) v popolnosti pokriva snov 3. letnika gimnazije. Učiteljeva naloga je samo, da v Moodlu sestavi zbirko vprašanj in kvize, ki pokrivajo posamezne učne teme ali sklope. Tako bodo dijaki lažje določili, kaj je bistvo snovi. Tudi za učitelje, ki se bojijo, da jih bo tehnika v popolnosti zamenjala, je tak način dela lahko zelo uporaben za dijake, ki so dolgotrajno bolni, oziroma za ure, ko je učitelj odsoten. V tem primeru je učinkovito dodati tudi forum ali pa klepetalnico, kjer si lahko dijaki medsebojno pomagajo oziroma »se srečajo« z učiteljem.

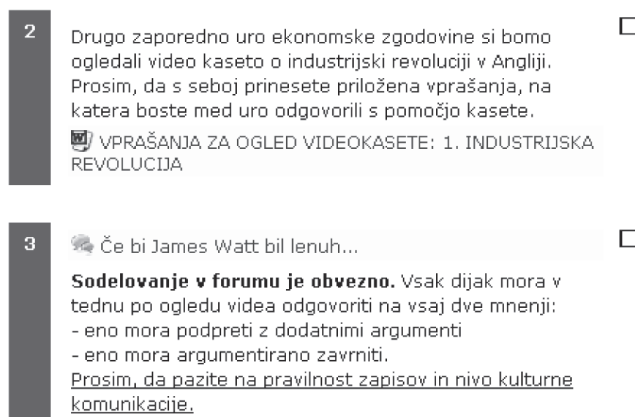
Ponavljjanje in utrjevanje

Izbira dejavnosti pri ponavljanju in utrjevanju je seveda odvisna od tega, kakšno vrsto znanja želimo utrjevati. Ponovno lahko posežemo po kvizih – tudi v obliki različnih iger za večjo motivacijo, če gre za znanje v klasičnem pomenu besede.

Lahko pa damo dijakom nalogo, da na obravnavano temo (npr. imperializem) poiščejo in vstavijo vsaj dve spletni strani, ki sta povezani z obravnavo problematiko. Če hočejo to storiti, morajo seveda poznati osnovne značilnosti obravnavane teme, znanje pa z brskanjem po spletu še razširijo.

Različne nivoje poznavanja pojmov lahko utrjujemo tudi z uporabo dejavnosti »slovar«, kjer od dijakov zahtevamo, da razložijo posamezne pojme (npr. za obdobje rimske republike). Pri tem lahko preverimo, do kakšne stopnje so dijaki pojme usvojili: ali poznajo samo definicije ali pa so sposobni tudi utemeljevanja, primerjanja.

Slika 3: Primer gradiva v e-obliki za 3. letnik gimnazije.

Slika 4: Primer foruma z namenom ponavljanja in utrjevanja.

K uporabnosti znanja, sposobnosti vrednotenja posledic lahko pripomorejo tudi dejavnosti v forumu, kot to prikazuje spodnji primer za 1. industrijsko revolucijo.

Podobno lahko zahtevamo v dejavnosti »delavnica«, ko od dijakov zahtevamo, da podajo svoja mnenja in ocene na predstavitev seminarske naloge svojega sošolca. Ocenjujejo lahko vsebino, obliko pripravljenega gradiva in samo predstavitev (Korte 2007, 110).

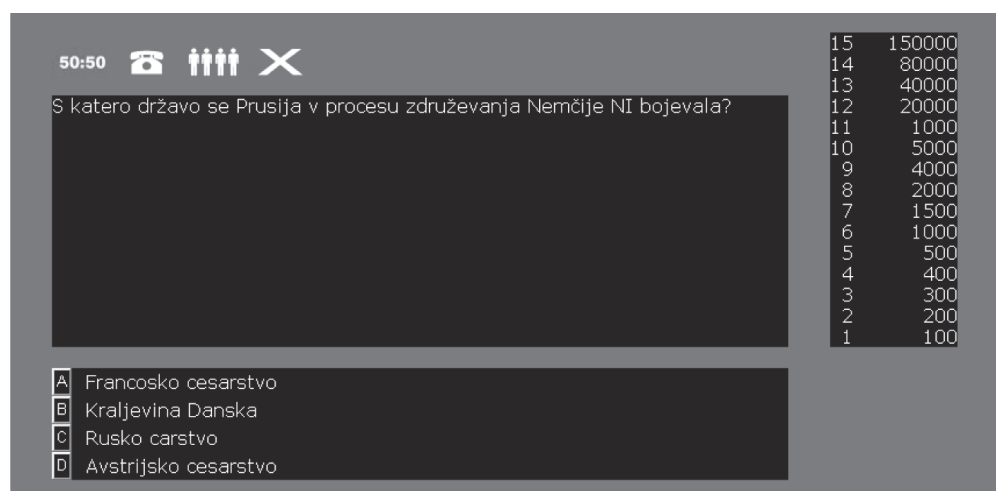
Preverjanje znanja

Pri večini predmetov se učitelji srečujemo s problemom preverjanja znanja. V 2. alineji 6. člena Pravilnik o ocenjevanju znanja v srednjih šolah pravi: »Preverjanje znanja pred pisnim ocenjevanjem je obvezno. Preverjanje znanja se ne ocenjuje.« V praksi to pomeni, da učitelj še teden dni pred ocenjevanjem pri večini dijakov nima česa preverjati, ker se še niso začeli učiti. Učitelj bi naj dijake sicer vzpodbudil k sprotnemu učenju, kar pa je pri omejenem številu ur tako rekoč nemogoče nadzorovati. Pogosto uporabimo tudi obliko skupinskega preverjanja znanja, kar pa ne učitelju in ne posameznim dijakom ne da konkretne in uporabne povratne informacije o posameznikovem znanju. Tudi pri tej težavi si lahko na več načinov pomagamo z uporabo Moodla.

Z uporabo krajših kvizov po vsaki zaključeni učni enoti oz. temi, spodbujamo dijake k sprotnemu delu, hkrati pa imamo nadzor nad njihovim znanjem. Pri tem je smiselno dopustiti, da dijaki večkrat rešujejo kvize, vendar naj bo med njimi nekaj časovnega zamika, kar dijaka vzpodbudi k učenju, ne pa h kontinuiranemu poskušanju na slepo. Slednjemu se lahko izognemo tudi z nastavitvijo upoštevanja poprečne ocene.

Motivacijo za sprotno delo in preverjanje znanja lahko povečamo tudi tako, da vprašanja iz kvizov preoblikujemo v različne igre.

Slika 5: Primer igre milijonar.

Način preverjanja (reševanje v šoli ali doma) je seveda odvisen od dostopa do računalniške opreme med poukom in dijakov doma. Če ima učitelj dovolj časa in dostop do računalniške učilnice, se lahko preverjanje izvede tudi med poukom, v nasprotnem primeru naj dijaki kvize rešijo doma (če kdo doma nima dostopa do računalnika oziroma spleta, pa v šolski knjižnici).

Z vnosom povratnih informacij pri pripravi kviza učitelj dijaku omogoči, da natančno ve, kakšno je njegovo znanje, kakšno oceno z njim v določenem trenutku dosega. Hkrati pa Moodle učitelju omogoča pregled rezultatov po posameznih nalogah oziroma dijakih, kar mu da dovolj dobro povratno informacijo, da ve, katere dele snovi je treba v šoli še enkrat predelati, poglobiti in utrditi in katere dijake je treba pred ocenjevanjem še dodatno spodbuditi k delu.

Tak pristop k preverjanju znanja je olajšanje za učitelja, saj se izogne pripravljanju in popravljanju različnih »predtestov«, ki jih dijaki povečini uporabijo za ogled možnih vprašanj, hkrati pa omogoča kvalitativen premik v razmišljanju dijakov od tega, da se ocenje-

vanju izogibajo, k zavedanju, da če ne bodo opravili preverjanja, v skladu s pravilnikom ne bodo mogli pristopiti k ocenjevanju.

Ocenjevanje znanja

Marsikaterega učitelja skrbi, da se z uporabo različnih kvizov da v Moodle pridobivati, preverjati in ocenjevati samo znanje v ožjem smislu, kot zbirko podatkov, dejstev in izdelanih razlag. V sodobni šoli znanje namreč pojmuje širše, »kot razumevanje, uporabo in povezovanje vsebin, kot zmožnost njihovega kritičnega nadgrajevanja in tudi kot repertoar veščin in spretnosti, ki jih pri tem uporabljamo«. (Rutar Ilc 2003, 19).

Sama vidim prednosti Moodlevih spletnih učilnic predvsem v lažjem ocenjevanju alternativnih nalog, pri katerih ocenjujemo kompleksno razmišljanje, delo z viri, predstavljanje idej in sodelovanje. Moodle nam namreč omogoča, da v smislu sodobne paradigme ocenjevanja dijakovo delo opisno ocenimo, mu pošljemo pripombe, predloge za izboljšanje in ocenimo njegov končni izdelek. Hkrati nam Moodle omogoča, da dijake navajamo na točnost. To storimo z uporabo funkcij »omogoči ponovno oddajo« in »prepreči prepozno oddajanje«.

Med alternativne naloge, pri katerih se je tako ocenjevanje v Moodle učilnici dobro obneslo, sodijo intervju, poročilo o obisku muzeja, poročilo o prebrani knjigi, izpolnjeni učni listi z analizo virov, seminarske naloge oziroma referati. Kako se pri slednjih izogniti kraji avtorskih pravic in kopiranju prispevkov z medmrežja? Sama problem rešujem tako, da si teme dijaki razdelijo septembra (s pomočjo dejavnosti »izbira«), oktobra morajo v spletni učilnici oddati seznam literature, ki jo nameravajo uporabiti, najmanj 10 dni pred načrtovano predstavitevjo oz. zagovorom naloge pa morajo v spletni učilnici oddati PPT-predstavitev, ki jo komentiram, da jo lahko pred zagovorom še popravijo.

V Moodle je izjemo preprost tudi nadzor nad ocenami dijakov. Učitelj ve, katere dejavnosti je dijak opravil in s kakšnim rezultatom ter ali so dijaki upoštevali zahteve po dopolnitvah alternativnih nalog, kar je glede na moje izkušnje še posebej aktualno pri stikih s starši.

Moodle učilnica učitelju tudi omogoča, da so z objavo pričakovanih dosežkov in kriterijev ocenjevanja dijaki (in njihovi starši) stalno seznanjeni z obsegom, oblikami in načini ocenjevanja znanja, dovoljenimi pripomočki, mejami za ocene in minimalnimi standardi.

Slika 6: Primer oblikovanja naloge za ocenjevanje alternativne naloge.

SKLEP

Uporabo spletne učilnice v Moodle okolju so dijaki pri zgodovini dobro sprejeli. Ne glede na to, da od učitelja zahteva velik začetni vložek, predvsem glede porabe časa, mi je uporaba Moodle dokazala, da se da dosežke in znanje dijakov z mešanim pristopom klasičnega učenja in sodobne tehnologije izboljšati. Povečala se je njihova motivacija, še posebej pa se mi zdi pomembno skrajšanje reakcijskega časa od oddaje izdelka do odziva ne glede na to, ali gre za utrjevanje, preverjanje ali ocenjevanje znanja. Do naslednjega fizičnega srečanja lahko dijaki pomanjkljivosti, na katere so bili opozorjeni, že odpravijo, medtem ko je včasih minil tudi ves teden, preden so dobili prvo povratno informacijo, kar je ves proces seveda močno zavleklo. Kot pozitivno posledico uporabe Moodle učilnice so dijaki izpo-

Zgodovina I (Ekonomska tehnika)					
TUKAJ ODDAJTE IZPOLNJEVE ...	PREVERJANJE ZNAHJA	DOMAČA NALOGA - ...	TEST ZA PETO ENOTO	prostor za ocenjevanje vaj ...	Skupno predmetov
-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-
20,00	17,65	19,00	14,60	17,00	88,25
-	18,61	-	15,26	11,00	74,78
20,00	16,27	19,00	19,02	15,00	89,29
-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-
20,00	19,41	17,00	19,82	17,00	93,33
19,00	18,24	20,00	19,44	17,00	93,68
-	-	-	-	-	-
20,00	18,62	17,00	16,40	17,00	89,22
-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-
20,00	20,00	14,00	20,00	17,00	91,00
-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-

Slika 7: Moodle učilnica učitelju omogoča odličen nadzor nad dijakovimi dosežki.

stavili tudi nenehen dostop do gradiva in s tem omogočeno kontinuiteto dela tudi za tiste, ki so pri klasičnem pouku manjkali. Hkrati so z uporabo spletne učilnice v Moodle okolju zgodovino spoznali kot živ, sodoben predmet, ki ponuja obilo možnosti za ustvarjalno delo.

LITERATURA

- Korte, L. 2007. Moodle Magic: Make It Happen. USA: FCT Publishing.
- Rice, W. H. 2007. Moodle Teaching Techniques: Creative Ways to Use Moodle for Constructing Online Learning Solutions. Birmingham: Pact Publishing Ltd.
- Rutar Ilc, Z. 2003. Pristopi k poučevanju, preverjanju in ocenjevanju znana. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Učni načrt za zgodovino v strokovni gimnaziji, modul 210 ur. http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2008/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_zgo_210_ur_strok_gimn.pdf, (26. 4. 2009).

POVZETEK

V prispevku je s konkretnimi primeri prikazana uporabnost spletnih učilnic v okolju Moodle pri poučevanju in učenju zgodovine v vseh fazah vzgojno-izobraževalnega procesa od načrtovanja do ocenjevanja. Z uporabo spletne učilnice v različnih fazah vzgojno-izobraževalnega procesa sem skušala povečati motivacijo dijakov in doseči premik od vsebinskega k procesnemu znanju. Pri tem so me bolj kot tehnične zanimale didaktične prednosti uporabe Moodla pri poučevanju zgodovine v srednji šoli.

Mag. Tita Porenta

NOVA STALNA RAZSTAVA MESTNEGA MUZEJA RADOVLJICA O DEDIŠČINI RAZSVETLJENSTVA NA SLOVENSKEM

Anton Tomaž Linhart (1756–1795): »Zdaj premišlujem o tem,
kako bi mogel postati znan.«

V okviru Muzejev radovljiške občine (MRO), ki združujejo pet samostojnih muzejev (Čebelarski muzej, Galerijo Šivčeva hiša, Muzej talcev v Begunjah na Gorenjskem in Kovaški muzej v Kropi), že dobro desetletje deluje tudi **Mestni muzej Radovljica**, ki pa je pogoje za bolj sistematično in strokovno delo dobil šele leta 2008, ko je zaživela prenovljena stalna razstava in je gradivo dobilo tudi svojega stalnega skrbnika, kustosa. Muzej svoje strokovno poslanstvo opravlja zlasti na območju občine Radovljica, vsebinsko pa njegove tri glavne zbirke posegajo mnogo širše. Zbirka Anton Tomaž Linhart in 18. stoletje se vključuje v širši okvir zlasti 18. stoletja, razsvetljenstva in evropskega pomena radovljiškega rojaka Antona Tomaža Linharta. V drugi zbirki, Stara Radovljica, zbiramo, preučujemo in posredujemo dediščino naselbine od njenih srednjeveških korenin do sedanjosti. To območje je bilo v osemdesetih letih 20. stoletja razglašeno za kulturni in zgodovinski spomenik.¹ Tretjo zbirko smo poimenovali Kraji na levem bregu Save v občini Radovljica in vsebuje spoznavanje lokalne zgodovine, kulture in načina življenja ljudi v radovljiški ravnini – Deželi. V prihodnje načrtujemo še zbirko o turizmu, prav tako zelo značilni dejavnosti v radovljiški občini in njeni bližini.

V nadaljevanju prispevka bom predstavila predvsem zbirko Anton Tomaž Linhart in 18. stoletje, ki je trenutno edina tudi kompleksno razstavljena, vendar za to obdobje tesno povezana z zbirko Stara Radovljica, ker si jo ob strokovnem vodenju lahko ogledate »in situ«, medtem ko so njene druge vsebine zaradi pomanjkanja prostora na ogled le na občasnih razstavah v poletnih mesecih.² Del vsebin tretje zbirke je možno spoznati v Muzeju talcev v Begunjah, kjer vas sprejme vodič, in v muzejski zbirki KS Mošnje v bližnjih Mošnjah, kjer pa se je treba poprej najaviti.³

Delovanje Mestnega muzeja Radovljica je med drugim omogočila tudi prenova celostne podobe Linhartovega trga in radovljiške Graščine, nekdanji fidejkomis plemiške družine Thurn-Valsassina, ki so imeli najbližje sorodnike v Pliberku oz. v Ravnah na Koroškem, v Furlaniji in na Zbelovem. Ko je radovljiška rodbina ostala konec 19. stoletja (1888) brez moških potomcev, je Graščino podedovala pliberška veja. Pliberški Thurni so prostore oddajali v najem za potrebe lokalne uprave in tako je graščina s številnimi pisarnami sčasoma popolnoma spremenila svojo notranjo podobo. Pred petdesetimi leti je tu dobil svoje prostore Čebelarski muzej, kasneje uprava MRO in leta 1974 Linhartova soba, prva razstava o radovljiškem rojaku, zgodovinarju, dramatiku, uradniku, velikem slovenskem razsvetljencu Antonu Tomažu Linhartu. S ponovno premetitvijo številnih občinskih služb iz Graščine in njeno arhitekturno prenovo v letu 2006/07⁴ so MRO pridobili dragocene nove razstavne in upravne prostore, v katerih je zaživela tudi prenovljena stalna razstava **Anton Tomaž Linhart (1756–1795): »Zdaj premišlujem o tem, kako bi mogel postati znan.«**; svečana otvoritev je bila 11. 12. 2007 ob 251. obletnici Linhartovega rojstva. Pri tem ne gre le za razstavo, ampak za obsežen, večleten muzejski projekt, plod sodelovanja našega muzeja s Slovenskim gledališkim muzejem in številnimi drugimi domačimi in tujiimi kulturnimi, znanstvenimi in izobraževalnimi institucijami, podprt s premišljenim andragoško-pedagoškim programom in promocijo. Prav ta nov interdisciplinarni in medinstitucionalni pristop k podajanju izbrane zgodovinske tematike je ena od odlik naše nove razstave. Kakovost

1 Odlok o razglasitvistarega mestnega jedra Radovljica za kulturni in zgodovinski spomenik. *Uradni vestnik Gorenjske* 61-1/87, 1. 7. 1987.

2 Zelo obiskana je razstava *Radovljica, naše staro mesto skozi stoletja* v zakristijskem stolpu, na ogled vsako leto od 1. maja do 30. septembra. Več na www.muzeji-radovljica.si. V pripravi je serija razstav o radovljiških obrtnikih v 18. stoletju.

3 Zbirko upravlja *Turistično društvo Mošnje*.

4 Graščina je bila prenovljena pod strokovnim vodstvom *Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območne enote Kranj* oz. odgovorne konservatorke mag. Nike Leben.

in inovativnost v predstavljanju snovi je nagradilo tudi Slovensko muzejsko društvo, ki je trem avtorjem, profesorici zgodovine in sociologije, muzejski svetovalki in direktorici MRO Vereni Štekar - Vidic, dramatik in pesniku, diplomiranemu komparativistu ter direktorju Slovenskega gledališkega muzeja Ivu Svetini ter diplomiranemu arhitektu in muzejskemu svetovalcu Marijanu Rafaelu Lobodi podelilo Valvasorjevo priznanje za leto 2007.

Nova razstava je sledila sedanjim usmeritvam v celotni humanistiki ter zgodovinski in muzejski stroki, ki predpostavlja, da so osebnost, življenje in delo določene zgodovinske osebnosti razumljivi le, če poznamo tudi temeljne značilnosti časa in okolja, v katerem je ta oseba živela. Pri tem si v muzejih poleg spoznavanja predmetnega, slikovnega, arhivskega, antikvarnega in drugega gradiva lahko veliko pomagamo s številnimi muzejskimi pomagali, ki ob razlagi vo-

diča spodbujajo učence in druge obiskovalce k temu, da v našem primeru začutijo značilnosti in utrip 18. stoletja v Evropi in pri nas. Lokalni muzej ima pri tovrstni predstavitvi veliko prednost pred velikimi muzeji: mnogo kulturne dediščine lahko pokaže »in situ« – na kraju samem. Tudi Radovljica je na srečo ohranila svojo urbanistično podobo prav iz 18. stoletja, zato nam sočasni obisk mestnega jedra omogoča to obdobje spoznavati prav iz »prve roke«. Danes Radovljico imenujemo Linhartovo mesto in po njem se tu imenujejo številne institucije, društva, lokali in lokacije. Z zgodbo o obdobju baroka in razsvetljenstva lahko povežemo tudi obisk v drugih enotah MRO: Linhartov znameniti sodobnik je bil čebelar Anton Janša, ki ga lahko spoznamo v Čebelarskem muzeju, razcvet kovaštva v Kropi, predstavljen v Kovaškem muzeju, pa je prav tako povezan z reformami Marije Terezije in Jožefa II.

Razstava nas v prvem delu vsebinsko popelje v sočasne pomembnejše dogodke, pojme, pojave in procese iz lokalne, slovenske, evropske in svetovne zgodovine v 18. stoletju, predstavi Linhartove sodobnike ter prikaže materialno in nematerialno dediščino razsvetljenstva in baroka. Drugi del razstave je posvečen rojstvu posvetnega gledališča na Slovenskem, zgodovini naše gledališke ustvarjalnosti in uprizoritvam predvsem Linhartovih dramskih del, med drugim si je možno ogledati tudi delček lutkovne predstave Ta veseli dan ali Matiček se ženi, kot si jo je zamislil režiser Vito Taufer, v izvirni slovenščini 18. stoletja pa izvedli lutkarji Lutkovnega gledališča Ljubljana v sezoni 2001/02. Učenci in drugi obiskovalci se seznani z najpomembnejšimi viri iz tega obdobja in deli naših razsvetlencev ter njihovim pomenom za nastanek slovenskega naroda.

Posebnost razstave Anton Tomaž Linhart (1756–1795): »Zdaj premišlujem o tem, kako bi mogel postati znan.« je predvsem spoznavanje duhovnega izročila 18. stoletja: številnih reform, ki so počasi, a korenito spreminjale srednjeveški družbeni ustroj in gradile moderni svet ter svet idej in rezultatov najznačilnejšega gibanja tedanjega sveta – razsvetljenstva in njegovih glasnikov. Le-ti so častili razum, svobodo, naravo, enakost. Nekateri vladarji – tako imenovani razsvetljeni absolutisti, so skušali reorganizirati velika ozemlja – skupek precej samostojnih priženjenih ali v vojnah osvojenih fevdov – v močne državne tvorbe s številnim uradniškim aparatom, svobodomiselnimi plemiči, filozofi, umetniki in glasbeniki so stremeli za napredek znanosti in drugačno razumevanje sveta, kot so ga razlagali Cerkev in plemiški stanovi. Z iskanjem svojih političnih pravic se prebujala tudi tretja stan, njegove neomajne zahteve izbruhnjejo na plan s francosko revolucijo leta 1789. Ker je šlo pri vsem bolj za premike v glavah, za spremembo mišljenja in nazorov, za spoznavanje pojmov, ki se nam danes morda zdijo povsem običajni, na razstavi ni pričakovati prav veliko predmetov, kot so jih obiskovalci navajeni v muzejih, ampak je treba vsebine sprejemati nekoliko drugače, bolj z življenjem, premišljevanjem, diskusijo, primerjanjem, povezovanjem. Zaradi tega se je treba vsaj glede poznavanja splošnega zgodovinskega okvira na razstavo pri pouku zgodovine, slovenskega jezika ali likovne vzgoje poprej primerno pripraviti, da učenci ob vodenju lažje povezujejo svoje že pridobljeno znanje na različnih področjih z gradivom na razstavi. Splošne značilnosti časa skušamo konkretizirati na posameznih primerih (npr. ena zanimivejših zgodb je zgodba o sprejemanju krompirja v prehrano ljudi), zlasti pa na primeru življenja v Radovljici, ki je bila v Linhartovem času bolj zaspano podeželsko mesto s 400 prebivalci, večinoma obrtniki, po zaslugi zemljiških gospodov Thurn-Valsassina pa je imela po francoskih vzorih čisto pravi baročni park, tako velik kot mesto samo. Od tod se je mladi Linhart podal v svet: najprej v Ljubljano, nato na Dunaj, pa spet nazaj na rodno Kranjsko. Primerjal-

Foto 1: Radovljiška Graščina, v kateri so stalni razstavniki prostori Mestnega muzeja Radovljica in Čebelarskega muzeja. Fototeka Mestnega muzeja Radovljica, 2007.

no spoznavanje življenja na podeželju, v deželnem stolnem mestu in kozmopolitanskem okolju cesarskega Dunaja spremlja spoznavanje osebnostne rasti velikega Slovenca in njegovih somišljenikov na začetku slovenskega preporoda.

Drugi razlog za manjše število razstavljenih izvirnih predmetov je tudi ta, da je 18. stoletje že razmeroma odmaknjeno obdobje. V slovenskih muzejih je tovrstnega izvirnega gradiva ohranjenega manj kot iz novejših obdobj, poleg tega pa ga je zaradi večje občutljivosti treba hraniti v za to bolj primernem konservatorskem okolju. Kljub temu se v okviru možnosti trudimo pokazati tudi izbrane predmete v Veliki Linhartovi vitrini. Trenutno so v njej na ogled meščanski servis iz porcelana, kositrna skleda in prva slovenska kuharica. Tako nastaja nova zgodba o načinu prehranjevanja.

Po razstavi vodijo kustosinja Mestnega muzeja Radovljica, muzejska pedagoginja ali zunanje sodelavke – vodičke. Vsebine je moč spoznavati skozi zgodbe o posameznih pojmi, likovne podobe, glasbo, govorjeno besedo, na dotikalnem ekranu je mogoče listati po izvirnih Linhartovih delih, doživljanju delčka sveta pred približno 250 leti pa so namenjene v nadaljevanju predstavljene pedagoške delavnice. Tisti, ki bi želeli okusiti v 18. stoletju priljubljeno vročo čokolado, to lahko za enkrat storijo le v bližnjih lokalih.

Spremljevalni pedagoški program omogoča aktivno spoznavanje glasbe, gledališča in umetnosti v Linhartovem času, na ta način pa spodbuja učenčev oblikovanje stališč in vrednot. Gre za sklop treh delavnic »Živimo Linhartovo mesto« ter za dve samostojni delavnici Mesto in Silhueta. Sklop delavnic »Živimo Linhartovo mesto« zaradi tehničnih razlogov poteka na različnih lokacijah v starem delu mesta, tako da se skupine razdelijo na tri dele in se v dobrih treh urah izmenjajo na vseh treh vsebinskih sklopih. V sklopu likovne delavnice si udeleženci ogledajo Graščino in njeno izjemno baročno okrasje, ki predstavlja izhodišče za likovno ustvarjanje in spoznavanje osnov umetnostne zgodovine. Glasbena delavnica verjetno marsikoga preseneti s spoznanjem, da je Linhart pisal tudi samospeve. S poslušanjem znamenitega kroparskega opernega pevca se tu po pravilih naučijo zapeti Tončkovo pesem iz Linhartovega Matička. Linhart, naš prvi dramatik je bil tudi prvi režiser svoji Županovi Micki, uprizorjeni v letu francoske revolucije. O tem, kako se gledališki igralci naučijo odrskega obnašanja, pa pove tretja gledališka delavnica na primeru znanega dialoga med glavnimi junaki komedije, Micko, Anžetom in županom.

Na delavnici Mesto udeleženci na trgu spoznavajo staro mestno jedro Radovljice in iz papirja izdelajo izbrano hišo. Ko izdelke sestavimo, nastane Radovljica, kakršno vidijo mladi ustvarjalci. Muzejska delavnica Silhueta je v prav za to ustvarjeni silhuetni namenjena spoznavanju tehnike najbolj običajnega načina portretiranja v 18. stoletju.

Delavnice izvajajo nekdanje učiteljice likovnega in glasbenega pouka ter gledališka igralka. Koordinira jih muzejska pedagoginja MRO, posamezne skupine spremljajo tudi prostovoljke, tako da je poskrbljeno tako za varnost kot nemoten potek delavnic. Vsak udeleženec dobi tudi učne liste, s pomočjo katerih obnovi posredovano vsebino.

Obisk razstave omogoča vsestransko izvajanje učnega načrta pouka zgodovine od 6. do 9. razreda devetletke v skladu s prenovljenimi učnimi načrti v osnovni šoli in učnim načrtom za pouk zgodovine kot izbirnega predmeta v OŠ Odkrivajmo preteklost svojega kraja, po dogovoru tudi programov v srednjih šolah. Obisk je najbolj primeren za 8. razrede, za temo Od fevdalne razdrobljenosti do konca starega reda neposredno nanaša na doseganje pričakovanega poznavanja glavnih reform Marije Terezije in Jožefa II., predvsem »splošne šolske obveznosti«, najpomembnejših razsvetljenskih mislecev in znanstvenikov in osnovnih sprememb za življenje ljudi, ki jih je prinesla francoska revolucija. Gradivo na razstavi omogoča tudi poglobljeno spoznavanje izbirnih tem Novoveški vladarji in njihove države ter Barok.⁵

Naše programe prilagajamo in dopolnjujemo tudi za druge stopnje in razrede: npr. v 6. razredu se lahko bolj osredotočimo na predstavljanje različnih zgodovinskih virov, orientacijo v zgodovinskem času, pomen izumov v 18. stoletju, spoznavanje razlik v načinu življenja na podeželju in v mestu in kulturno dediščino na splošno.

V 7. razredu začenjajo učenci spoznavati značilnosti zgodovinskih obdobj do srednjega veka. V ta koncept lahko vključimo predstavitev Linharta kot prvega slovenskega zgodovinarja

Foto 2 : Pogled na lutkovni oder na stalni razstavi Anton Tomaž Linhart (1756–1795): »Zdaj premišlujem o tem, kako bi mogel postati znan.« (Fototeka Mestnega muzeja Radovljica, 2007.)

⁵ Vojko Kunaver, dr. Dragan Potočnik, Bernarda Gaber, mag. Marjeta Šifrer, dr. Aleš Gabrič, Marjan Rode, Elissa Tawitian, mag. Jelka Razpotnik, mag. Vilma Brodnik: Učni načrt za zgodovino v osnovni šoli. Ljubljana, maj 2008.

Foto 3: Iz gledališke delavnice v sklopu treh delavnic »Živimo Linhartovo mesto«. (Fototeka Mestnega muzeja Radovljica, 2008.)

promocijsko zloženko in dokumentarni film. V pripravi je tudi katalog razstave. Na voljo je tudi Knjižna zbirka Naše mesto in ljudje, v kateri je predstavljena metodologija raziskovanja izbranih tem v 18. stoletju v lokalnem okolju, primerna tudi za program zgodovine kot izbirnega predmeta.

Od otvoritve razstave pa do danes si je stalno razstavo Anton Tomaž Linhart (1756–1795): »Zdaj premišlujem o tem, kako bi mogel postati znan.« ogledalo že več kot 3000 obiskovalcev in prav gotovo je vsak izmed njih na razstavi našel kaj, kar ga je posebej zanimalo, ali pa si je določene vsebine ogledal ob ponovnem obisku.

Več informacij v zvezi z ogledom razstave Anton Tomaž Linhart (1756–1795): »Zdaj premišlujem o tem, kako bi mogel postati znan.« dobite na spletni strani MRO www.muzeji-radovljica.si ali pri kustodinji Mestnega muzeja oz. muzejski pedagoginji. Dostop z dvigalom v naše zbirke je možen tudi gibalno oviranim učencem.

LITERATURA

Gartner Lenac Nadja (2007): *Radovljiške družine v 18. stoletju: Radovljica Mesto*. Radovljica: Muzeji radovljiške občine, 28 str.

Kunaver Vojko, dr. Potočnik Dragan, Gaber Bernarda, mag. Šifrer Marjeta, dr. Gabrič Aleš, Rode Marjan, Tawitian Elissa, mag. Razpotnik Jelka, mag. Brodnik Vilma: *Učni načrt za zgodovino v osnovni šoli*. Ljubljana, maj 2008.

Mahnič Mirko (ur.) (1974): *Linhartova soba v Radovljici*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej; Radovljica: Muzeji radovljiške občine, 17 str. Katalog razstave.

Svetina Ivo, Slivnik Francka, Štekar - Vidic Verena (ur.) (2005): *Anton Tomaž Linhart: jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej; Radovljica: Muzeji radovljiške občine, 610 str.

Štekar - Vidic Verena (2007): *Anton Tomaž Linhart: »Zdaj premišlujem o tem, kako bi mogel postati znan«: razstava v Radovljici*. Radovljica: Muzeji radovljiške občine. Vodnik po razstavi.

POVZETEK

Nova stalna razstava o Antonu Tomažu Linhartu, slovenskem razsvetljencu, dramatik, zgodovinarju in uradniku, je na ogled v *Mestnem muzeju Radovljica* od 11. decembra 2007. V prispevku avtorica predstavlja vsebino razstave in trenutne muzejske pedagoške programe zlasti za osnovnošolsko mladino v povezavi z učnim načrtom za zgodovino od 6. do 9. razreda.

oz. njegovi dve knjigi *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije* iz let 1788 in 1791, v katerih je spraševal, kakšno je bilo in kako je živelo prebivalstvo na območju kasnejše avstrijske dežele Kranjske od prvih sledov pa do konca 8. stoletja.

Trudimo se, da so naša vodenja čim bolj prilagojena šolskemu predznanju, muzej to znanje pogloblja in omogoča boljšo predstavljaljivost. Še posebej bomo pri tem uspešni, če bomo dobili kakršno koli pobudo, predlog ali povratno informacijo prav od naših rednih obiskovalcev – šolarjev in dijakov ter njihovih učiteljev oz. profesorjev.

Za poglobljene priprave na obisk v Mestnem muzeju Radovljica in kot pomoč pri izvajanju pouka lahko učiteljem in profesorjem ponudimo obsežen zbornik znanstvenih in strokovnih prispevkov o 18. stoletju in A. T. Linhartu, ki so jih prispevali priznani slovenski zgodovinarji, vodnik po razstavi, plakat za opremo učilnic ter

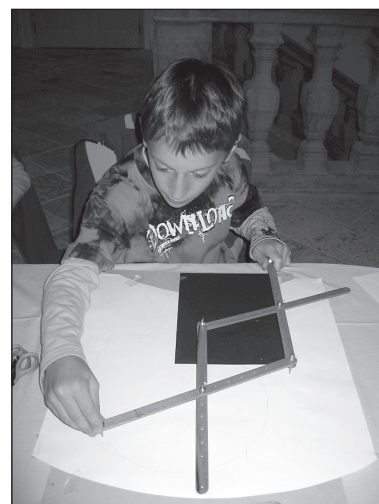

Foto 4: Delo na delavnici Silhuetta. Fototeka Mestnega muzeja Radovljica, 2007.

Bernarda Gaber, Zavod RS za šolstvo

POROČILO O TEKMOVANJU UČENCEV IZ ZNANJA ZGODOVINE

Tekmovanji učencev iz znanja zgodovine sta v šolskih letih 2007/08 in 2008/09 potekali v organizaciji in koordinaciji Zavoda RS za šolstvo. Prvo tekmovanje v novem desetletju je potekalo v skladu s Pravilnikom o tekmovanju učencev v znanju zgodovine za osnovne šole iz leta 2005, drugo pa v skladu z novim Pravilnikom o tekmovanju učencev iz znanja zgodovine (2008), ki je nastal na podlagi Pravilnika o sofinanciranju šolskih tekmovanj (2008). Novi Pravilnik o sofinanciranju šolskih tekmovanj (2008) je v organizacijsko in izvedbeno raven vnesel nekaj novosti. 17. člen pravilnika določa, da mora državna tekmovalna komisija vse izdelke učencev državne stopnje oceniti oz. ovrednotiti na enem mestu (v našem primeru na enem državnem centru). Do sedaj oblikovane komisije za ocenjevanje izdelkov učencev na državni stopnji (v preteklih letih je delovalo namreč od 18 do 25 državnih centrov za ocenjevanje) te naloge ne opravljajo več. V 25. členu pravilnika se omejuje število podeljenih priznanj na državnih tekmovanjih iz znanja. Kadar je število tekmovalcev na osnovni stopnji državnega tekmovanja iz znanja 500 ali več (v našem primeru tudi do 10.000 tekmovalcev), lahko organizator podeli na državni stopnji tekmovanja najmanj 20 in največ 65 zlatih priznanj. Pravilnik o tekmovanju učencev iz znanja zgodovine je omenjene člene upošteval v 3. členu in na organizacijskem področju vpeljal tristopenjsko tekmovanje. Tako je šolsko tekmovanje vodila šolska tekmovalna komisija na osnovni šoli, ki se je prijavila na tekmovanje, imenoval pa jo je ravnatelj; regijsko tekmovanje je vodila regijska tekmovalna komisija na regijskih centrih in jo je imenoval ravnatelj šole, na kateri je potekalo tekmovanje; državno tekmovanje pa je vodila državna tekmovalna komisija v sodelovanju z državnim/-i centrom/centri in jo je imenoval direktor Zavoda RS za šolstvo.

Iz ciljev tekmovanja je razvidno, da smo pri učencih želeli vzbuditi zanimanje za poglobljeno raziskovanje zgodovine, odkrivati učence, ki imajo še poseben interes za spoznavanje zgodovine in poglobljanje znanja, ter omogočiti učencem, ki to želijo, da poglobijo znanje s področja zgodovine in primerjajo lastne dosežke znanja z dosežki drugih udeležencev tekmovanja.

V olimpijskem letu 2008 je bila tema tekmovanja povezana z življenjem in delom starih Grkov, ki jih štejemo za začetnike antičnih olimpijskih iger, zato smo jo naslovili V OLIMPIJSKEM LETU – STARI GRKI. Dne 1. februarja 2008 so na 431 osnovnih šolah potekala šolska tekmovanja. Dne 19. marca 2008 se je 1333 učenk in učencev, ki so dosegli izjemno dober rezultat na šolskem tekmovanju, udeležilo državnega tekmovanja. Učenke in učenci so tekmovali na 23 državnih centrih po Sloveniji. Osvojili so 139 zlatih in 592 srebrnih priznanj. Na Festivalu ustvarjalnosti in inovativnosti pri učenju v Ljubljani, 23. maja 2008, sta tedanji minister za šolstvo dr. Milan Zver in generalna direktorica Direktorata za vrtce in osnovno šolstvo Mojca Škrinjar podelila sedmim najboljšim učenkam in učencem še posebna priznanja za izjemne rezultate.

Tema tekmovanja v šolskem letu 2008/09 pa je bila povezana z dvestoto obletnico ustanovitve Ilirskih provinc, zato smo temo tekmovanja naslovili V ČASU ILIRSKIH PROVINC. Dne 19. decembra 2008 so na 429 osnovnih šolah po Sloveniji potekala šolska tekmovanja, na katerih je sodelovalo 6291 učencev. Bronasto priznanje je osvojilo 1144. Regijska tekmovanja so potekala 23. januarja 2009 na 14 regijskih centrih po Sloveniji. Na njih je sodelovalo 862 tekmovalcev, 256 tekmovalcev je prejelo srebrno priznanje. Na državnem tekmovanju, ki je potekalo na OŠ narodnega heroja Maksa Pečarja v Ljubljani, je 65 od 130 tekmovalcev v skladu z novim pravilnikom osvojilo zlato priznanje.

Članom državne tekmovalne komisije in vsem, ki ste v preteklih letih sodelovali pri organizaciji in izvedbi tekmovanja učencev iz znanja zgodovine, se zahvaljujemo za strokovno pomoč. Tekmovalkam in tekmovalcem pa iskrene čestitke za osvojene dosežke in priznanja.

Dr. Bojan Balkovec, Filozofska fakulteta Ljubljana

KAKO, KDAJ IN ZAKAJ EUSTORY?

Pisanje o delu Eustory moramo začeti na začetku. Eustory je mlada, a na drugi strani že utečena zadeva z bogastvom dogodkov, udeležencev, množico praks in najrazličnejših izkušenj in vtisov. Predzgodovina Eustory so različne oblike tekmovanj, srečanj raziskovalnih projektov, ki so jih v različnih evropskih državah organizirali vsaj v zadnjih dveh desetletjih 20. stoletja. Med množičnejšimi in med tistimi z najdaljšo tradicijo so tekmovanja, ki jih v Nemčiji organiziral Körber Stiftung iz Hamburga. V devetdesetih letih je prišlo do meddržavnih projektov raziskovanja zgodovine med srednješolci. Po pogovorih in pripravi predstavnikov organizatorjev tekmovanj iz različnih držav je bila leta 2001 ustanovljena mreža srečanj mladih raziskovalcev zgodovine – Eustory. V temeljnih dokumentih mreže je zapisano, da želi Eustory povezovati mlade zgodovinarje tudi zaradi prepričanja, da je poznavanje zgodovine lahko most k sožitju in razumevanju. Do leta 2009 se je mreži pridružilo 22 držav oz. organizatorjev raziskovalnih srečanj. Organizatorji so večinoma nevladne organizacije, različne fundacije in skupine prostovoljcev. Omenjene različne prakse tudi okvirjajo način dela posameznih organizatorjev. Srečanja oz. tekmovanja v posameznih državah so organizirana različno. Tako imamo prakse vsakoletnega tekmovanja in bienalna tekmovanja. V Sloveniji organiziramo tekmovanje vsako leto. Na spletni strani <http://www.eustory.org/> lahko najdemo bogastvo informacij o tej mreži različnosti s skupnim imenovalcem – ZGODOVINA. Na tem mestu naj omenim samo impresivne številke. Od leta 2001 je s svojimi nalogami sodelovalo več kot 110.000 mladih z več kot 50.000 nalogami. Pri delu jim je stalo ob strani, jim svetovalo, jih spodbujalo več kot 2500 učiteljev.

Vsak organizator organizira v svoji državi tekmovanje s temo, ki jo sam izbere, pripravi potrebna gradiva in navodila za mlade raziskovalce. Ti imajo nato nekaj mesecev časa, da izdelajo nalogo na to temo. Oddane naloge pregledujejo ocenjevalci. Število ocenjevalcev in sistem selekcije sta v vsaki državi drugačna. Zelo odločilna dejavnika sta tudi velikost države in povprečno število oddanih nalog. V Sloveniji je oddanih nekaj deset nalog, kar organizacijski odbor zmore pregledati in oceniti sam. Na Poljskem pa je npr. nalog nekaj sto, lahko tudi več kot tisoč, da ne omenjamo Rusije in njenih števil. V vsaki državi je organizirana zaključna prireditev, na kateri predstavijo najboljše naloge, pohvalijo udeležence za vložen trud in se zahvalijo učiteljem za njihovo mentorstvo. Avtorji najboljših nalog iz države imajo možnost, da se udeležijo ene od dveh ali treh mednarodnih akademij, na kateri se srečajo z najboljšimi iz drugih tekmovanj. Tovrstna srečanja v mreži imenujemo akademije. Zadnja leta je ena akademija vedno v Berlinu, dve pa sta organizirani v državah članicah mreže.

Slovenija je začela s srednješolskimi srečanji mladih raziskovalcev v šolskem letu 1998/99. Pomenljivo je bil naslov prvega razpisa Bližina in oddaljenost Evrope – 1945 do 1991. Naslednja tekmovanja so bila organizirana vsako šolsko leto. Slovensko tekmovanje je bilo organizirano v drugačnih okoliščinah kot ponekod drugod. Če je bilo v kar nekaj državah tekmovanje v okviru mreže Eustory nekaj novega, prva takšna stvar, smo v slovenskem prostoru nekaj podobnih aktivnosti za srednješolce že poznali. Kljub temu se je tekmovanje prijelo. Število nalog in število srednješolcev, ki sodelujejo, se seveda spreminja in niha, a kljub vsemu je vsako leto število nalog tolikšno, da je ustvarjena kritična masa, ki omogoča ločevanje boljših nalog od slabših.

Značilnosti, ki jih opažamo v našem primeru, so vsaj naslednje. Med udeleženci se kot mentorji vztrajno pojavljajo učitelji, ki ne zamudijo nobenega razpisa. Tega smo veseli zaradi njihove vztrajnosti, ki ima prevečkrat zadoščenje le v osebnem zadovoljstvu mentorja, da je dijaka uspešno motiviral, mu svetoval, ga spodbujal, včasih celo porinil naprej, da je spet dobil zagon. Tem našim vztrajnim učiteljskim sodelavcem seveda ne gre za priznanje, zadovoljni so z uspehom svojih dijakov. Ti učitelji so že zdavnaj dosegli najvišje nazive in v mednarodnih projektih ne sodelujejo zaradi lastnega prestiža. Gre jim za dijaka, za katerega vedo, da je sposoben

nekaj storiti in da to tudi dokaže. A na drugi strani nas žalosti, ker je število šol, kjer so učitelji zainteresirani organizirati svoje dijake, premajhno. Pogrešamo kar nekaj šol, ki bi se v tovrstnih projektih zlahka znašle.

Naloge naših dijakov so dobre. Prav tako lahko na temelju vtisov mentorjev in na drugi strani organizatorjev akademij ugotovimo, da so slovenski dijaki brez vsakih težav sposobni sodelovati v mednarodnih okoljih. Akademije so namreč delovnega značaja in za uspešno delo moraš zadovoljivo komunicirati v tujem jeziku (v glavnem v angleščini). Neprecenljive so izkušnje dijakov, ki so se udeležili akademij in tam sodelovali v aktivnostih s sovrstniki iz različnih držav Zahodne, Srednje in Vzhodne Evrope.

Slovensko srečanje oz. tekmovanje organiziramo prostovoljci, predstavniki združenja zgodovinarjev, sociologov, učiteljev zgodovine in Zavoda RS za šolstvo. Nekatera logistična opravila nam pomagajo izvesti na Zavodu RS za šolstvo. Financiranje tovrstnih dejavnosti je v Sloveniji splošen problem. Naše srečanje se financira iz sredstev, ki jih dobimo prek mreže Eustory, Zavoda RS za šolstvo in Ministrstva za šolstvo. Prevladujoč del sredstev prejmemo od Eustoy. To so sredstva, ki jih v blagajno mreže dajejo organizatorji tekmovanja, tj. fundacije iz različnih držav. V nekaterih državah so organizatorji, kot sem že zapisal, fundacije, ki so finančno dovolj močne, da del sredstev namenjajo tudi za delovanje organizatorjev, ki nimajo dovolj lastnih sredstev. V Sloveniji se pri poskusih pridobivanja donacij s strani fundacij srečujemo s problemom, da lahko fundacije hitro preštejemo, a si z njimi ne moremo zelo pomagati.

Poseben okvir slovenskega tekmovanja je multidisciplinaren pristop. Tekmovanje povezuje zgodovinske in sociološke vidike. To je v mreži posebnost. Tema v šolskem letu 2008/09 je bil prosti čas. Posebnost nalog je bila tudi tokrat, da so mnoge analizirale temo v nekem preteklem času in na drugi strani iskali odgovore o današnjem stanju. Sledila je tudi primerjava, ki je bila strokovno korektna. Slednje je tudi eden od naših ciljev, namreč da raziskovanje ne vsebuje osebnih vrednostih sodb preteklosti ali sedanjosti. Dijaki imajo za svojo raziskavo določen omejen obseg, v okviru katerega morajo pojasniti namen raziskave, predstaviti ugotovitve in dodati zaključek. Vse to mora biti opremljeno z ustreznim znanstvenim aparatom.

Nekatera tuja tekmovanja so pripravljena tako, da dijaki dobijo poleg predstavitve vsebine razpisa še arhivsko gradivo, ki se navezuje na razpis. Slovenski organizatorji ne poznajo te prakse, čeprav bi nam lahko bil takšen dodatek k razpisu zelo dobrodošel. Tako bi namreč lahko pritegnili k sodelovanju tudi šole, učitelje in dijake, ki včasih zaradi objektivnih okoliščin – predvsem oddaljenost arhiva – ne morejo sodelovati ali pa sodelujejo zelo težko. A na drugi strani bi za takšne priprave gradiv k razpisu potrebovali več časa, predvsem pa več posameznikov, ki bi to pomagali pripraviti. Tega dela pri sedANJI prostovoljski obliki organizacije ni mogoče opraviti. Vendar nas okoliščine, v katerih organiziramo srečanje, ne spravljajo v obup. Prej bi rekel, da nas trma žene, da to delamo vsako leto znova. Vemo namreč, da so na drugi strani tudi trmasti učitelji, ki kljub okoliščinam vztrajajo pri najrazličnejšem delu z dijaki, ki jim pri naša zadovoljstvo ob uspešno končani naslednji etapi.

Dr. Mojca Šorn,

The Institute of Contemporary History

SEVENTY YEARS SINCE THE BEGINNING OF WORLD WAR II. EVERYDAY LIFE IN SLOVENIA DURING THE SECOND WORLD WAR

In this paper, the author focuses on describing the violence of the occupiers against the people of the Slovene cities and countryside during World War II, which is considered the bloodiest episode in human history, and describes in detail how everyday life was impacted by two lesser-known »fellow passengers« of war, »the danger from above« and the acute shortage of all basic necessities.

Dr. Mateja Jeraj,

Archives of the Republic of Slovenia

ANGELA VODE – ON THE HORNS OF DILEMMA BETWEEN WAR AND REVOLUTION

Angela Vode was a schoolteacher, defectologist, publicist, translator, one of the leaders of the women's movement in the kingdom of Yugoslavia, a socialist and one of the first Slovene female communists, a political prisoner during and after World War II, and a determined opponent of all dictatorships and totalitarianisms.

Dunja Dobaja,

The Institute of Contemporary History

CARE FOR MOTHERS AND CHILDREN IN LJUBLJANA DURING THE SECOND WORLD WAR

Medical protection for mothers and the newborn was also organized during World War II, even if it was hard to maintain due to the general shortage. The less wealthy were also entitled to free healthcare at the expense of the municipality of Ljubljana. The fascist authorities set up the Provincial Union For The Protection Of Mothers And Children, which was tasked with social and medical security, but was also an instrument of fascization.

Dr. Aleš Gabrič,

The Institute of Contemporary History

THE BOLSHEVIZATION OF THE SLOVENIA

In the article, the author describes how the Slovenian/Yugoslavian communist government began to imitate the Soviet social model after its ascendance to power. This happened in two stages, the first taking place immediately after seizure of power, and the second after the beginning of the informbiro conflict between Yugoslavia and the Soviet Union. Yugoslavia didn't break with Bolshevik policies immediately after the outbreak of the conflict, but instead attempted to introduce the elements of the Bolshevik model that it had failed to implement into the Yugoslavian state system beforehand at a quickened pace.

Suzana Cvirn Guček,

Primary School Savsko naselje Ljubljana

LIFE IN LJUBLJANA DURING THE SECOND WORLD WAR. EVERYDAY LIFE IN LJUBLJANA AT THE BEGINNING OF SECOND WORLD WAR

The beginning of World War II introduced many changes into the everyday life of the Slovenes. These were disparate across the different regions, and comparison between Maribor

and Ljubljana is especially interesting. The paper offers an opportunity to use written and oral sources in the analysis of the beginning of the war in the example of the Slovene capital city Ljubljana. Both film clips are available on the internet, while the textual fragments are part of the worksheets.

With the help of different oral and written sources from ordinary people, or »small folk«, the students recognize that history has also been happening to them, and not only to politicians. The citizens of Ljubljana, who are the subject of this study, were very much impacted by political decisions, which changed their way of life. In wartime, these changes are of course profound.

Lorieta Pečoler,

Primary School Koseze, Ljubljana

HOW TO APPROACH SOCIAL QUESTION OF THE CITIZENS OF LJUBLJANA DURING THE SECOND WORLD WAR

During the Second World War, Ljubljana's authorities took care for the socially endangered in various ways. Pupils get to know the specific methods through team work with the use of written sources enriched by graphic materials and supplemented by additional motivational questions, with the help of which they become actively involved in conversation. Lessons are structured so that they allow pupils to actualize the subject by searching for modern forms of social support. The lesson is brought to an end with individual work at home, writing a diary in the first person singular, which enables pupils to more easily feel the plight of the socially endangered.

Sonja Bregar Mazzini,

Primary School Miško Kranjec Ljubljana

USAGE OF HISTORICAL SOURCES IN THE PRIMARY SCHOOL ON THE EXAMPLE OF LEARNING UNIT SUPPLY OF LJUBLJANA DURING THE SECOND WORLD WAR

The article introduces an example of the use of historical sources dealing with the supply of the inhabitants of Ljubljana during World War II. Tasks are designed for cooperative work in pairs. A part of the work is carried out at home, where pupils analyze sources with the help of questions prepared in advance, with each pupil working on a separate learning problem. The second part of the task is carried out in school together with a fellow pupil. Pupils write down individual summaries in which they summarize their findings. The article also presents an evaluation form with criteria or descriptors, with the help of which teachers can make an assessment of both parts of the task, and questions for the self-reflection of the pupil.

Andreja Gros Novak

INTERCURRICULAR COOPERATION IN HISTORY LESSONS

Intercurricular cooperation in school enables us to link the knowledge that the pupils have acquired into a logical and applicable whole. It stems from modern knowledge about learning, memory and the functioning of the human brain. The need for Intercurricular cooperation also stems from the demands of modern society, which needs individuals capable of competent usage, enrichment and upgrading of their knowledge. Intercurricular cooperation at history lessons enables us to achieve the learning goals of history or other subjects with the knowledge of extraneous subjects or to transform the acquired knowledge into lifelong knowledge. Besides the selection of the proper form of intercultural cooperation, the planning of such history lesson also demands a selection of adequate learning methods and forms, as well as the definition of learning goals.

Intercurricular cooperation used at history lessons could be implemented into all forms of instructions, the only condition is that curricula are somewhat coordinated and teachers trained for team work and permanent education.

Stanislava Ferjanc,

1th Primary School, Celje

INTERCURRICULAR COOPERATION BETWEEN HISTORY AND ART EDUCATION – ENLIGHTENED REFORMS IN SLOVENIAN LANDS

This lesson for the 8th grade, which belongs to the thematic unit »Europe and Slovenian lands in the 17th and 18th centuries«, was performed as collective planning of learning goals and themes as well as a practical product - painted-front wooden bee-hive panels, connected to the historical theme of Slovenian national awakening. Such a learning subject stimulates the pupils' reflection about the cultural environment in which they live and teaches respect for the native environment, as well as for other cultures. All this contributes to the strengthening of pupils self-image and cultural identity of slovenianship in common European area.

Jasmina Likar,

Primary school Col

DIDACTICAL TOOL AT HISTORY LESSONS IN PRIMARY SCHOOL

Didactical tools (models, objects ect.) are very important in history lessons. They motivate pupils and make the subject matter more interesting and clear. Since teachers don't always have spare time and ideas for the production of such tools, they can be made by pupils. The teacher is only there to lead and direct the pupils. He can also evaluate and assess their work. The article describes some examples of how such didactical tools were produced. Production is simple enough; the most used materials are paper, cardboard, styrofoam, clay or das mass. As an addition to the final product, which is a model of various dwelling places or objects which were used in the past, the pupils must also prepare a report and present it together with their product.

Bernarda Roudi,

Primary school Kapela, Kapelski Vrh, Radenci

ATTILA BETWEEN REALITY AND LEGEND. ATTILA'S PATH THROUGH RADGONA-KAPELSKO VINEYARDS

According to a folk legend preserved in the Radgona-Kapelsko foothills, the Hun ruler Attila stopped there on one of his numerous raids. Since 2003, a newly formed Attila-themed route leads through the foothills, during the course of which Attila salutes visitors through twelve boards, with inscriptions on which he addresses them in first person. Some years ago, the idea occurred to the author of this article, who had become familiar with this legendary ruler of the Huns through literature. Every year, the author leads pupils and history fans along Attila's didactic way and organizes artistic-historical research camps, which have been enthusiastically received by the pupils. During the camps, pupils search for literature about Attila in the Slovenian and German languages, create paintings, sculptures and signets, invent and write down legends, write poems and translate them into German, and in that way place Attila between legend and reality and try to decide which parts of the legends are real and which the figment of folk imagination. Legends about Attila, king of the Huns from the 5th century, his castle and treasure still stir up the imagination in the Slovenian, as well as in the wider European area. Oral folk tradition about the Huns is well known all over Europe. A special chapter of this tradition is the Slovene folk tradition about Attila. The popular imagination painted a picture of Attila's castle on the hill near Kapela where the remnants of the late medieval fortress are situated. Numerous fallow names and archeological sites which bear the name of Attila and

the Huns prove how alive this tradition was until the very beginning of the 20th century. Witnesses of occasions in which locals single-handedly attempted to excavate »Attila's grave« are still alive. One of the activities on the didactic route and in the camps demands that pupils think out and write down their own views about Attila, in which they must also consider real historical facts. Creativity triggered by Attila is interesting again and again because the imagination of the pupils has no borders.

Katja Mahorčič,
Secondary school Nova Gorica

HOME, HOME, HOME

World War II marked the destinies of people with its magnitude and difference of interests and intentions. Slovenian territories were torn apart by four occupational forces in spite of their smallness. Each of them exercised a denationalizing and genocidal policy, according to its own methods and ways. The story of Bojana Pavšič Mertl is the tale of a young female inhabitant of the Slovenian littoral, who as an expectant mother and concentration camp prisoner witnessed war steal her child, her partisan brother, her father, who was also a prisoner in a concentration camp, and her husband who deserted from the German army to join the partisans. This is testimony of a woman who was encouraged by her immense will to live to endure great personal trials.

Bojana Modrijančič Reščič,
Technical school centre Nova Gorica

BEVKS TALE IN READERS CLUB ON VOCATIONAL SCHOOL

In secondary vocational school, pupil are not only educated for a specific profession, but also nurture the culture of reading, which is necessary for the development of every individual. As a professor of the Slovene language, I offered them such an opportunity in the form of the readers' club, which is a starting point for reading and, through certain works, also for upgrading historical knowledge. The invitation of authors, who discuss their own works with pupils is an additional motivation for the active participation of pupils in the discussion and evaluation of literary works and their protagonists, which are embedded within the wheel of history. Intercurricular cooperation provides secondary pupils with additional knowledge about school themes discussed within different subjects, which are permanently complemented and upgraded.

Maja Vičič Krabonja,
Secondary school Maribor

DIDACTICAL APPROACH TO THE USAGE OF VIRTUAL CLASSROOM AT HISTORY LESSONS

This article will, with the help of practical examples, describe the applicability of virtual classrooms (in the Moodle environment) in teaching and learning of history in all stages of the educational process, from planning to assesment. Through the usage of the virtual classroom in all stages of educational process, I tried to build up pupils' motivation and to achieve a shift from content to process-based knowledge. At that I wasn't so much interested in tehcnical, but more in didatctical advantages, which stem from the usage of Moodle in history lessons in secondary school.

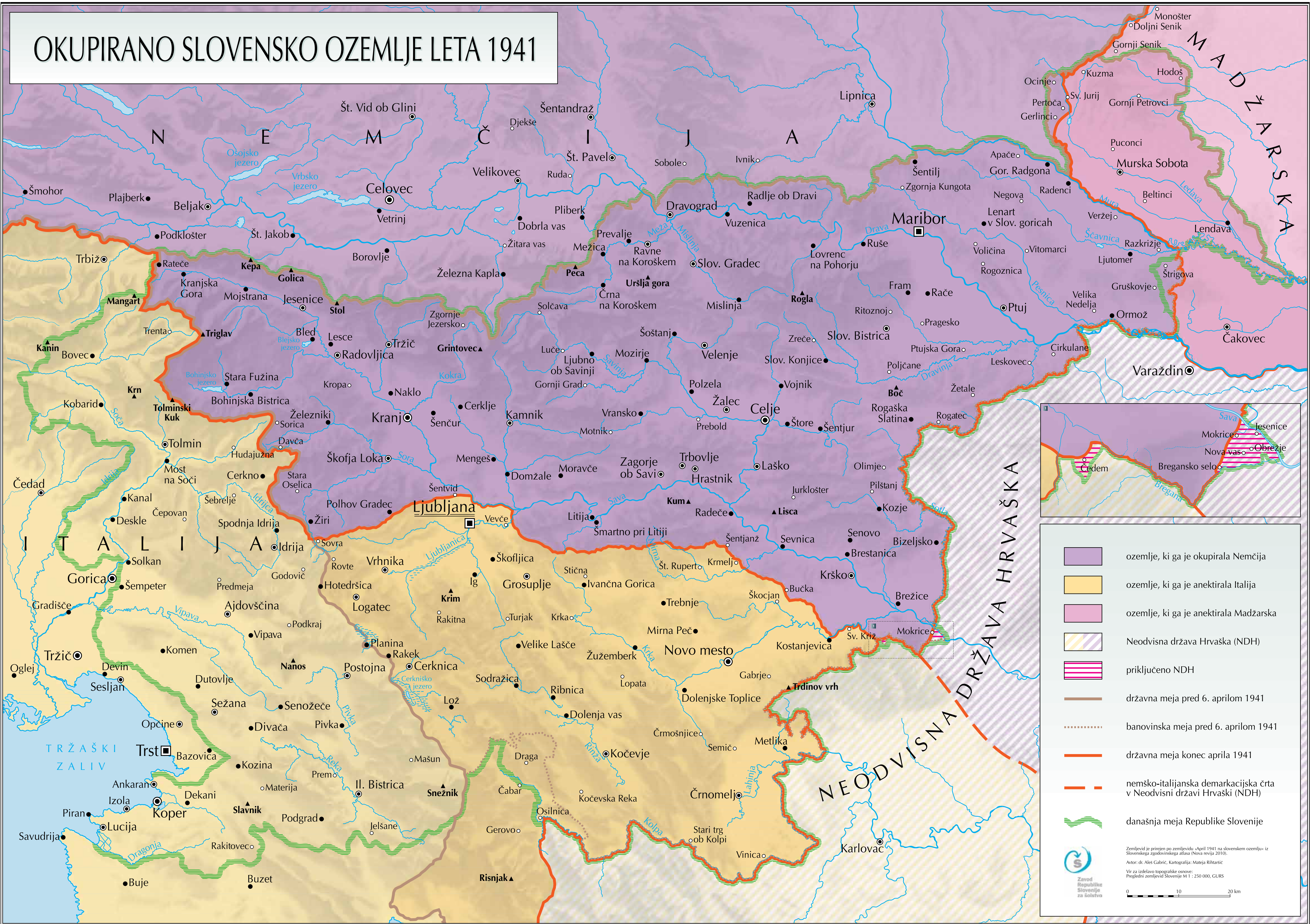
NAVODILA ZA PISANJE DIDAKTIČNIH ČLANKOV

1. Didaktični članki naj obsegajo od 5 do 8 strani.
2. Na začetku članka je ime in priimek avtorja ter ime šole zaposlitve.
3. V **uvodu** v članek je predstavljena glavna ideja oz. raziskovalni problem ter namen članka s kratkim uvajanjem v osrednji del članka. Piše se v tretji osebi množine. **Glavni del** je lahko v primeru krajšega članka členjen v en sam osrednji del, ki pa mora imeti vsaj tri odstavke ali več delov. Če je članek obsežnejši, je členjen v podpoglavja, ki so posebej podnaslovljena. Najprej se v glavnem delu predstavi teoretični del (splošna didaktika), nato pa konkretni praktični primeri (didaktika zgodovine, pouk zgodovine), ki sestavljajo vsaj polovico glavnega dela. **Zaključek ali sklep** vsebuje odgovor na zastavljeno vprašanje oz. problem ali idejo v uvodu. Sledi še **povzetek** članka, kjer so povzete glavne ugotovitve (obseg do 1200 znakov). V povzetek naj se vključi še naslednje poudarke: Kaj sem se v projektu novega naučil/-a?, Katere novosti sem uporabil/-a?, Kaj sem trajno spremenil/-a, kar sicer ne bi, če ne bi bil/-a vključen/-a v projekt?, Katere so prednosti, katere slabosti novih pristopov pri pouku? V **avtorskem izvlečku** (do 200 znakov) predstavite bistvo oz. glavne ideje in ugotovitve.
4. Za vse slikovno gradivo, ki ga nameravate vključiti v članek, je treba pridobiti avtorske pravice. Dovoljenja za objavo pridobi odgovorna urednica revije. Glede slikovnega gradiva si lahko pomagata tako, da ga po predlogah naslikajo oz. narišejo učenci, ki pa morajo prav tako podpisati dovoljenje za objavo.
5. Za objavo izdelkov učencev in učenek je treba pridobiti njihova pisna soglasja oz. soglasja staršev ali skrbnikov, če učenci in učenke še niso polnoletni. Dovoljenja se priloži članku.
Upoštevati pa je treba tudi ostala navodila za pisanje člankov.

OSTALA NAVODILA ZA PISANJE ČLANKOV

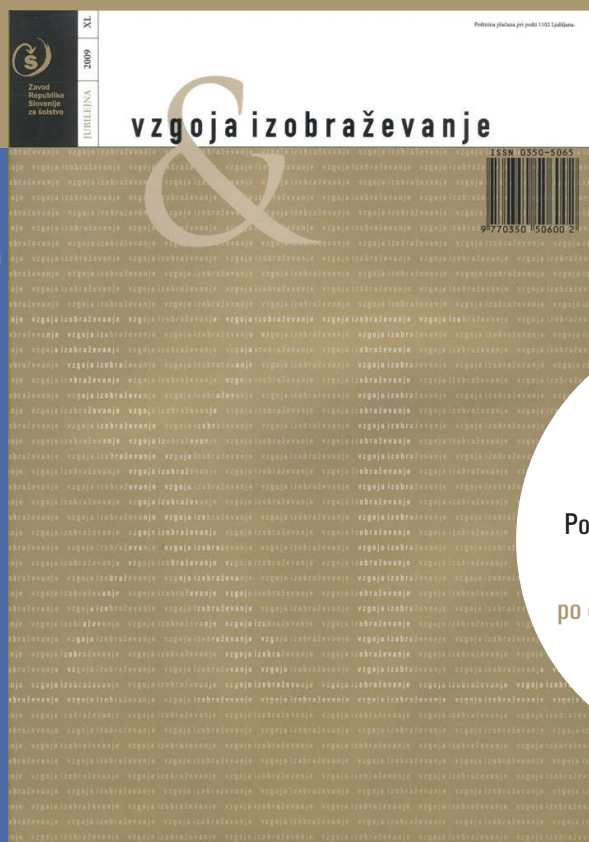
1. Obseg člankov naj ne presega ene avtorske pole, to je 16 strani oz. 30.000 znakov brez presledkov. Želeni obseg je 12 strani oz. 22.500 znakov brez presledkov.
2. Članki naj bodo pisani v računalniškem programu Word for Windows z vnesenimi naslovi in podnaslovi poglavij oz. podpoglavij.
3. Članke nosilnih rubrik (Iz zgodovinoписja, Sodobna didaktika pouka zgodovine v teoriji in praksi) opremite tudi s **sklepi** z odgovori in dilemami na obravnavano tematiko, **povzetki vsebine** v obsegu do 1200 znakov in z **avtorskim izvlečkom**, sinopsisom v obsegu do 200 znakov. K avtorskemu izvlečku dodajte svoje podatke z navedeno izobrazbo in nazivom ter imenom in naslovom institucije, v kateri ste zaposleni.
4. Pogoji za objavo člankov v rubriki Popotavanja zgodovinarjev je, da je jasno razviden didaktični del z navezavo na učne cilje in vsebine učnih načrtov in predmetnih katalogov.
5. Članki in prispevki naj bodo ustrezno citirani. Navajamo nekaj primerov:
 - a) Citiranje samostojne publikacije (priimek, ime avtorja leto izida: naslov. Kraj izida: založba, stran): npr. Drnovšek, Marjan 1991: Pot slovenskih izseljencev na tuje. Ljubljana: Založba Mladika, str. 31.
 - b) Citiranje članka v reviji (priimek, ime avtorja leto izida: naslov. V: naslov revije ali publikacije. Letnik in številka (v obliki ulomka). Kraj izida: založba, stran): npr. Trškan, Danijela 2006: Osebna mapa učitelja zgodovine. V: Zgodovina v šoli. Letnik XIV/3–4. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 32.
 - c) Citiranje arhivskih virov (arhiv, ime in signatura arhivskega fonda, arhivska enota, ime in/ali signatura ali paginacija dokumenta): Arhiv Republike Slovenije, Fond Okrožno sodišče Ljubljana, Zvezek II, list 118 in Imenik zadrug, Zadrugni vpisnik zvezek II, št. 31.
 - č) Citiranje spletnih strani (točni naslov spletne strani, datum uporabe spletne strani): npr. <http://www.qca.org.uk>, About History (1. 2. 2007)Viri dobesednih ali povzetih citatov ipd. naj bodo zapisani pod črto.
6. Članke lahko opremite tudi s shemami, zemljevidi, fotografijami ipd.
Dodatno gradivo naj bo skenirano v formatih jpg ali tiff z resolucijo najmanj 300 dpi. Članek ima lahko od 3 do 5 enot dodatnega gradiva. K vsaki enoti gradiva je treba dopisati tudi ustrezne podnapise. Gradivo je lahko skenirano in dodano že v sam članek ali pa ga posredujete posebej, a naj bo ustrezno oštevilčeno, z ustreznimi podnapisi ter označeno, kje med besedilom se natisne. Če avtor mesta, kjer naj se gradivo natisne, ne označi, se gradivo natisne ob koncu članka. Za objavo dodatnega gradiva je treba pridobiti dovoljenja za objavo. Za dovoljenja lahko zaprosi že avtor članka in ga prida članku ali pa posreduje odgovorni urednici podatke o avtorjih gradiv, nakar za dovoljenja zaprosi odgovorna urednica. Članki, opremljeni z dodatnim gradivom, se oddajo na zgoščenkah.
7. Za jezikovni pregled člankov in prispevkov poskrbi uredništvo.
8. Kratice v člankih pri prvi omembi zapišite s celim imenom bodisi v oklepaju ali v opombi pod črto.
9. Pri poročilih, ocenah in mnenjih o literaturi in raznih didaktičnih in IKT gradivih za pouk zgodovine v naslovu navedite ime in priimek avtorja, naslov, založbo, kraj in leto izdaje, število vseh strani oz. enot ali gesel, navedite ali so v publikaciji tudi slike, sheme, zemljevidi ipd. Poročila, ocene in mnenja o literaturi in raznih didaktičnih in IKT gradivih so lahko v obsegu do 2 strani. Zaželeno je, da na začetku poročila, ocene in mnenja dodate tudi skenirano naslovnico predstavljenega dela.
10. Članke recenzirajo člani uredniškega odbora in zunanji recenzenti po izboru članov uredniškega odbora. Odgovorni urednik obvesti avtorje, če so članki ustrezni za objavo v predloženi obliki oz., če jih je treba popraviti in dopolniti ali pa so zavrjeni.
11. Člankov in nenaročenega gradiva ne vračamo.
12. Članke pošljite na e- naslov odgovorne urednice vilma.brodnik@zrss.si ali na zgoščenki oz. USB ključu na naslov Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo OE Ljubljana, Parmova 33, 1000 Ljubljana.
13. Članke opremite tudi z obrazcem Prijavnica prispevka z vsemi zahtevanimi podatki. Prijavnico najdete na spletni strani <http://www.zrss.si>, Predmeti Zgodovina, rubrika Revija Zgodovina v šoli.
14. Za pravilnost navedb v člankih odgovarjajo avtorji sami.

OKUPIRANO SLOVENSKO OZEMLJE LETA 1941

IZ ZALOŽBE

ZAVODA RS ZA ŠOLSTVO

Informacije in naročila:

po pošti:

Zavod RS za šolstvo

Poljanska cesta 28, 1000 Ljubljana

po faksu: 01/3005199

po elektronski pošti: zalozba@zrss.si

na spletni strani:

<http://www.zrss.si>

JUBILEJ REVIJ

VZGOJA IN IZOBRAŽEVANJE

Revija Vzgoja in izobraževanje praznuje štiridesetletnico izhajanja. V posebni – jubilejni – številki prinaša besedila prav za to priložnost povabljenih avtorjev. Njihovo sodelovanje še dodatno poudarja ugled in strokovno kompetentnost revije, ki jo lahko uvrstimo med najpomembnejše periodične strokovne publikacije na vzgojno-izobraževalnem področju v Sloveniji. Vodilo ob pripravi posebne številke je misel, da je treba gledati v prihodnost in graditi na dobrem iz preteklosti; zato posebna številka ni »spominska knjiga«, naj bo vodnik, ki prinaša vedno aktualne in strokovno izzivalne vsebine.

Revija je namenjena vodstvenim in strokovnim delavcem šol idr. vzgojno-izobraževalnih zavodov, saj obravnava aktualne teme, povezane z njihovim delom. Na leto izide šest tematsko zaokroženih števil.

Letna naročnina za leto 2010 za šest števil znaša za šole, vrtce idr. ustanove 50,08 evra, za posameznike 32,55 evra, za študente 22,95 evra in za naročnike iz tujine 65 evrov. Cena izvoda posamezne enojne številke revije znaša 10,43 evra. V cenah je vključen DDV.

**Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo**